మేడమెట్లు

[కథల సంపుటి]

బుచ్చిబాబు

దేశికవితామండలి
గవర్నరుపేట :: విజయవాడ

దేశిప్రచురణ
ప్రథమముద్రణ

మే '51

—

స్వతంత్ర ఆర్టు ప్రింటర్సు,
విజయవాడ.

సంపాదకులు :
బొందలపాటి శకుంతలాదేవి
శివరామకృష్ణ

అంకితం

పుస్తకాల్ని చదవకపోయినా,
ప్రాణతుల్యంగా చూచుకునే
నాన్నగారికి

కృతజ్ఞత

ఇందులోని కథలు స్వతంత్ర, శిల్పి, కిన్నెర మొదలైన
పత్రికలలో ప్రకటితములైనవి
ఆయా సంపాదకులకు........
ఈ పుస్తకము వెలువడటానికి కారకులైన
తదితర మిత్రులకు....

సూచన:

61 పేజీలో 'రెండో ప్రపంచయుద్ధం ప్రారంభమైంది'
అన్న వాక్యం చదివేముందు ఈ కథారచన 1946 లోనని గమనించాలి.

మేడమెట్లు

అధికారి, ఎల్లాగో మూడుమెట్లూ యెక్కి, వరండా లోకి చేరుకున్నాడు. ఆయన తొడుక్కున్న మూసేసిన కంటి మెడకోటుకి ఏడు బొత్తాము లుంటాయి; వాటిల్లో పై రెండూ వూడదీసేటప్పటికి, ఆయన వోపికంతా అయిపోతుంది. బొత్తాములూ, కోటూ, టై, కాలర్—యివన్నీ నాగరికత తగిల్చిన శృంఖలాలు; సంస్కారానికి మానవుడు చెల్లించే సుంకం. అల్లా అనేటందుకు అర్థంతవుండాలంటే, ఆ శృంఖలాలు తగుల్చుకోవాలి——లేకపోతే ఆ నిర్వచనానికి విలువ ఏమీ వుండదు. 'ఈ జగత్తంతా మాయ, ఏదో యదార్థం తగులడింది. అదేవిటో నాకు తెలిసిచావదు'——అని ఇంగ్లీషులో ఆరొందల పేజీల గ్రంథం వ్రాసినందుకు, గ్రంథకర్తకి డాక్టరేట్ బిరుదు తగిలించి, ఏ విశ్వవిద్యాలయానికో అధిపతిని చేసేవరకూ సంఘం వూరుకోదు. 'ఏమిజల్మం బేమిజీవనమూ' అని థరడ్ క్లాస్ కంపార్టుమెంట్‌లో పాడుకుంటూ కానీకి చెయ్యిచాచే ముష్టి కుర్రాణ్ణి, కంచి అవతలకి నెట్టేస్తారు, అదేం చిత్రమో! వాడికి వూడని బొత్తాములకోటు లేదు గనకా——

అనుకుంటూ అధికారి బొత్తాములన్నీ వూడదీసి, కోటు విప్పి, కర్రని మూలకిగెంటి కుర్చీలో కూలబడ్డాడు. వెంటనే ఏదో మరిచిపోయిన సంగతి జ్ఞాపకం వొచ్చింది. మూడు నిముషా లాలోచించాడు. ఆ-మెట్లగదిలో బల్లమీద పత్రిక తీసుకురావడం. లోపలికి చూచాడు. బల్లమీద గడియారం కనబడుతోంది. టైము తెలీదు. చూడాలంటే, కళ్ళ

జోడు కోటు జేబులో వుంది. 'హనీ' అని కేకేశాడు. 'హనీ'కి చిన్న చిన్న వొస్తువులు నోట్లో కరుచుకుని పట్టుకురావడం నేర్పి వుంటే ఎంత బాగుండును! 'హనీ' తోక కిందికి దించేశి, మెట్ల మీద గంతులేస్తోంది. లోపలికి చూపించి 'ఆ పేపరిల్లా తీసుకురా' అని సంజ్ఞ చేశాడు. 'హనీ' మూలనున్న కర్రని నోట్లో కరుచుకుని మెట్లెక్కి పైకి వెళ్ళిపోయింది. ఆ కర్రని తనకిచ్చినా బాగుండును; దాని సహాయంతో లోపలికెళ్ళి పత్రిక తీసుకొచ్చి, చదువుకుంటూ కూర్చుండును. నిజంగా జీవితంలో సంతోషం కలగజేసేవి ఇట్లాంటి స్వల్పవిషయాలే. రోజూ ఎనిమిదింటికిహాజరయ్యే 'తంబి'గాడు, యివాళ పదిగంటలైనా రాలేదు. అధికారి వూరికే తన ముందు పరుచుకున్న నేలనీ, దానిమీద వొరిగిన ఆకాశాన్నీ చూస్తూ కూర్చున్నాడు. దేన్ని చూడడం? అర్థం పర్థంలేని కొండలు, బయళ్ళు, వూరికే మేఘాలని పోగుచేసుకుని, వొక్క వర్షంచుక్కైనా కర్చుపెట్టలేని పీనాసి ఆకాశం—డాక్టర్లు, కవులు చంపుకుతింటే యిక్కడికొచ్చాడు—ఆరోగ్యానికి, అందానికీని. తనకి ఆరోగ్యం, భార్యకి అందం.

అరవైయేళ్ళు దాటింతర్వాత, ఆరోగ్యంసంగతి జ్ఞాపకం వొస్తుంది యీ డాక్టర్లకి; ఏభైయేళ్ళు దాటినా, తన భార్యకి తన అందంతోతప్ప, ప్రకృతి అందంతో ప్రమేయంలేదు. మేడ మెట్లు దిగి కిందికి రాదుగా! తను పైకి ఎక్కలేడు!

"మా ఆవిడకి అందంతో నిమిత్తంలేక మెట్లు దిగదు; ఆరోగ్యంలేక నేను మెట్లెక్కలేను. ఇల్లాంటి చోటుకి పంపించారయ్యా!" అని సలహా యిచ్చిన డాక్టర్లకి వుత్తరం వ్రాద్దా

మని సంకల్పించుకున్నాడు అధికారి. కానైతే కాగితాలేవి, కలమేది? అవి దొరికేటప్పటికి వ్రాద్దామనుకున్నది కాస్తా మర్చిపోతాడు. అక్కడికీ తను మెట్లున్న కొంపలొద్దు మనకి, ఎక్కా దిగా చెయ్యలేం, ముసిలాళ్ళం—అని భార్యతో ఎంత చెప్పినా ఆవిడ వింటేగా! తనకి మేడే కావాలంది. మేడలేక పోతే దర్జాకి లోపమనేమో! ఏదో రెండురోజు లోపికపడితే, పెద్దమ్మాయి 'కల్యాణి' పూనానుంచి సెలవలకొస్తుంది. తన కష్టాలన్నీ తీరతాయి—అనుకుని, అధికారి తమాయించు కున్నాడు. తన పేరుకి తనకే నవ్వొచ్చింది. అధికారిట! కాలేజీ ప్రొఫెసర్‌గా ఆరేళ్ళు అమాయకులైన విద్యార్థులమీద అధి కారం ఛలాయించాడు. పత్రికా సంపాదకుడుగా ప్రూఫ్ రీడర్ల మీద పదేళ్ళు ఛలాయించాడు. దివాన్‌గా ఎనిమిదేళ్ళు అడ్డమైనవాళ్ళమీద ఛలాయించాడు. ఇక్కడ, యిప్పుడు ఎవరి మీద ఛలాయించడం! కొండలు, వర్షం కురవడమేనా చేతకాని దద్దమ్మ మేఘాలు, గడ్డిమొలిస్తే ఎవరేనా కోప్పడతారని, రాళ్ళ గుట్టల్నికన్న బయళ్ళు—వీటిమీద ఛలాయించాలి. ప్రొద్దున్న తను షికారెళ్ళినప్పుడు, ఓముసిలి దౌర్భా గ్యుడు, దార్లో కలుసుగుని, ఆ కొండల్ని, బయళ్లనీ, మేఘాలనీ మెచ్చుగోడం మొదలెట్టాడు! బాగావాదించి, కసి తీరా తర్కించి అంతా తప్పని ఋజువుచేసి, ఆ దౌర్భాగ్యుణ్ణి తన భార్యముందు వోడిస్తేకాని, తనకి శాంతి సమకూరేటట్టు లేదు. ప్రతి వాజా పత్రికల్లో దేశంలో శాంతి, అంతర్జాతీయ రంగంలో శాంతి, అని అఘోరిస్తాడేగాని, తన హృదయంలో శాంతిని గురించి చెప్పుకోడేం! సంపాదకుడికి వో లేఖ వ్రాయాలి.

"అయ్యా, ఆరోగ్యంకోసం కొండల్లో కెళ్ళమనే డాక్టర్లనీ, అందంకోసం ఏకాంతంలో కెళ్ళమనే కవులనీ, ప్రభుత్వంవారు బంధించి, జైళ్లలో వుంచటం అవసరంగా తోస్తోంది"—ఏం లాభం! కాగితం, కలం లేవుగా! ఇందాకా ఏదో యిట్లాంటి వుత్తరం వొకటి రాద్దామనుకున్నాడు, అదేమిటో, వొక్కటీ జ్ఞాపకంరాదు. అధికారికి తీవ్రంగా కోపం వొచ్చేసింది.

చప్పట్లుకొట్టి భార్యని కేకేశాడు.

ఆవిడ మెట్లపైన నుంచుంది.

"కిందికి దిగు," అని గర్జించాడు అధికారి.

"ఏం ఎందుకు?"

"నాకనేకం కావాలి."

"మీరే రండి పైకి" అంది నవ్వుతూ.

"నే నొచ్చేప్పడికి, అవన్నీ మర్చిపోతాను. యీ మెట్ల కొంప వొద్దంటే విన్నావుకా—"

"ఎందుకంత రుసరుస, తల్చుకుంటే మీరే ఎక్కగల్రు మెట్లు" అంది మళ్లా నవ్వుతూ. ఆ నవ్వుతో అధికారి కోపం తగ్గింది. ఆ నవ్వులో ఏముందో మజా! ఆయన కళ్లకి ఆవిడ కొండమీద ప్రతిష్ఠించిన అమ్మవారి విగ్రహంలా వుంది.

"అంతేకాని నువ్వు దిగవన్నమాట?"

"మెట్లెక్కడం, దిగడం వొంటికి మంచిదని డాక్టరన్లేదు!—"

"అంటాడంటాడు, వాణ్ణి మెట్లపైనుంచి, కిందికి దొర్లించి, కిందినుంచి పైకిలాగి, మళ్లా కిందికి దొర్లిస్తే,— దేశంలో అన్నం కరువేనా తగ్గుతుంది. డాక్టరు, నూట

తొంఖై పొన్లు."

ఇంతట్లో 'తంబి' వొచ్చాడు. వాడిచేత గ్లాసుడు పాలు, పొగాకుడబ్బా కిందికి పంపించింది.

అధికారి పాలుత్రాగి చుట్టకాలుస్తూ, పత్రికచదవడం సంగతి మరిచిపోయ్యాడు. ఆయన ఆలోచనలు 'దౌర్భాగ్యుడి' వేపుకి వెళ్ల సాగాయి. తను షికారుకి వెడుతుంటే, అతను రాయిమీద పడుకుని పాడుకుంటూ కనబడ్డాడు; తనలాగే అతను ముదుసలి; ఎటొచ్చీ అతని నెరిసిన తలవెంట్రుకలు వూడలేదు. నిర్మానుష్యమైన ఆ ప్రదేశంలో దేవతలా ప్రత్యక్షమయ్యాడు, ఇద్దరూ అరగంటసేపు కబుర్లు చెప్పుకున్నారు; సంభాషణ, మొదట్లో గాడిదల్ని గురించి ప్రారంభమైంది.—ఎందుకో దూరంగా బీళ్లల్లో వారికో గాడిద కనుపించింది. ఆ ముసలాయన అకొండల్ని, బయళ్లనీ మెచ్చుగోటం మొదలెట్టాడు. తనకి వొళ్లు మండిపోయింది. వాదించుకున్నారు యిద్దరూ. 'ఇంతటితో వాదం పూర్తికాలేదు. యింటికి రా,' అని ఆహ్వానించాడు. తను వొచ్చేస్తూ, నీ పేరేమిటనడిగితే 'దౌర్భాగ్యుడు' అన్నాడు. నిజంగా అన్నాడా, తన వూహా? అధికారి కళ్లు నీరసంగా మూతలు పడ్డాయి. గాలికి కొట్టుకుని కొట్టుకుని అలిసి వేలాడిపోయిన వొంటి ఆకులా అతని మెడ బుజం మీద నిశ్చింతగా వాలిపోయింది.

ఎంత సేపయిందో...

ఎవరో అతన్ని లేపారు...తంబిగాడు.

వాడి బుజంమీద చేతులు ఆనించి అధికారి మెట్లెక్కడం సాగించాడు. మెట్లమీద ఏదో మనిషి ఆకృతి,—మరీ

మరీ పెద్దదవుతోంది—నాలుగు, ఐదు, ఆరు—ఎవరిది ఆ ఆకృతి—ఏడు ఎనిమిది—తన భార్య అరుణ!—తొమ్మిది—తెల్ల మబ్బుల్ని కప్పుకున్న పచ్చకొండలా ఆ వక్షం, నురగల్ని పెనవేసుగున్న కెరటంలా ఆ తెల్లటి జుట్టు: చీకట్లో చలించని నీటిలో మసలిన చంద్ర బింబాల జంటలా ఆ కళ్లజోడు—పన్నెండు, పదమూడు—మెట్లెక్కడం ఎంత సులభం!—పదిహేను - పదహారు - మెట్ల భవనాలపై తిరిగి, హాసంతో ముడుచుకున్న ఆమె పెదవులు, సముద్రంలో కలిసిపోయ్యే సంధ్యాసమయ మేఘాలలో తన దృష్టిని ఆవరిస్తోంది - పంతొమ్మిది—అది నవ్వా! పైపళ్లు రెండు వూడిపోయ్యాయి. పాపం బంగారంపళ్లు వేయిస్తానంటే వొద్దంది—పెదవులతో నవ్వడం వొక్క అరుణకే తెలుసు—ఇరవై, అమ్మయ్య-ఇరవై వొకటి చేతులతో అందుకుంది-అధికారి అరుణలో ఐక్యం అయిపోయ్యాడు.

♦ ♦ ♦

ఆ రోజున ఎవ్వరూ మళ్ళా మేడమెట్లు దిగలేదు. 'దౌర్భాగ్యుడు' రాలేదు.

♦ ♦ ♦

మొన్నాడు తెల్లారి, ఎనిమిదింటికి, అధికారికి అమాంతంగా 'దౌర్భాగ్యుడి' సంగతి జ్ఞాపకం వొచ్చింది. వెళ్ళి వెదికి తీసుకురావాలని బైలుదేరాడు. పైగా డాక్టర్లు రోజూ వుదయం ఒక మైలైనా నడవాలన్నారు—డాక్టర్ల జోలి తన కెందుకు ? ఈ కసరత్తు స్త్రీలకి చెప్పరేమో డాక్టర్లు; ఎవళ్ళు ఏది చెయ్యగలిగితే దాన్నే పురమాయిస్తారు కాబోలు. ఇంతమంది డాక్ట

ర్లుండిగూడా యీ దేశంలో జనాభా పెరిగిపోవడం నిజంగా ఆశ్చర్యమే !

"నువ్వు నన్ను దింపనక్కర్లేదు, నేనే దిగుతాను,"— అంటూ అరుణ చేతిని తొలిగించేసి, వొంటిగా మెట్లు దిగడం మొదలెట్టాడు అధికారి. ఒక మెట్టు దిగేసరికి, మెట్లగది గుమ్మంలో దౌర్భాగ్యుడి మొహం కనిపించింది. దౌర్భాగ్యుడు రాతిబొమ్మలా స్తంభించి మెట్లకేసి చూస్తున్నాడు.

"అదేమిటి మాటా మంతీ ఆడవేం—నేను దిగలేననా—?"అధికారి ఆఖరిమెట్టుమీద అడుగు పెట్టగానే, అరుణ లోపలి కెళ్ళిపోయింది.

"అదేమిటి, తెల్లబోయి చూస్తావు, ఎప్పుడూ మేడ మెట్లు చూళ్ళేదా!" ఆయాసంతో అధికారి చివరి మెట్టుమీద కూర్చుండిపోయాడు. దౌర్భాగ్యుడుకూడా ఆయన ప్రక్కనే కూర్చున్నాడు.

"ఇదిగో చూడు—"

"చూస్తున్నా. వింటున్నా—"

"నీతో ఏదో చెప్పాలనుకున్నా—నీ కేమన్నా జ్ఞాపకం వుందా ?"

'ఓ, మీరు గట్టిగా మాట్లాడనక్కర్లేదు. నాకు చెముడు లేదు."

"ఆ విషయంగాదు. ఆఁ జ్ఞాపకం వొచ్చింది—యీ కోటు విప్పాలి. మనం యింక బైటకి వెళ్ళంగా."

అని, కాసేపు కోటువిప్పే కార్యక్రమం జరిపాడు అధికారి.

"ఇప్పుడు చెప్పు, నేనేం మరిచిపోయ్యానో."

"కొందరు—" అని నవ్వాడు దౌర్భాగ్యుడు. సక్రమంగావున్న పళ్ళవరసని బైటపెడుతూ.

"నువ్వసాధ్యుడవే—నేనంటాను—యిప్పుడు మరిచి పోయ్యాను. కాసేపుండి చెబుతాలే—అన్నట్లు నువ్వేమన్నా టిఫిను ఫలహారం చేస్తావా, చేశావా—?"

"చేశాను; ఐనా, అభ్యంతరం లేదు."

"ఇదుగో, అరుణా—ఆ, నీ పేరేమిటి ?"

"చెప్పాగా-దౌర్భాగ్యుడు."

"భలే సరసనే-మా యిల్లాలితో యీ దౌర్భాగ్యుడికి ఫలహారం పట్రావే అనమంటావా-ఇదుగో, అరుణా! ఫలహారం తీసుకురా—"

అరుణ మెట్లమీదనుంచుంది. ఆవిడచుట్టూ, 'హసీ' గంతులేస్తోంది. మెట్లమీదినుంచి గబగబా దిగి - వారిద్దరి మధ్యకీ వొచ్చింది. ఇంతలో 'తంబి' వొచ్చాడు. పైకిరమ్మని సంజ్ఞచేసింది అరుణ. 'తంబి' అధికారిని లేవదీసి వరండాలోకి తీసికెళ్ళి, కుర్చీలో జేర్లవేశాడు. మరో పడక్కుర్చీలో దౌర్భాగ్యుడు కూర్చున్నాడు. 'తంబి' ఫలహారం తీసుకొచ్చాడు—రొట్టె, వెన్న, పంచదార, రెండు కమలాఫలాలు, కాఫీ.

"నిన్నుకూడా, నాలా, యీ వూరు డాక్టర్లు పంపలేదు గదా?" అని అడిగాడు అధికారి.

"లేదు. అంటే సాధారణంగా డాక్టర్లకి వాళ్ళుంటున్న వూరువొదిలి వెళ్ళే అవకాశం వుండదు. అంచేత యితరుల్ని మరోచోటుకి పంపేనా తృప్తి పడతారు—" ఈ విషయం అధి

కారికి నచ్చినట్లుంది; బహు [illegible]దుతూ కుర్చీ కొంచెం ముందుకి జరుపుకు[illegible]డు.

"నేను దివానుగా ఉంటున్న [illegible] మా[illegible] తాశీల్దారుకి జబ్బుచేస్తే, మదనపల్లి పంపించ[illegible] ఆయన వొచ్చాక, ఆయనభార్యకి జబ్బుచేసింది; ఆవిణ్ణి పంపించారు,—తరువాత ఆయన్ని; మళ్ళా తరువాత ఆవిణ్ణి—భార్యాభర్తల వియోగంవల్ల అన్ని జబ్బులూ కుదురుతాయేమో!—"అని అధికారి నవ్వడం సాగించాడు.

కాసేపు నిదానించి మళ్ళా అందుకున్నాడు.

"నువ్వు నవ్వవేం? నీకు పెండ్లాం పిల్లలూ వున్నారా? యింతకీ తాశీల్దారు పెళ్ళాన్ని చూడ్డం తటస్థించింది; ఏజబ్బూ లేదు; దుక్కలాగుంది—మళ్ళా నవ్వుతున్నాడు.

"అంటే ఆడాళ్ళజబ్బులు పైకి కనబడవుగా మరి—" అన్నాడు దౌర్భాగ్యుడు.

"లోపలరోగం అంటావు - మీ ఆవిడకేంజబ్బు?"

"నాకు భార్యలేదు;"

"పోయిందా పాపం?"

"అసలు పెళ్లికాలేదు."

"పిల్లలు?—మరే, మరే—అసలు పెళ్లేకాలేదన్నావుగా, పెళ్లికానంత మాత్రాన పిల్లలుండగూడదని లేదనుకో—" అధికారి, తనలో తనే నవ్వుకొంటున్నాడు.

"ఇదిగో నిన్ను 'దౌర్భాగ్యుడు' అని పిలవడం ఏమీ బాగాలేదు. నీపేరేమిటో చెప్పు, చంపక."

"నాకేపేరుంటే బాగుంటుందో, ఆ పేరేపెట్టి పిలవండి."

"ఐతే ఆలోచించనీ—నువ్వు కొండల్ని మహామెచ్చు కొంటున్నావు గనుక, 'కొండయ్య' అని పిలుస్తాను...లేక పోతేను," అని అధికారి వెటకారంగా కోపం ప్రకటించాడు.

"అల్లాగే పిలవండి – నాకు కొండలంటే నిజంగా యిష్టం వాటిల్లో స్థిరత్వంవుంది; అవి కదలవు, మారిపోవు; మనుష్యులు మోసగిస్తారు. మోసపోతారు; మారిపోతారు, అసలుపోతారు. కొండలు మాత్రం అల్లాగే వుండిపోతాయి—" అన్నాడు కొండయ్య.

"అది బాగానేవుందయ్యా, అయితే—మేఘాలనీ, నదులనీ మెచ్చుకోంటావెందుకు?"

"అవన్నీ ఆ కొండల్ని పట్టుకుని దేవుళ్లాడతాయి గనక–"

"కొంపతీసి నువ్వు కవివా ఏమిటిచెప్పు..."

"ఇంకోళ్ల కొంపలు తీశేవాడు సంస్కర్త, తనకొంప తీసుకునేవాడు కవి" అన్నాడు 'కొండయ్య' గూఢంగా.

"నీ కసలుకొంపే లేదుగా–" అని వికృతంగా నవ్వాడు అధికారి. మళ్లా యేదో జ్ఞప్తికివొచ్చి—

"నీకు ఆ తాశీల్దారు భార్య ఫోటో పంపించాలి" అని చప్పట్లుకొట్టి 'తంబిని' కేకేసి, అమ్మగార్నడిగి సంస్థానం ఫోటోల ఆల్బమ్ తీసుకురమ్మన్నాడు.

'తంబి' ఆల్బమ్ తీసుకొచ్చాడు.

"ఆ, యిదిగో ఆల్బమ్–యీావిడా, తాశీల్దారుగారి సతీమణి. రెండోపెళ్ళి పెండ్లామనుకో–చూసుకో ఎంత మజాగా వుందో. అరుంధతి, శకుంతల, తిలోత్తమ, 'జూలియెట్' అబ్బో–యీావిడికి చాలా పేర్లుండేవి. ఈవిణ్ణి చూసినవాళ్లు,

నిద్రా దేవికి విడాకు లిచ్చారంటే నమ్ము. ఒకవేళ నిద్రా దేవి నొదలకపోతే, ఆ కాసేపు స్వప్నకాంతతో గడిపేవారు—"
జ్ఞాపకాల సౌందర్యంలో అధికారి కళ్లు మెరుస్తున్నాయి.

"...ఆవిడకి కొంచెం ముందుగా కుర్చీలో యీ వ్యక్తి ఎవరు చెప్పనో—పాగావుంది, గుర్తుపట్టవు లే?...నేనే—యిప్పుడంటే జుట్టంతా వూడిపోయిందిగాని...ఆ వ్యక్తి యీ వ్యక్తి కోసం పరితపించిందంటే ఆశ్చర్యపడతావా?–" జ్ఞాపకాలశక్తిలో అధికారి కాలప్రవాహంలో ఎదురీత సాగించాడు.

"ఆ, నే నాశ్చర్యపడతాను" అన్నాడు కొండయ్య. అధికారి నిర్ఘాంతపొయ్యాడు. ప్రశ్నార్థకంగా కనుబొమ్మలు చిట్లించాడు.

"స్త్రీలు పరితపించరు; యితరులకి పరితాపం కలిగిస్తారు. అట్లా పరితపించిన వ్యక్తులలో తమరొకరు కావచ్చు."

అధికారికి చాలా కోపం వొచ్చింది.

"మంచివాడివే—ఆరోజుల్లో నన్ను నువ్వు చూళ్లేదు మరి. అప్పటి శక్తి, అందం, దర్జా; యిప్పటి అనుభవం, జ్ఞానం—యీ రెండు కలిస్తేనా–" అని అవి కలిస్తే యెట్లావుంటుందో వూహించుకుంటూ నిశ్శబ్దంలో పడ్డాడు అధికారి.

"ఈ రెండూ కలిసినవాళ్ళకి స్త్రీలే అక్కర్లేదు; కలవని వాళ్ళు స్త్రీలకి అక్కర్లేదు."

"నీకేం తెలీదు—నీకు పెళ్ళా, పెడాకులా - ఆడదాని మొహాం యెరుగుంటేగా?"

"మొహాం నే యెరుగను, కాని మనస్సు ఎరుగుదును."

"ఏం కథ—ఒకప్పుడు గంద్రగోళం చేసినవాడి వైఖరే నీది—వొరే,

'తంబీ' అమ్మగారేంచేస్తున్నారు?"

"కుట్టుకుంటున్నారండి."

"నువ్వు వూళ్ళోకెళ్ళి చుట్టలట్రా—"

తంబి వెళ్ళాడు. అధికారి తన కుర్చీ యింకా దగ్గరగా లాక్కుని, కాళ్లు స్తంభానికి ఆనించాడు.

నడిచిపోతున్న 'తంబి'కేసి చూస్తూ, కొండయ్య ప్రారంభించాడు.

"నేను వాడంత వుండేవాణ్ణి. మా యింటి పక్కనే రెండు పెద్దమేడలుండేవి. మొదటిది పాతమేడ. అందులో ఎవ్వరూ కాపరం వుండేవారుకారు—కాని సత్రవులోలాగా జనం వొస్తూ పోతూ వుండేవారు. దాని పక్క మేడలో ధనంగారి వాళ్లుండే వారు; ఆ రెండుమేడలూ వాళ్ళవే. వాళ్లు చాలా స్థితిపరులు ఒకరోజున నేనూ మా అత్తయ్యా గుళ్ళో కెళ్లాం; అక్కడ చూశాను ధనాన్నీ, వాళ్ళమ్మనీ. ధనం పదేళ్ళపిల్ల; నేనో రెండేళ్లు పెద్ద. గుడిలోపల దేవుడిదగ్గర అంతా చీకటే; ఆమదం బుడ్ల వెల్తురులో ధనం మహాలక్ష్మిలా మెరిసిపోయింది. అటు కేసి చూస్తూ నమస్కారాలు పెట్టి, అత్తయ్యని చూసి చెంప లేసుకున్నాను. తరవాత బోలెడుమంది జనంవొచ్చి మమ్మల్ని నెట్టేశారు. అత్తయ్యా నేను విడిపొయ్యాం. ధనం వాళ్ళమ్మా అర్చనలేవో చేయిస్తున్నంతసేపూ నే నక్కడే వుండిపొయ్యాను. వాళ్లు పోబోతే వాళ్ల వెనకాలే నేను నడచివెళుతున్నాను. మాయింటివేపుకేసి నడుస్తున్నాం. రోడ్డుకి రెండువేపులా పెద్ద పెద్ద చెట్ల కొమ్మలు వ్రేళ్లాడుతున్నాయి. సంతబండి గూడు కొమ్మలకి తగిలి, సన్నకొమ్మలు ధనం నెత్తిని దూసుకున్నాయి;

ధనం తల్లో పూలు కిందపడిపోయాయి. వాటికోసం వొంగుని తీసుకోబోయింది; వాళ్ళమ్మ కూకలేసి, చరిచింది. ఆ పూలని వొదిలేసి, వాళ్ళమ్మతో నడిచిపోతోంది. ఆ పూలని నేను తీసుకున్నాను. గుళ్లో తీర్థంతో యింకా తడిగానే వున్నాయి ఆ పూలు. వాటిపక్కనే ధగ ధగా మెరిసిపొయ్యే చిన్ని వజ్రపు టుంగరం అక్కడ పడిపోయింది. దాన్ని తీసుకున్నాను, వాళ్లు వాళ్లింటికి కెళ్లిపొయ్యారు. నాకేమీ తోచక పువ్వుల రేకలు నోట్లో చప్పరిస్తూ, ఖాళీ మేడమెట్లమీద కూర్చుండిపొయ్యాను. ఖాళీ మేడకి ముందు అరుగుమీదనుంచి మెట్లు-దొడ్లోంచి మరోరకం మెట్లూ వుండేవి. దొడ్డివేపు మెట్లమీద కూర్చున్నాను. ఒక గంట జరిగింతర్వాత ధనం రోడ్డంట యేదో వెతుక్కుంటూ మా యింటికేసి వొస్తోంది. నాకు తెలుసు వుంగరం కోసం అని. దగ్గరగా వెళ్ళాను.

'పూలు పారేసుకున్నావు' అన్నాను, పువ్వులు చూపుతూ.

'కాదు, కాదు.'

'మరేమిటి వెదుకుతున్నావు?'

'ఏమీలేదు.'

నాకేసి చూడకుండా అల్లా నడిచిపోతోంది.

'చెప్పు, నేనూ వెదుకుతాను' అన్నాను.

'అమ్మ కూకలేస్తుంది.'

అని బిక్కమొహంపెట్టి, మెట్లమీద కూర్చుంది. అప్పట్లో నాకా ఉంగరం యివ్వాలనిపించలేదు. ఏడుస్తూంటే జాలేసింది. కింది మెట్టు ముందు బోలెడు యిసకుంది. అందులో

కూర్చుని దూదుంపుల్ల ఆడడం మొదలెట్టి, ఆటకి రమ్మని పిలిచాను. రానంది. నేనొక్కణ్ణి ఆడుకోడం మొదలెట్టాను. కొంత సేపయింతర్వాత, వొక చేతులో పువ్వులుంచుకొని, రెంతో చేతిలో ఉంగరం వుంచి ధనాన్ని కళ్లుమూసుకోమన్నాను. మూసుకుంది. తెరవమన్నాను; తెరిచింది.

'ఈ రెండింటిలో న్నేది బావుంది?' అని అడిగాను. ఉంగరంచూసి కొండంత మొహం చేసుకుంది."

అధికారి కుర్చీలో కదిలి, "అందుకా కొండలంటే నీ కిష్టం!" అన్నాడు.

'తే, నా వుంగరం' అని లాక్కోబోయింది. నేను గుప్పిడి మడిచేశాను.

'ఏది బాగుందో చెబితేకాని యివ్వను' అన్నాను,

ధనం నా ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పకుండా వొచ్చి, నా గుప్పిడి పట్టుకుని చేతిని బరికి వేళ్లని పీకుతోంది. నేను గుప్పిడి విప్పలేదు. 'యియ్యి, యియ్యి' అని చేతిని కరిచింది. నేను వుంగరాన్ని రెండో గుప్పిట్లో ఫిరాయించాను.

'అమ్మతో చెబుతాను, చూస్కో' అంది.

నేను మెట్లెక్కి పైకి పరుగెత్తాను; తనూ పరుగెత్తింది. అల్లా అరగంటసేపు, మెట్లమీద పరుగులెత్తాం. చివరికి ధనం అలిసిపోయి, మెట్లమీద కూర్చుండిపోయింది. నేను మెట్లకింద దూదుంపుల్ల ఆట అభినయించి, వుంగరాన్ని యిసుకలో దాచేసి, మాయం చేశానని చెప్పాను. ధనం మెట్లు దిగలేదు. కిందికి రమ్మన్నాను; దిగనంది. దిగితే వుంగరం యిస్తానన్నాను; అక్కర్లేదు పో, అంది. నేను వుంగరం తీసుకు వెళ్లి

పోయ్యాను.

ఇట్లా లాభంలేదు. మంచిచేసుకుంటే కాని వుంగరం దొరకదనుకుందో యేమో రోజూ ఏదో వొంకని మా యింటికి రావడం, నేం యిద్దరం మేడమెట్లమీద ఆడుకోడం కొన్ని వారాలు జరిగింది. ఏమండోయ్, మీరు వింటున్నట్లులేదు."

అధికారి కళ్లు మూతలు పడుతున్నాయి. చిత్రమైన కలలోంచి లేచినట్లు తటాలున లేచి, కళ్ళు నులుపుకుని, తెల్ల బోయి చూశాడు.

"అవునవును—బాగుంది,—తరవాత ఏం జరిగింది—?"

"మీరు వినడంలేదు, నేను చెప్పను."

"చెప్ప కేం చేస్తావ్, మహాచక్కగా చెప్తావు. ప్రేమ గాథ మొదలెట్టినవాడు ఆగడం నే ఎరగను."

"ఇది ప్రేమగాథ కాదు. ఒక్క పురుషుడు మాత్రం ప్రేమిస్తే స్వీయచరిత్ర; అవతల స్త్రీకూడా ప్రేమించినప్పుడే ప్రేమగాథవుతుంది" అన్నాడు కొండయ్య.

"ఓయి పిచ్చివాడా! ఏ స్త్రీకూడా, 'నిన్ను ప్రేమించా' ననదు. అంటే మొగాడికి లోకువవుతుంది. మా తాశీల్దార్ భార్యవిషయం తీసుకో—తన్ని ప్రేమించి చేసుకుందని మురిసి పొయ్యేవాడు, అమాయకుడు——" అంటూ అధికారి నవ్వడం సాగించాడు.

'తంబి' చుట్టలు తీసుకొచ్చాడు. అధికారి చుట్టముట్టించాడు.

"ఏదీ యిహచెప్పు ఎంత విసుగ్గావున్నా తట్టుకోగల్ను."

"అయితే నే చెప్పను" అన్నాడు కొండయ్య.

"నువ్వు చెప్పకపోతే ప్రమాదంలేదు. నేచెబుతా విను–నా చిన్నప్పుడు,–అబ్బో బాగా చిన్నప్పుడు, నలభై యేళ్ళనాటి సంగతి..." అని అధికారి వొక కల్పితగాథ మొదలెట్టాడు. ఆ గాథకి అంతమయ్యే ప్రాప్తంలేదు. అధికారిభార్య భోజనానికి పిలిచింది. ఆయన మేడమెట్లుఎక్కలేను,కిందకుపంపించమన్నాడు. మెట్లగదిలో 'తంబి' పీటలు, కంచాలు పెట్టాడు–ఇద్దరూ అన్నం వొడ్డించుకు తిన్నారు. నిద్రపోయి మధ్యాహ్నం మూడింటికి లేచాడు, అధికారి.

"కొండయ్యా వున్నావా? వెళ్ళిపొయ్యా వనుకున్నా. నాకు యిందాక వొక సందేహం వొచ్చింది. మళ్లా మరిచి పొయ్యాను."

"జ్ఞాపకం తెచ్చుకోండి."

"ఐతే నువ్విక్కడి కెందుకొచ్చావు?"

"మీరు రమ్మంటే."

"అది కాదయ్యా,—ఈవూరు?"

ఇక్కడికి నాలుగుమైళ్ళ దూరంలో పండ్లు, పువ్వులు, ఎగ్జిబిషన్ పెట్టారు. మంచి విత్తనాలు పట్టుకుపోదామని. నాకో ఆ రెకరాలు భూముండేది. ఎరక్కపోయి, అందులో పుగాకువేశాను. దెబ్బతిన్నాను; మళ్లా అందులో వొక తోట వెయ్యాలని."

"అరవై యేళ్లొచ్చాక చదువుకోక మన్నుగొట్టుకున్నాట్ట? నువ్విప్పుడేస్తే, తయారయ్యేటప్పడికి నాలుగేళ్లైనా పట్టదూ! ఎవరికోసమనీ, ఎందుకోసమనీ?" అన్నాడు అధికారి.

"ఆ తోటలో వొక ఆశ్రమం నిర్మిస్తాను. నాలాంటి

బీద వృద్ధ బ్రహ్మచార్లకి అది నిలయంగా వుండేటట్లు విల్లు రాసాను."

"అంటే?—ఒహో, నీ ప్రేమగాథ వింటే కాని తెలవదనుకుంటా. ఏదీ చెప్పు 'తంబీ', 'టీ'!"

'తంబి' ట్రేలో రెండుకప్పుల టీ, రొట్టె, వెన్న తీసుకొచ్చాడు. అధికారి రొట్టె పాలల్లో ముంచుకుని చప్పరించి తిన్నాడు. ఫలహారం అయిం తర్వాత, యిద్దరూ మళ్లా కొండలకేసి పికారుగా నడుస్తున్నారు. సాయంత్రం ఐదు దాటింది. నిశ్చింతగా పడుకొన్న స్త్రీ రొమ్ములమీద ఆకుపచ్చచీర మడత కొంగులా, రెండు కొండలూ మెదలకుండా వున్నాయి. కాలిబాటలు, రొమ్ములమధ్య నలిగిన చీర మడతలు – నిద్రలో ఏడ్చిఏడ్చి ఎఱ్ఱబడి, తెరిచిన వొంటికన్నులా సూర్యుడు కొండ వెనక్కిదిగి కన్ను నులుముకుంటున్నాడు; చోద్యంచూస్తూ మేఘాలు చుట్టూ చేరుకున్నాయి; ఏదో జ్ఞాపకం వొచ్చినట్లు, ఎక్కడో పిట్ట కూసింది; సర్వమూ త్యజించిన రాళ్ళుకూడా సంధ్యవేసిన యింద్రజాలంలో యిరుక్కున్నాయి.

కొండయ్య రాతిప్రక్క లేత గడ్డిలో పడుకున్నాడు. అధికారి రాతిమీద కూర్చున్నాడు.

"కొండలు ఆకాశంలోకి దేవుడు వేసిన మేడమెట్లు" అన్నాడు కొండయ్య.

"గాడిదగుడ్డు" అన్నాడు అధికారి.

"మెట్ల చివర వుంటాడు, దేవుడు కిందికిరాడు. మన్ని పైకి రమ్మంటాడు. మన వెళ్లం. వీళ్ల జోలి మన కెందుకని, దేవుడు ఆ మెట్లని పడగొట్టేశాడు. పడిపోగా మిగిలినవి కొండలు—"

"వెళ్ళవయ్యా, మహా చెప్పొచ్చావ్ – మెట్ట వేదాంతం. నీకు మనుష్యులతో సంపర్కం లేక, కొండలతో తృప్తి పడుతున్నావు – ఎవళ్లూ స్నేహితులు లేని వాడేం జేస్తాడు మరీ!" అన్నాడు అధికారి.

"మీరు నా స్నేహితులు కారు?" అన్నాడు కొండయ్య, సూర్యుడు పొడవకుండా కళ్లమీద చెయ్యి అడ్డు పెట్టుకుంటూ.

"పెళ్ళి కానివారికి స్నేహితులుండరు పిచ్చివాడా! పెళ్ళాం దగ్గరనుంచి పారిపోయేటందుకు స్నేహితులు బాగా పనికొస్తారు. నీ కట్లాంటి పెళ్ళాం లేదుగా. నువ్వు నాకు స్నేహితుడవుగాని, నేను నీకు కాదు'' అని అధికారి నవ్వుతూ, కర్రతో నేలని పొడుస్తున్నాడు.

కొండయ్య మాట్లాడలేదు.

"కోపం వొచ్చిందా—లేదులే, పాపం—యేదీ చెప్పు—ధనం కథ—అవుతే, ఆ అమ్మాయి పేరు ధనమేనా?''

''కాదు, వేరే పే రుంది. వాళ్లు ధనవంతులు కాబట్టి, నేను 'ధనం' అని వ్యవహరించేవాణ్ణి. ఏడాది గడిచింది. ధనం వుంగరం ప్రమేయం ఎత్తడం మానేసింది. మేం మేడమెట్ల మీద అనేకరకాల ఆటలు ఆడుకునేవాళ్ళం; పట్టుకునే బద్దల మీదనుంచి జారడం, పైనుంచి కిందికి; వెనక్కి తిరిగి దిగడం; ఎవరు ముందెక్కుతారోనని పందాలేసుకుని పరుగులెత్తడం—ప్రొద్దున్న గంటా, సాయంత్రం రెండుగంటలు. మా స్నేహం ఎవ్వరికీ తెలీదు– మాకే తెలీదు.''

''మేడమెట్లమీద ఆడుకునే అవసరం ఎందుకొచ్చిందీ?'' అని అడిగాడు అధికారి.

"మరెక్కడా వీల్లేదు. దొడ్లో ఆడుకుంటే వాళ్ళవాళ్ళు కనిపిస్తారు. వీధులో ఆడితే మావాళ్ళు కనిపిస్తారు. కొన్ని రోజులు 'సరస్వతీ, భక్తుడు' ఆట ఆడేవాళ్ళం. నాకు చదు వొచ్చేదికాదు. ఆమె సరస్వతిట. దొడ్లో కొమ్మని తీసు కొచ్చి, మెట్లపైన చివరి మెట్టుమీద రవివర్మ బొమ్మలో సరస్వతిలా, కొమ్మని వీణకింద అమర్చుకుని, కళ్ళుమూసుగుని కూర్చునేది. నేను భక్తుడను, మెట్లకింద పువ్వులతో పూజించే వాణ్ణి.

'దేవీ! మీరు కనబడండి.'

'భక్తా! నీవు పైకిరమ్ము.'

'అంతదూరం యీ దీనుడు రాలేడు.'

'నీ కర్మం! నేను కిందికి రాగూడదు' అనేది.

'భిక్షం పెట్టించండి' అనేవాణ్ని.

'ధనంగారి వుంగరం యిచ్చివెయ్యి. తరవాత భిక్ష పెడతాను.'

'వుంగరం పోయింది,—బీదవాణ్ణి, క్షమించండి. మీరు భాగ్యవంతులు. మీరే యివ్వండి' అన్నాను.

దొడ్లో యెవరో పిలిచిన ట్లనిపించింది; సరస్వతి కొమ్మని నా నెత్తిమీద వొదిలేసి, గబగబా పారిపోయింది.

తరవాత ఐదారు నెలలవరకూ ధనం కనబడలేదు. వాళ్ల వాళ్లతో కలిసి ఏవూరెళ్లిందో నాకు చెప్పలేదు. నేను వొక్కణ్ణే ఆ మేడమెట్లమీద ఆడుకుంటూ వుండేవాణ్ణి. ఇరవై మూడు మెట్లుండేవి; వాటిలో పద్ధెనిమిదింటికి పగుళ్ళుండేవి; కింద రెండింటిమీద ఏవో గడ్డిమొక్కలుకూడా మొలిచేవి;

మా ఆట్లవల్ల అవికాస్తా చచ్చిపోయ్యాయి.

ఒకరోజున సాయంత్రం ఆరుగంటలకి, మెట్లదగ్గరకొచ్చి, కిందిమెట్టుమీద కూర్చున్నాను. మూలగా చిన్ని తెల్లపువ్వు మొక్క—వొకటి ఎదిగివుంది. అల్లాపైకి చూశాను. ఆరో మెట్టు మీద ధనం కూర్చునివుంది. నేను భయపడి, మెట్టుమీదినుంచి కిందికి జారిపోయాను. ధనం ఎదిగిపోయింది; మారిపోయింది; నేను గుర్తుపట్టలేదు, చీర రెవికా వేసుకుంది.

"నే వున్నానని నీకెట్లా తెలుసు?" అంది. కంఠంకూడా మారింది. కంచువరల నూతిలోంచి వొచ్చే ధ్వనిలాగుంది. నాకు సిగ్గేసింది.

ఏమీ మాట్లాడలేదు.

"నేను రోజూ యిక్క—డికి వొస్తుంటాను."

"ఎందుకు?"

"ఏమో?"

"నేను దొంగనికాను, నీ వుంగరం నీకిచ్చేస్తాలే."

"అబ్బో, కోపమే!—ఓరీ దొంగా, వుంగరం దొంగిలించినందుకు రాణిగారు నిన్ను శిక్షిస్తున్నారు" అన్నది ధనం.

నేను మాట్లాడలేదు. మరో రెండుమెట్లు దిగింది. నా జుట్టులోనికి చెయ్యిపోనిచ్చింది. నా వొళ్లు కంపరం ఎత్తింది; ముట్టుకుంటే ఏమాతుందో అని బెంగ. మందారం మొగ్గలా చిన్నినోరు; గులాబీ రేకల్లాంటి చెక్కి—ళ్లు; నక్షత్రంచేపలాంటి కళ్ళు. నా కేడవా లనిపించింది. ఎన్ని గాజులజతలో లెక్క—పెట్ట లేను; గలగల్లాడాయి. ఏడో ఎనిమిదో వుంగరాలు. ధగధగ మెరుస్తున్నాయి. తెల్లనిప్పులా దుద్దులు. నుదిటిలోనుంచి

వుద్భవించినట్టుగా ఎర్రటిబొట్టు. రంగుల సువాసన నా ప్రాపిర్ని బంధించింది. పల్చటి పసుపుపచ్చ పట్టుచీర.—ఏది వొళ్ళో ఏది చీరో తెలీక మతిపోయి మౌనంలో పడ్డాను. నేను చూడ లేకపోయాను. నా కళ్లెందుకో తడిసినాయి. అక్కడుండలేక వెళ్ళిపొయ్యాను—" కొండయ్య కళ్ళు మూసుకున్నాడు.

"నువ్వు పిచ్చివాడవు కొండయ్యా! ఆడదాని దగ్గర నాజూకుకవిత్వం, ఏడ్పులు పనికిరావు. వాళ్ళు కాఠిన్యానికి దాసులవుతారు. ఓసారి, తాశిల్దారుగారి భార్య ఏంచేసిం దంటే...వుండు, యిప్పుడు మర్చిపొయ్యాను. రాత్రి జ్ఞాపకం చెయ్యి. జ్ఞాపకం చేసుకుని చెబుతాను" అన్నాడు అధికారి.

మళ్ళీ కొండయ్య స్వగతంలా మొదలెట్టాడు.

"నేను అది జరిగింతర్వాత, చాలారోజులవరకూ ఆ మేడ కేసి చూళ్లేక పొయ్యాను. ఆ మేడమెట్లు ఎల్లాగో వున్నాయి; నా కోర్కెలు, కలలు, ఆదర్శాలు, అన్నీ ఆ మెట్లకింద మారి పోయిన ట్లనిపించింది. నేనా మెట్లు ఎక్కలేను. రోజులు, వారాలు, నెలలు గడిచాయి."

"ఓరి పిచ్చికొండయ్యా— అన్నింటిలోకి అశాశ్వతమైంది ఆడదాని అందం. అదిచూచి బెదిరిపోయినవాడవు నువ్వెందుకు పనికివస్తావు? మా ఆవిడకూడా చిన్నప్పుడు చాలా అందంగా వుండేది. నాటకానికెడితే, ఆవిణ్ణిచూస్తూ, గేట్లోవాళ్ళు టిక్కెట్లు అడిగేవాళ్ళుకాదు. ఎందుకు? రైలు ప్రయాణంలో టికెట్ కలెక్టర్లు ఆవిణ్ణికాని, ఆవిడప్రక్కన కూర్చున్న నన్ను కాని, టికెట్ అడగడం జరగలేదు. నేను అందమైనవాణ్ణేనన్న సంగతి నాకు తెలుసుగనక సరిపోయిందిగాని, మరోడైతే

స్కూలుపిల్లల హేళన పళ్ళేక విషంతాగి చచ్చును. అందుకనే పెద్దలు ఆలి మర్కటం అవాలని ఆశీర్వదించారు. చీకటి పడుతోంది. లే, వెడదాం– పురుగూ పుట్రా వుంటుంది" అని, అధికారి బండమీాదనుంచి లేచి, చెయ్యి కొండయ్యకి వూతంగా యిచ్చి లేవదీశాడు.

తూర్పుకొండ వెనుక చందమామ వెలుగులో చీకటి తెలీడంలేదు. కొండలు నీడలుగా సాగారి వెన్నెల మత్తులో వెర్రిగా పడుకున్నాయి. కాలిబాటలు దూరంగా కలిసి పొయ్యాయి. మీా వెన్నెలుందిగా, మా జోలెవరిక్కావా లనుకుంటూ, మేఘాలన్నీ ఎక్కడికో కదిలిపోతున్నాయి.

"కాసేపుందాం" అన్నాడు కొండయ్య బండికి జేర్లబడుతూ.

"చలిగాలి – ఎక్కువసేపు తిరిగితే, నాడాక్టర్లు చంపుతారు" అన్నాడు అధికారి; నవ్వుతూ మళ్లొఅన్నాడు–'నా శ్రేయస్సుకోరేవాళ్ళు డాక్టర్లు, లేకపోతే ఫీజు రాదుగా. లే, లే, నడుస్తూ చెప్పుకుందాం."

అధికారి కొండయ్యని లేవదీశాడు; ఇద్దరు ఇంటివేపు నడవడం సాగించారు.

"చెప్పు, చెప్పు, తరవాతేం జరిగింది?"

"వారాలు గడిచినాయి. ధనం వుంగరాన్ని, మా దొడ్లోంచి పెల్లగించి, తిరిగి యిచ్చివేద్దామని నిశ్చయించుకొన్నాను. మేడదగ్గర కెళ్లాను. బోలెడు జనం అటూ యిటూ తిరుగుతున్నారు. దొడ్డివైపు వెళ్లాను. మెట్లన్నీ మరమ్మతు చేశారెవరో. దొడ్లో కార్ఖానా; సున్నంబట్టీ; రంగులతొట్టెలు,

అంతాజనం. ధనాన్ని చూడాలంటే వాళ్ళుంటున్న మేడదగ్గరికి వెళ్ళాల్సిందే. ఏంచెయ్యను? వాళ్ళ మేడవైపు వెళ్ళాను. అరుగు పక్కన సందుంది—దానిగుండా దొడ్లోకిదోవ. అటూ యిటూ తిరుగుతున్నాను. ఎవ్వరూ కనిపించరు. రోడ్డుమీద తాపీవాడు కనుపించి, 'ఆళ్ళందరూ ఎళ్ళిపొయ్యారు, యిక్కడ లేరండి' అన్నాడు.

'ఎక్కడున్నారు?'

'పోస్టాఫీసు పీధిలో యింట్లోకెళ్ళారు' అన్నాడు.

పైన గదిలో కిటికీలోంచి యెవళ్ళో చప్పట్లుకొట్టి, 'ఇక్కడ' అన్నారు. కళ్ళు, నుదురు, జుట్టుమాత్రం కనిపించాయి. ధనం.

'అటు, అటు' అన్నట్లు చెయ్యి కదిపింది. నేను దొడ్డివైపు వెళ్ళాను. మండువాలోంచి మేడమీదికి మెట్లున్నాయి. వెళ్ళి మెట్లకింద నుంచున్నాను. మెట్లపైన చివర ఆమె నిలబడి వుంది.

"మేం మాయింట్లోకెళ్ళిపొయ్యాం—ఇది అద్దెకిచ్చేస్తున్నాం, మేజస్ట్రీటుగారికి" అన్నది—గాజులు, వుంగరాలు, దుద్దులు, నగలు బరువుగా మెరుస్తున్నాయి. కిందికి దిగు అన్నట్లు తల పంకించాను. నన్నే పైకిరమ్మంది. ఆమె భాగ్యవంతుల పిల్లని, నేను బీదవాణ్ణనీ, మా యిద్దరికీ మధ్య ఇరవైరెండు మెట్లున్నాయనీ, అప్పుడనిపించింది నాకు. ఆ మెట్లు ఆమె దిగదు; నేను ఎక్కలేను.

'నీ వుంగరం యిచ్చేద్దామని వచ్చాను' అన్నాడు.

'ఏదీ?'

'ఇదిగో'

'ఇల్లా పడెయి.'

'ఒక్క మెట్టు దిగు, పడేస్తాను.'

'నువ్వే వొకమెట్టు ఎక్కి పడెయ్యి' అన్నది.

'దిగవా?'

'కోపమా?'

దిగింది.

'మరో మెట్టు' అన్నాను.

'నువ్వు ఎక్కరాదు?'

ఎక్కాను.

'పడెయ్యి' అన్నది.

'అన్ని వుంగరాలున్నాయి, చాలవు?'

'ఇచ్చేస్తా నన్నావుగా.'

'కావాలన్నావుగా.'

'కావాలంటే యిచ్చేస్తావా?

'ఓ'

మరో మెట్టు దిగింది.

'ఏది?'

'కావాలను' అన్నాను.

'నువ్వే ఎక్కు.'

మరోమెట్టు ఎక్కాను.

'నువ్వెందుకు దిగలేవు?' అన్నాను.

అధికారి కొండయ్యని ఆపుచేసి "మా బాగా అడిగావు. ఆప్రశ్న నేను మా ఆవిణ్ణి అడగలేక పోతున్నాను. ఆవిడా

మెట్లు దిగదు,—పెద్దదే అనుకో, —అయినా, మొదటినుంచీ, పెద్ద అవసరం వొస్తేగాని, మాటి మాటికీ మెట్లుదిగే అలవాటు లేదు—చెప్పా చెప్పా—" అన్నాడు. కొండయ్య చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

'నువ్వెందుకు ఎక్కలేవు?' అంది.

'ఇది మీా మేడ నువ్వే దిగాలి.'

మరొకటి దిగింది.

నేను మరొకటి ఎక్కాను.

'మా మేడైతే ఇన్ని మెట్లు ఎల్లా ఎక్కావు?' అంది ధనం.

'నీకోసం.'

'ఐతే అన్ని మెట్లూ ఎక్కిరాక నన్నెందుకు దిగమంటావు?'

'నాకోసం.'

'దిగానుగా, యింక చాలు.'

'నాకోసం కాదు, నువ్వు దిగింది' అన్నాను.

'మరెందుకు?'

'నీకే తెలుసు.'

అని వుంగరం పైకెత్తి చూపించాను. దాన్ని లాక్కోడానికి గబగబా మిగత మెట్లన్నీ దిగి నా చేతిలో వుంగరాన్ని పట్టుకోబోయింది; నేను వుంగరాన్ని పై మెట్టుమీద పడేటట్లు గిరవాటెట్టాను. తను గబగబా మెట్లెక్కి పైకెళ్ళి వుంగరాన్ని కిందపడేటట్టు గిరవాటెట్టింది. నేను మెట్లుదిగి కిందికి వొచ్చేసి వుంగరం తీసుకున్నాను.

'నా కక్కర్లేదు వుంగరం, నువ్వే తీసుకో — నాకు బోలెడున్నాయి' అన్నది ధనం.

నాకు చాలా కోపం వొచ్చింది. ఏవేవో ఆలోచన లొచ్చాయి. ఉంగరం తీసుకుని, మెట్లన్నీ ఎక్కి, పైకి ఆమె దగ్గరకే వెళ్లాను.

'తీసుకో, యిందు' అని నేలమీద పెట్టాను.

తీసుకోబోయింది. దాన్ని చేత్తో కిందికి నెట్టేశాను. తనూ ఎగిరి మెట్లమీద జారి, కిందికి పడిపోయింది; నేను పట్టుకున్నాను. నాపట్టు తప్పించేసి, మెట్లుదిగి, వుంగరం తీసుకుంది."

ఇంతట్లో, యిద్దరూ యింటికి చేరుకున్నారు. అధికారి ఆ కుర్చీలో వాలిపొయ్యాడు. 'హసీ' ఆయన వొళ్లో కెక్కి ఆనందంతో మూలుగుతోంది. కొండయ్య వెడతానని బైలు దేరాడు.

"కథ పూర్తి కాకుండా ఎల్లా వెడతావు—ప్రొద్దున్న వెడుదువుగాని లే — ప్రొద్దున్న మా పెద్దమ్మాయికూడా వొస్తుంది, చూసి పోదువుగాని. పదిమంది మాటా తోసేసి, పెళ్లి చెయ్యకుండా చదువు చెప్పిస్తున్నాను. చూసుకో నా మజా——" అన్నాడు అధికారి గర్వంగా—కొండయ్య వుండి పొయ్యాడు. 'తంబి' వొచ్చి పెట్రొమాక్సు లైటు వెలిగించాడు.

అధికారీ, కొండయ్యా, కుర్చీలు దగ్గరకులాక్కుని, చదరంగం ఆటకి కూర్చున్నారు. అధికారి మొదటాట గెల్చాడు. కొండయ్యమీద, ఆయనకి స్నేహభావం ఎక్కువైంది. తనతో ఆడి వోడిపోయిన వాళ్ళంటే ఆయనకి చాలా ఆదరణ. మరో

ఆటకి రమ్మన్నాడు. భార్యని కేకేసి, యీఆట చూడ మన్నాడు. ఆవిడ సమాధానం యివ్వలేదు. అధికారి విసుక్కుని, మొహం చిట్లించి, 'తంబి'ని చూడమన్నాడు. 'నాకు బోలెడు పనుందండి' అని లోపలి కెళ్ళిపోయ్యాడు వాడు. 'నీకర్మం' అని, పోనీ 'హానీ' యేనా చూస్తుంది లెమ్మని సమాధానపడి ఆటకి వుపక్రమించాడు అధికారి; తను ఎల్లానూ నెగ్గుతానన్న ధీమాలో, ఆలోచించకుండా గబగబ ఎత్తులు చేస్తున్నాడు.

"ఇదిగో, కొండయ్యా! యీసారి కళ్ళజోడు తీసేసి ఆడి, నీ ఆట కట్టేస్తాను" అన్నాడు. కొండయ్య అంగీకారం సూచిస్తూ నవ్వాడు. 'తంబి' పీటలూ అవీ వేసి భోజనాల సన్నాహం చేస్తున్నాడు. ఆట ముగిసింది; అధికారి వోడిపోయ్యాడు. చాలాకోపం వొచ్చింది లోపల. చూడకపోవడం మంచిపనే అనుకుని తృప్తిపడ్డాడు. మేడ మెట్లుండడంవల్ల వుండే వుపకారాలలో యిదోటి అనుకున్నాడు. ఎందుకో నవ్వాడు.

"ఏం నవ్వుతున్నారు?" అన్నాడు కొండయ్య.

"ఏమీలేదు, ఎందుకో జ్ఞాపకంలేదు......ఆ, ఆఁ, జ్ఞాపకం వొచ్చింది. ఆడదానికోసం మేడమెట్లు ఎక్కలేని వాడవు, నా ఆట కట్టెయ్యడం ఏమిటా అని నవ్వొచ్చింది" అన్నాడు.

కొండయ్యకూడా సమానంగా నవ్వాడు.

"ఏం నవ్వుతున్నావు?" అన్నాడు అధికారి, భోజనానికి లేస్తూ.

"ఏమీలేదు."

"చెప్పు."

"మీరు మెట్లు ఎక్కగలిగారు కనకనే, ఆటలో వోడి పోయ్యారేమో!" అన్నాడు కొండయ్య.

"అసాధ్యుడవే, ఏమో అనుకున్నాను—ఓసారి, శ్రీరంగం వెళ్లినప్పుడు, మీనాకూడా వొచ్చిందిలే—మీనాక్షి అంటే, మా జమీందారుగారి మరదలు——" అంటూ, చెప్పడం సాగించిన అధికారి భోజనానికి కూర్చోగానే, మీనాక్షి మాట మరచిపోయ్యాడు. ఆయన చెప్పదలుచుకున్న గాథలతో ఏ మాసపత్రిక నైనా సరే, రెండేళ్లు నడపొచ్చు. భోజనం చేసి బైటకి చేరారు. కుర్చీలలో కూర్చున్నారు. అధికారి చుట్ట ముట్టించాడు.

"కొండయ్యా, ఎక్కువ సంతోషం కలిగించే అనుభవం ఏదంటావు?" అని అడిగాడు.

"ఏరకం అంటారు? భౌతికమా, మానసికమా?"

"ఏదో అంటారుగాని, రెండూ వొకటే అంటాను. మాంచి ఆకలిగా వున్నప్పుడు భోజనం చెయ్యడం భౌతిక మంటావా, మానసికమంటావా? నాకిందాక మంచి ఆక లేసింది. డాక్టర్లు ఘనపదార్థం మితంగా తినమని శాసించారు; ఆ శాసనాన్ని ధిక్కరించి బలంగా వేశాను; గొప్ప భౌతి కానందం కలిగింది——"

"డాక్టర్లని ధిక్కరించానుకదా అన్న దాంట్లో మాన సిక ఆనందం వుంది—అదే రెండింటికి తేడా——" అన్నాడు కొండయ్య.

"నువ్వు చెప్పినదాని ప్రకారం, వ్యావహారికంగా మనిషి

ఏది చెయ్యకూడదో అది చెయ్యడంలో మనిషికి సంతోషం వుందని తేలింది. స్త్రీ మరోడి భార్యగా వున్నప్పుడే, ఆకర్షణీయంగా వుంటుంది. తాశీల్దారు భార్యని తీసుకో—

"మా అరుణ అంతకంటే వెయ్యిరెట్లు బాగుండేది. యిప్పుడంటే వార్ధక్యంవచ్చి, నాగరికత పరిమాణం యొక్క కొలతబద్దలా తయారైందిగాని,— ఏమిటిమోజు?—మరోడి భార్యకావడమే. ఓసారి ఏమైందంటే—" అని మరోగాథ మొదలెట్ట బోయ్యాడు అధికారి. ఈలోగా 'తంబి' వొచ్చి, 'వుదయం స్టేషన్‌కి బండి చెప్పి రావాలా' అని అడిగాడు.

'అమ్మగారే మన్నారు?'

'మిమ్మల్ని అడగమన్నారండి.,

"ఈ ఆడాళ్లెలాగేనా తెలివైనవాళ్లు కొండయ్యా. పరాయివాడెవడేనా యింట్లోవుంటే, వాళ్ళధోరణి వేరు. వుత్తప్పుడు మొగుడిమొహాన ఏ గంజినీళ్లు పోసినా, అతిథివొస్తే షడ్రసోపేతంగా చేస్తారు; వొంటిగా వున్నప్పుడు మొగాడి బుర్రమీద తాళంకప్ప బద్దలైనా, పరాయివాడిముందు దాసానదాసురాలు. బండిపంపించాల్సిందీ, అక్కర్లేందీ నేను నిర్ణయించాలట, చూడు చిత్రం! అందుకనే స్నేహితులో అని కొట్టుకుంటాడు కుటుంబీకుడు. వెళ్ళరా, వెళ్ళి మీరెల్లాగంటే అల్లా చెయ్యమన్నా రండని చెప్పి తగులడు" అని కసురుకున్నాడు. 'తంబి' లోపలికిచక్కాపొయ్యాడు. మళ్ళా అధికారికేదో జ్ఞాపకం వొచ్చింది.

"ఇంతకీ, ఏది గొప్ప అనుభవమో చెప్పావుకాదు' అన్నాడు.

"నేనేం చెప్పగల్ను; నాకనుభవం తక్కువ."

"ఉన్నదాన్లోనే ఏది మంచిదో చెప్పవయ్యా, మహా–" అన్నాడు.

"మీరు చెప్పండి."

"కూడదన్నపని చెయ్యడంలో నువ్వు చెప్పు."

"చెయ్యగల్గినపని చెయ్యకపోడంలో?"

"నా నెత్తిలాగుంది. చెయ్యకపోడంలో అనుభవం ఎక్కువుంది? నీది వైరాగివేదాంతం–ఐనా, నీకేం తెలుస్తుందిపాపం–"

"అల్లా తోసెయ్యకండి మరి. చెయ్యకపోడం అంటే,– మనం ముందెప్పుడో చెయ్యగలం, చేస్తాంకదా అన్న ధీమాలో సంతోషం లేదంటారా? దాన్నే 'ఆశ' అందాం. ఒకేరకమైనవి అనేకమైన ఆశలుంటే, ఆదర్శం అవుతుంది. మానవుడి జీవితమంతా ఆదర్శంకోసంకాక, మరి దేనికోసం బ్రతుకుతున్నాడంటారు? చచ్చిపోయిం తర్వాతకూడా, స్వర్గానికెడతామన్న ఆశవల్లనేగా, మన పూర్వులు రంభ, మేనక, స్వర్గాన్ని సృష్టించారు" అన్నాడు కొండయ్య, నిదానంగా. అధికారి ఏ విషయంగురించీ తీవ్రంగా ఆట్టే ఆలోచించలేదు. ఇదంతా గంద్రగోళంగా కనుపించింది.

"ఇదిగో కొండయ్యా, నేను ఆరేళ్ళు పత్రికలు నడిపాను. 'ఆశ', 'ఆదర్శం' అనే అర్థశూన్యమైన మాటలతో పాఠకలోకాన్ని దగాచేస్తూ వొచ్చాను. నాదగ్గర మాటలతో గారడీ చెయ్యక, బుట్టలో పాముని చూపించు. మీనాక్షను, జమీందారు మరదలను, కావాలంటే ధనం అను– వింటాను. అంతేకాని–"

వాక్యం పూర్తిచెయ్యకుండా అధికారి లేచి లోపలికెళ్ళి, మంచంమీది దిండుని తీసుకొచ్చి, కుర్చీవెనక వేసుకుని కూర్చున్నాడు.

"ఏది, యిప్పుడు చెప్పు. యిందాక ఎక్కడ వొదిలేశావో మాత్రం నన్ను అడగకు. 'ఊ' కొట్టమనకు. రెండే షరతులు" అని అధికారి కళ్ళు మూసుకున్నాడు. కొండయ్య కథచెప్పడం ప్రారంభించాడు.

"ధనం, తన వుంగరాన్ని వేలుకి తగుల్చుకుని గర్వంగా చూస్తోంది. నేను బిగ్గరగా నవ్వాను. ధనం పైకిచూసింది.

'ఎందుకు నవ్వు?'

నేనేమీ సమాధానం చెప్పకుండా, వెకిలిగా నవ్వు కున్నాను.

ధనం పెదవులు చేపపిల్ల తోకలా కోపంతో కదిలాయి; కనుబొమ్మలు, కయ్యానికి సిద్ధపడిన నల్లత్రాచులుమాదిరి వొంపు తిరిగాయి; చెక్కిళ్ళలోంచి రక్తం రహస్యంగా తొంగి చూసింది; ధనం నిజస్వరూపాన్ని ఆనాడు చూడగలిగాను. చటచటా మెట్లెక్కుతోంది— లోతుల్లోంచి విడిపోయి సంధ్యని తరుముకొస్తున్న వొంటికెరటంలా.

'ఎందుకు నవ్వు?'

మెట్లన్నీ ఎక్కి, పైకి నాదగ్గరికి వొచ్చేసింది—సంధ్య కోసం ఎగిరి, కొండకి తగిలి, పగిలింది కెరటం.

'ఆ వుంగరం నీది కాదు' అన్నాను.

ధనం, మొహం తెల్లారి వెలవెల బోయింది.

'మరెవరిది?' నీరసంగా కోడి కూసింది.

నీది పారేశాను; ఇది మరోటి. అల్లాంటిదే. కనుక్కో లేకపోయ్యావు' అన్నాను. ధన్యాని ఏడిపించాలన్న నా సంకల్పం సిద్ధించినందుకు నేను చాలా గర్వపడ్డాను.

'ఎందుకు పారేశావు?'

'తొందరపడకు. పారెయ్యలేదు. అమ్మేశాను' అన్నాను.

చీకట్లో కాగడాలతో బంగారుగనులు త్రవ్వడానికి వెడుతున్న జనసమూహం అలజడి, ఆమె నేత్రాలలో కనిపించింది.

కోపంతో ఆమెరొమ్ములు వొణికిపోతున్నాయి; వేడి శ్వాస నా నవ్వుని బంధించింది. అరణ్యం అంటుకొని మహా వృక్షాలు కూలిపోతుంటే చూస్తున్నవాడిలా స్తంభించి పోయ్యాను.

'తీసుకో నీ వుంగరం' వేలునించి తీసేసి, నా బుజానికి తగిలేట్లుగా విసిరింది. మెట్లు దిగుతోంది.

'కోపమా?'

'......' మరోమెట్టు దిగింది.

'నిజంగా అమ్మేశాననే?'

'......' మరొకటి.

'నగలన్నీ తీసేసినప్పుడు నిన్ను చూడాలనుంది' అన్నాను.

'......' దిగుతోంది.

'నీ వుంగరం నీ కిచ్చేస్తా.'

'......' పూర్తిగా దిగి ధనం నడిచి వెళ్లిపోయింది. మేడమెట్లు దిగుతుండగా ధనాన్ని మళ్లా నేనెప్పుడూ చూడలేదు."

అధికారి కుర్చీలోంచి లేచాడు; పెద్దగా ఈవులించాడు.

తంబిని కేకేసి పక్కలు వెయ్యమన్నాడు. 'తంబి' స్టేషనుకి బండి చెప్పడానికి వెళ్లి యింకా రాలేదు.

"మీకు నిద్రొస్తోన్నట్లుంది?" అన్నాడు కొండయ్య.

"ఎల్లా కనుక్కున్నావు? నీకథలో నువ్వు చెప్పదల్చుకున్న దేమిటా అని ఆలోచిస్తున్నాను" అన్నాడు అధికారి యథాలాపంగా.

"నాకథలో చెప్పదల్చుకున్నది ఏమీ లేదు—ఎందుకంటే యిది కథగాదు—"

"ఆగు—నాకు తెలుస్తోంది. మెట్లెక్కడంలో సంతోషం ఉత్సాహం ఉంటాయి. ఎక్కిం తర్వాత వెనక్కి తిరిగి చూస్తే 'నోస్ యింతేనా' అనిపిస్తుంది. ఎక్కడం పురోగమనానికి చిహ్నం. దిగడం పతనానికి చిహ్నం—తీరా ఎక్కింతర్వాత ఏమీ కనబడదు—ఏమో నే చెప్పేది నాకే గంద్రగోళంగా వుంది—సరే కాని, నువ్వే చెప్పు" అని మళ్లా కుర్చీలో జార్లబడ్డాడు, అధికారి.

కొండయ్య మళ్లా ప్రారంభించాడు.

"ధనంగారి రెండో మేడలోకి, ఎందువల్లనో రెండు నెల్ల వరకు మేజస్ట్రేటుగారు రాలేదు. ఆ రెండు నెలలూ నేను, ధనం, ఆ మెట్లమీద కల్సుకుంటూనే వున్నాం. రేపు నీ వుంగరం యిచ్చేస్తానని మభ్యపెట్టి, రోజూ ధనాన్ని మేడ మెట్లదగ్గరికి రప్పించేవాణ్ణి. నేను చూస్తుండగానే, ధనం ఎదిగిపోయింది; మనస్సు మారిపోయింది; శరీరం కొత్తదనంతో విప్పారుకుంది- రోజురోజుకీ, వొకనగ తక్కువగా వుండేది. నేను ధనానికి వొకచిత్రమైన ఆట నేర్పాను. తను మెట్లపైన

చివ్వర సింహాసనంమీద కూర్చున్న రాణీ; నేను మెట్లకింద నిలబడి ఆజ్ఞ లందుకునే వాక అల్ప పౌరుణ్ణి. రోజురోజుకి, వాక మెట్టు పైకి ఎక్కి మాట్లాడడానికి రాణీగారు నాకు ఆజ్ఞ యిచ్చారు.

'ఏంకావాలి నీకు?' అంది రాణీగారు.

'తమ కిరీటం' అన్నాను.

జిగినీ తీసేసింది.

మరునాడు.

'ఛత్రం'–

రవ్వలదుద్దులు తీసేసింది.

పదహారో తారీఖునాటికి, నేను పదహారు మెట్లెక్కాను. ఇంక ఆమెకీ నాకూ మధ్య ఏడుమెట్లే వున్నాయి. రాణీ, నగలన్నీ తీసేసింది; విరాగిణిలా తయారైంది. నే నింకేం కోరను?

'ఏంకావాలి నీకు?' అంది రాణీ.

'మీపక్కన కూర్చోనివ్వాలి' అన్నాను.

"పైకిరా" అని ఆజ్ఞాపించింది.

"మీరు దిగి రండి".

నవ్వింది వయ్యారంగా, రాణీ.

మా యిద్దరిమధ్యా రెండే మెట్లున్నాయి.

"ఏం కావాలి?"

"రాణీ! ఈ అల్పుడికి, అడగడానికి నోరాడడంలేదు."

"భయంలేదు"

"నేనింక మెట్లెక్కలేను. ఈ ఒక్క మెట్టూ మీరు దిగిరండి. నన్ను మీపక్కన కూర్చోనివ్వండి."

"ఎందుకు?"

"ఆప్రశ్న వెయ్యగలిగిన మీకు సమాధానం తెలీకనా?
అన్నాను.

రాణీ అతి వయ్యారంగా నవ్వింది; పారవశ్యంతో నావళ్లో పడుతుందేమో నక్షత్రంలా, అని రెండుచేతులూ చాచాను. కాని, రాణి పడలేదు; పైన బల్లులుకదిలి, బూజు నా నెత్తిన పడింది.

ఇంక మా యిద్దరి మధ్యనా, వొక్కమెట్టేవుంది. ఎన్నడూ లేంది, ఆరోజు సాయంత్రం చీకటిపడేదాకా మెట్ల మీదే ఆడుకుంటున్నాం. రాణీ కళ్లల్లో వెలుగు తప్ప అంతా చీకటిగావుంది. మాచుట్టూ, బోలెడు మెఱుగు పురుగులు విహారము చేస్తున్నాయి. నక్షత్రాలమధ్య చందమామలా వుందిరాణీ.

"రాణీ, దిగిరావా?" అన్నా దీనంగా.

"నీకేం కావాలి?"

"మీరే."

"ఆ" అని గర్జించింది.

"రెండు చేతులూ జాచాను. నా తలచుట్టూ చేతులు బిగించి, అప్రయత్నంగా తనవేపు లాక్కుంది. నా చేతులు ఆమె నడుంచుట్టూ పెనవేసుకున్నాయి. ఆమె చేతులు నా చేతులమీదపడి వేళ్లని తడిమి బిగిస్తున్నాయి. వల్లోచేపలాగ ఆ పల్చటి వేళ్లు తన్నుకున్నాయి. తీసేసి, నా మొహాన్ని ముందుకి గెంటివేసింది. నేను చీకట్లో అటూఇటూ తడుముళ్లాడాను. ఆమె అక్కడ లేదు. నా అరచేతుల్లో మెరుగుపురుగులు మండిపోయ్యాయి

ఇంతట్లో 'తంబీ' చక్కావచ్చాడు. మెట్లగదిలో కొండయ్యకీ, మెట్లకింద హాల్లో అధికారికీ మంచాలేశాడు. పరుపులు పరిచాడు. రగ్గులువేశాడు. అధికార్ని లేవదీశాడు. మెల్లిగా వెళ్లి మంచంమీద పడ్డాడు, అధికారి. 'రగ్గు' వొంటిమీదికి లాక్కున్నాడు; నెత్తికి మఫ్లర్ తగిల్చాడు.

"ఇదిగో కొండయ్యా, నే నిద్రపోతానుగాని, కథచెప్పడం మా నెయ్యకేం— మర్చిపొయ్యాను. తాశిల్దారుభార్య నడుం వెడల్పు ఎంతుంటుందని నీవూహ! నాగరికతంత" అని బిగ్గరగా నవ్వుకుని 'తంబి'ని దీపం మెట్లవెనుక మూలగా పెట్టమన్నాడు.

"ఐతే, నువ్వు సంధ్యకెరటాలు, నక్షత్రాలు, యివి లేకుండా చెప్పలేవూ కథ? అవన్నీ తీసేస్తే చప్పన తెముల్తుంది. నీకథలో ధనం తీసేసిందిగా వొస్తువులన్నీ! అబ్బో, నాజ్ఞాపకశక్తి బాగానేవుంది. మా ఆవిడ అనుకున్నంత అధ్వాన్నంకాదు" అన్నాడు అధికారి, కుడివైపు తిరిగి.

కొండయ్య మంచంమీద కూర్చున్నాడు, మెట్లకేసి చూస్తూ.

"ఏమండోయ్, మీయింట్లో మేడకి ఇరవైమూడు మెట్లున్నాయి" అన్నాడు కొండయ్య.

"అందుకా, రాగానే వాటికేసి దీక్షగా చూశావు. తెల్లార్నీ, నా జ్ఞాపకశక్తి మాఆవిడ మెచ్చుకునేటట్లు చేస్తాను. చెప్పు—" అని అధికారి ఆవులించాడు.

కొండయ్య మొదలెట్టాడు.

"ఆమర్నాడు, ధనం రాలేదు: వారమైంది; నెలైంది; రాలేదు. నాలుగునెలలు గడిచింతర్వాత, ధనాన్ని చూశాను.

ఈలోగా మేజస్ట్రేటుగారు ఆయింట్లోకి రావడం, బదిలీ అయి వెళ్ళిపోవడం, మేడ ఖాళీఅవడం జరిగిపోయింది. అప్రయత్నంగా ఆ సాయంత్రం దొడ్డివేపు వెళ్లాను. దొడ్లో తాపీవాళ్లు పనిచేస్తున్నారు. నేను మెట్లదగ్గరకి వెళ్ళి కూర్చున్నాను. వెనకటి ఆట్లన్నీ జ్ఞప్తికొచ్చాయి. ధనంగారి వాళ్ళందరూ ఆ వూళ్లోంచి ఎక్కడికో వెళ్లిపోయ్యారని నాకు తెలుసు. కాని మళ్లా వొచ్చిన విషయం తెలీదు.

ఎవరో ముసలమ్మ అల్లా నేవున్న చోటుకొచ్చింది.

"ఎవరికోసం?"

"లోపలికెందుకు? తాపీకుర్రవాడివా?"

అవునన్నట్లు తల పంకించాను. ముసలమ్మ మెట్లెక్కి వెళ్లిపోయింది. ఏదోఆలోచనలోపడ్డాను; ఎంతసేపైందో తెలీదునాకు.

"ఎవరది?"

ఎప్పుడో స్వప్నంలో విన్నకంఠం అది. పైకిచూశాను.

మెట్లపైన, చివర 'రాణీ' కనబడింది.—వొళ్ళంతా బంగారమే— వజ్రాలు ధగధగా మెరిసిపోతున్నాయి. లక్ష్మి చూస్తే ఏడుస్తుం దనిపించి, నాకళ్లు తడిసినాయి.

"నువ్వా?"

ఎండలో ఇంద్రధనుస్సులా ఆమెకళ్లు ఆశ్చర్యంతో వొణికాయి. నగలన్నీ 'అవును' అన్నట్లు నిశ్శబ్దంగా శబ్దించాయి. చిన్ని నల్లబొట్టు, దాని చుట్టూ ఎఱ్ఱబొట్టు, అసలా మొహామే, దేవకన్యకి బొట్టులాగుంది. చిన్ని తెల్లపువ్వు; దానిచుట్టూ ఎఱ్ఱపువ్వులు; అసలాజడే, అప్సరస జడలో పువ్వులాగుంది—"

అధికారి, దగ్గి, కదిలాడు.

"అవే వొద్దన్నది."

కొండయ్య దీనంగా చూస్తూ, మాట వినిపించుకోకుండా చెప్పడం మొదలెట్టాడు.

"ధనం మెట్లు దిగుతుం దనుకున్నాను. దిగలేదు. నేనల్లా నిలబడి పొయ్యాను. ధనం అటూ యిటూ చూసింది. లోపలి కెళ్లి, గదితలుపులు మూసేసి; మళ్ళొచ్చింది. పైకి రమ్మన్నట్లు తల పంకించింది. నేను గబగబ మెట్లెక్కి పైకివెళ్ళాను. మా యిద్దరికీ మధ్య వకటే మెట్టుంది.

'ఎందుకు?' అన్నాను.

'నువ్వెందు కొచ్చావు?" అన్నది ధనం.

"నీకు తెలీదా?"

"ఏమో!"

"మరెందుకు రమ్మన్నావు?"

"నువ్వే వచ్చావు."

"కాదు మెట్లెక్కి."

'నీకేం కావాలి—దబ్బున చెప్పు" అన్నది.

"అది నేనడగవలసిన ప్రశ్న" అన్నాను.

'అంటే?'

'ఆరోజున నీవుంగరం అమ్మేశానని అబద్ధమాడాను—అమ్మలేదు. నాదగ్గరేవుంది. ఇచ్చేద్దామని వచ్చాను' అన్నాను.

'ఏది?'

"నీ కింకా కావాలా?"

అని' వుంగరం గుప్పిట్లో వున్నట్టు గుప్పిడిబిగించి, చెయ్యి చాచాను.

'ఇయ్యి,' అన్నది.

ఆ వొక్క-మెట్టూ, దిగి తీసుకో" అన్నాను.

ఆ వొక్క-మెట్టు దిగి, నా ప్రక్కన నిలబడింది ధనం.

'తీసుకో' అన్నాను, గుప్పిడిచూపిస్తూ.

'తే' అని గుప్పిడి విప్పబోయింది.

నేను మెట్లుదిగుతున్నాను. తనూ దిగుతోంది. అన్ని మెట్లూ దిగిపోయ్యాం. గుప్పిడి విప్పి చూపించాను. అందులో వుంగరంవుంది. ధనం దాన్ని తీసుకుని ఆనందంతో పరిశీలించింది. నేను ఆమె కళ్ళల్లోకి తీవ్రంగా చూశాను.— ఎంతో ఆశ, ఎంతో ఆకలి, ఎంతో మమకారం ఆమెకళ్ళల్లో కనిపించిన వుంగరంలో చూశాను. వాటిని ఏ మనిషీ పంచుకోలేడు. అదొక ప్రవాహం. అందులో నేను గడ్డిపోచను; అదొక నిశీధి, నేనొక రంగుపురుగును; అదొకజ్వాల. నేను మసిని. నన్ను తోసే సింది ధనం,-వుంగరం తీసుకుని గబగబా మెట్లెక్కి- పైకి వెళ్లి పోయింది.

'ధనం' అని పిలిచాను, కిందనుంచి నా కంఠం నాకే ఆశ్చర్యం కలగజేసింది.

"నేను వెళ్లిపోనా?" అని అడిగాను.

అర్థంలేని ప్రశ్న.

ఆమె యేమీ మాట్లాడలేదు.

'నేనొకటి చెప్పనా?'అన్నాను. ప్రశ్నార్థకంగా చూసింది.

"ఆరోజు సాయంత్రం, నన్ను తోసేసి వెళ్ళి పొయ్యావు? ఎందుకోయిప్పుడు తెలిసింది. నా వేళ్లు తడిమావు; వుంగరం కన బడలేదు పాపం. అవునా?" అన్నాను.

'కాదు' అన్నట్లుగా తలపంకించింది.

"ఇప్పుడూ తోసేసి వెళ్లి పోయ్యావు, ఎందుకో తెలిసింది; నీవుంగరం దొరికింది. అవునా?" అన్నాను.

పుట్టలో యిరుక్కుపోయిన పాములా తన్నుకు లాడింది. వుంగరం వేలునుంచి తటాలున తీసేసి కిందికి గిరవాటెట్టింది.

"తీసుకుపో—" అని, చరచరా వెళ్లిపోయి, తలుపులు మూసేసుకుంది. స్వర్గం గడియలు ఎవరో వేసినట్లైంది. స్వర్గం బైటో, లోపలో మీరు నిర్ణయించాలి."

అన్నాడు కొండయ్య. కాని అధికారి దగ్గర నుంచి సమాధానం లేదు. పెట్రోమాక్సు దీపం వొత్తి మండి కాలి పోయింది. అధికారి గుర్రు రొద వినబడుతోంది. సముద్రంలో తుపాను ఆకాశంలో మారుమ్రోగినట్లు, కొండయ్య కళ్లు నలుముకుని, 'రగ్గు' ముసుగేసుకొని పడుకున్నాడు. 'హనీ' అధికారి మంచంకిందికి చేరింది. 'తంబి' మెట్లమీద జేర్లబడి, నిద్రలో తూలుతున్నాడు. కొండయ్య తన చిటికెన వేలికున్న వుంగరం తడిమి చూసుకున్నాడు.

తెల్లవారింది. తెరలా మేడచుట్టూ మంచు ఆవరించింది. కిరణాలు, వెండి బాకుల్లా తెరని ఛేదిస్తున్నాయి. అధికారి, కొండయ్య, ఫలహారం కాఫీ అయ్యాక అల్లా నడిచొద్దామని బైలుదేరారు.

"ఆగు. ఇవాళ మనం బైటికి వెళ్లలేం. మా అమ్మా యొస్తుందిగా..." అన్నాడు అధికారి, రెండు చేతులూ వేడి కోసం గట్టిగా నలుపుకొంటూ.

"ఈలోగా వొక్క చదరంగం ఆట వేద్దాం—ఉన్న మాట

చెప్పేస్తాను—నీ ఆట కట్టిస్తేగాని. నాకు శాంతి వుండదు, అని సకిలించి, 'తంబి'ని అన్నీ సిద్ధం చెయ్యమన్నాడు. వాడు నాలుగూ అమర్చి, బండి తీసుకుని స్టేషన్‌కి వెళ్ళాడు.

"దా. కూర్చో—ఇప్పుడు వెయ్యి—ఐతే—కొండయ్యా, రాత్రి నీకు బాగా నిద్దరపట్టిందా? పాపం, నువ్వు కథ చెప్తూ కుంటూ పోతున్నావు. నేను కలలో వున్నాను—వందలకొలది, వేలకొలది మేడమెట్లు ఎక్కేస్తున్నట్టు. తీరా మెట్లన్నీ ఎక్కి—చూస్తే, కనిపించింది, తాశిల్దారు పెళ్ళాం పీపు," బడాయిగా నవ్వుతున్నాడు అధికారి.

"ఇస్, గట్టిగా మాట్లాడుతున్నా వేమిటి? మా ఆవిడ వింటుందిస్మా—ఆగు, మరచిపోయ్యాను, మా ఆవిడ చూస్తుండగా ఆడాలి యీ సారి ఆట—"అని చప్పట్లు కొట్టి భార్యని కేకేశాడు.

ఆవిడ మెట్లపై లోపలగదిలోంచి

'ఎందుకు?' అన్నది.

"ఇక్కడ అంతర్జాతీయ ఆటగాళ్ళు చదరంగం ఆడు తున్నాను—చూడ్డానికి యిదే ఆఖరు తరుణం. రావాలి—వొకటో సారి, రెండోసారి—పడిపోతున్నాయి, మాంచి మాంచి పంగిడీ ఎత్తులు—"

కొండయ్య అధికారి ఉత్సాహాన్ని, ఆత్రుతని చూసి—బీదగా నవ్వాడు. మొదటి నాలుగైదు ఎత్తులలోనే యిద్దరి వుత్సాహం తగ్గింది.

"రాకపోతే పోనీలే"—అన్నాడు ప్రపంచాన్ని సంబోధిస్తూ, అధికారి.

కొండయ్య గుర్రం ఒకటి అదనంగా చచ్చిపోయింది.

మళ్ళా అధికారి హుషారుగా వింత గర్జనలు చేస్తూ, ఆట సాగి స్తున్నాడు. భార్యని పిలిచాడు.

"అరుణా, కరుణ రాదా?" అన్నాడు.

అరుణ మెట్లపైని నిలబడి చూస్తోంది.

"మీరే యిల్లా రాకూడదూ?" అని మళ్ళా లోపలి కెళ్ళింది.

ఈలోగా 'హానీ' వొచ్చి బల్లకింద వృత్తిపుణ్యానికి గంతులు సాగించింది.

చదరంగంబల్ల కాళ్ళకి తన వెన్నుతో రాసింది. ఎగుడు దిగుడు కాళ్ళు కదిలి, చదరంగంబలం కదిలి, ఆట చెదిరి పోయింది. అధికారి సంతోషంతో లేచి బలాన్ని డబ్బాలో వేసి, అట్ట మడిచేసి,

"కొండయ్యా, నాతో సమంగా మెట్లెక్కగలవా?" అన్నాడు.

"ఎందుకు?"

"మనం పైకెళ్ళి ఆడదాం."

అధికారికి ఆటవిషయం చాలా 'కసిగా' వుంది. భార్య చూడగా, కొండయ్య ఆట కట్టాలని.

"పోనీ, యిద్దరం మెట్లెక్కుదాం. ఎవరు ముందెక్కితే, వాళ్ళు ఆట గెలిచినట్లే" అన్నాడు అధికారి.

"సరే" అన్నాడు కొండయ్య.

"రెడీ- వొకటి, దో, త్రీ- అని యిద్దరు పక్కపక్కనే మెట్లెక్కడం సాగించారు. ముందు కొండయ్య ఎక్కాడు; అధికారి రెండు మెట్లు వెనకపడ్డాడు.

"ఆరి కొండయ్యా, అసాధ్యుడవే- నిజంగా నెగ్గాననుకోకు- ఏదో గెస్టువికదా అని, నేనే వెనకపడ్డాను" అంటూ, అధికారి తీవ్రంగా వగర్చడం మొదలెట్టాడు.

"అక్కడికీ, మీరు గెలిస్తేనే మర్యాదగా వుంటుందని, నేను మెల్లిగానే ఎక్కుతున్నాను" అన్నాడు కొండయ్య.

"నువ్వు అసాధ్యుడవు. కొండయ్యా" అని అధికారి కొంటెగా కన్ను మెదిపాడు.

"ఏది, రా-ఆటకి" అన్నాడు.

కాని, ఏం లాభం? 'బలం', 'అట్టా' మెట్లకింద వాదిలేసి వొచ్చారు.

'నే వెళ్ళి తీసుకొస్తా లెండి' అని కొండయ్య, మెట్లు దిగి, తీసుకొచ్చాడు.

కొండయ్యకి ఆయాసం వొచ్చింది; వొగుర్పుని బలవంతంగా అణిచివేసుగుంటున్నాడు. ఈలోగా అధికారి, బల్ల మీద 'బలం' పేర్చి సిద్ధంచేసి, భార్యని పిలిచాడు. కొండయ్య వెనకాలే, గదిలో అరుణ, తలుపులు కొంచెం దగ్గరగా జార్లవేసి, కుట్టుపని చేస్తూ ఆటచూస్తోంది.

తొందర్లో రెండు తప్పెత్తులేశాడు అధికారి. దాంతో రెండు బంట్లు, ఏనుగా చచ్చిపొయ్యాయి.

"ఇవాళ ఎవరిమొహం చూశాను?- ఆ, ఆ-'తంబి' గాడి మొహం" అన్నాడు అధికారి దగ్గుతూ.

"పోనీ, మళ్ళీ ప్రారంభిద్దామా?"

"ఆగు, ఇందాకట్నుంచీ, ఏమిట్రా మర్చిపొయ్యాను, అని ఆలోచిస్తున్నా-ఇప్పుడు జ్ఞాపకం వచ్చింది. అమ్మాయి

వాొస్తూంటుం దీపాటికి-నేను క్షురకర్మ చేసుగోవాలి. నువ్వూను. బ్రహ్మచారివి గనుక నీకు నురీ అవసరం. ముందు నే చేసు గొస్తాను. తరవాత, నువ్వు వెడుదువుగాని."

లేచి, అధికారి ఎదురుగుండా గదిలోకి వెళ్ళాడు. నాలుగు నిమిషాలు గడిచిం తర్వాత బైటికొచ్చి కొండయ్య ముందు, వో పత్రిక పడేసి-

"ఇది చదువుకుంటూండు,- నాలుగు రోజులక్రితంది" అని అధికారి, లోపలి కెళ్ళి, క్షవరం మొదలెట్టాడు.

"పత్రిక పాతదై తేనేం? నన్నడుగుతే. ఇంట్లో వ్యవహారం చెడిపోయినప్పుడే, రాజకీయాలలో జొరపడటం."

కొండయ్య మెట్లు దిగాలని యత్నించాడుగాని, వోపిక లేకపోయింది. పత్రిక చదవడం మొదలెట్టాడు. గదిలో ఎవరో కదిలినట్లయింది. అరుణ లేచి, తలుపులు దగ్గరగా మూసి, మళ్ళా కుట్టు మొదలెట్టింది. కొన్ని నిమిషాలు జరిగాయి. మళ్ళా ఎవరో గదిలో కదిలినట్లయింది. అరుణ లేచింది; తలుపులు కొంచెం తెరచి హాల్లోకి చూసింది. కొండయ్యకేసి చూసింది.

'పాపం, కూతురు రాకకోసం ఎదురుచూస్తోందికాబోలు అనుకున్నాడు కొండయ్య. మళ్లా అరుణ, తలుపులు మూసేసి, తనపని చూసుకుంటోంది.

వీధిలో జట్కా-బండి నిలచిన అలజడైంది. 'తంబి' సామాన్లు వరండాలోనికి జేరేశాడు. బండి వెనక్కి తిరిగింది. అధికారి కూతురు, 'కళ్యాణి, మెట్లగదిలో కొచ్చి, మెట్లకింద నిలబడి చూసి-'నాన్నా' అని పిలిచింది. కళ్యాణి వయస్సు

యిరవై లోపు. మెళ్లో ముత్యాలు, పగడాలు, వున్నాయి; పల్చటి, పొడుగాటి ముక్కు, నిండైన కళ్ళు, గుండ్రటి మెడ, మెట్లమీదనుంచి చూస్తున్న కొండయ్యకి, కొంచెం పొట్టి మనిషిలా కనబడింది.

కళ్యాణి 'నాన్నా' అని, పైకిచూసింది. నాన్న కాదు, ఎవరో కొత్తమనిషి. గబగబ మెట్లెక్కుతోంది. కొండయ్య చివాలునలేచి, రెండు మూడు మెట్లు తొందరగా దిగి, కళ్యాణికోసం చేతులుచాచాడు. కళ్యాణి, సముద్రంలో పిల్ల కెరటంలా, తనవేపు కొట్టుకొస్తోంది,—ఆమెలో, 'ధనం' తళ తళలు కనిపించాయి; 'రాణీ' దర్జా రేగిపోయింది. అప్రయత్నంగా దిగిపోతున్నాడు. ఆమె, తూర్పుకి ఎగబాకిన సంధ్య చాయలా, వొచ్చేస్తోంది. ఇద్దరికీ మధ్య రెండే మెట్లున్నాయి. కొండయ్యపంచ పాదంకింద పడింది; పట్టుజారి, ముందుకి తూలి, మెట్లమీద పడిపోయి- దొర్లి, మెట్లకింద పడిపోయ్యాడు.

కళ్యాణి దొర్లిపోతున్న ఆ వ్యక్తిని ఆపలేకపోయింది. తను 'నాన్నా,' 'అమ్మా' అని కేకలేసుకుంటూ-కిందికి దిగి, కొండయ్యని లేవదీయబోయింది. స్పృహలేకుండా పడి పొయ్యాడు, కొండయ్య. 'తంబి'వొచ్చాడు, తలకిందికి దిండు తెచ్చాడు.

ఏమి టేమి టంటూ, అధికారి-మొహానవున్న సబ్బు తుడిచేసుకుంటూ- మెట్లపైనుంచి చూసి, చేతిలో కత్తి గిరవా టెట్టి, కిందకి దిగి వొచ్చాడు. కొండయ్యని చూచాడు, తంబిని కేకేసి బండితీసుకు రమ్మన్నాడు, ఆస్పత్రికి.

కళ్యాణి దిగాలుపడి కూర్చుండి పోయింది. నాడిపరీక్ష

చేసింది. లాభంలే దన్నట్లుగా పెదవులు చప్పరించి, బికర-మొహం పెట్టింది.

"ఎవరు, నాన్నా?" అంది కళ్యాణి.

"దౌర్భాగ్యుడు" అన్నా డధికారి.

మళ్ళా "అదేమిటే అల్లా అంటావు. వుండు, ఎవర్నేనా పిలుచుకొస్తాను. అరుణా యిల్లా రా. కొండయ్యని చూడు, యిప్పుడే వొస్తా–" అని అధికారి, మూలనున్న కర్రసితీసుకుని, బైటకి నడిచాడు.

"అమ్మా, రావే–నాకు భయంగావుంది"అంది కళ్యాణి.

'తంబి' గ్లాసుతో నీళ్లు తెచ్చాడు. కొండయ్య నుదిటికీ, మోకాలు చిప్పకీ పెద్దగాయాలు తగిలాయి. ఇంకా నెత్తురు కారడం లేదు.

అరుణ, మెట్లపైన నిలబడి, చూసింది.

కొండయ్యకళ్ళు సన్నగా తెరుచుకున్నాయి. నిశీధి తలుపులు తెరుచుకున్నట్టు– కళ్యాణిమొహం నల్లగా, వొంకరగా కనిపిస్తోంది– ధనం, రాణీ, సరస్వతి, అన్నీ కలిసిన మొహం. మెట్లపైకి చూడడానికి యత్నిస్తున్నాడు. ఎన్ని మెట్లు? నాలుగు, ఐదు, ఎనిమిది–ఇంకా పైకి–పది, పదహారు–ఇరవై కొండయ్య మెడపడిపోయింది. ఇరవై రెండు. అరుణపాదాలు కనిపించాయి. నిశీధితలుపులు మూసుకున్నాయి. "అయ్యో, చచ్చిపోయ్యాడు–ఇంకేముంది?–" అని కళ్యాణి లేచి, పిచ్చిదానిలా, బైటికి, లోపలికి తిరుగుతోంది. అరుణ గదిలో కెళ్లిపోయింది.

'తంబి' మేడమీది కెళ్లాడు. అరుణ వాణ్ణి పిలిచి, ఏవో చెప్పింది. వాడు, కిందికి దిగి– కొండయ్యచేతులు సవి

రించి, చిటికిన వేలుకున్న వుంగరాన్ని తీశేశాడు. కళ్యాణి, ఏమీతోచక, మెట్లెక్కి అమ్మదగ్గర కెళ్ళింది గదిలోకి. అరుణ కిటికీ అద్దంలోంచి ఆకాశంలోకి చూస్తోంది. అమ్మ చీరకొంగుతో కళ్ళు తుడుచుకోటం చూసింది కళ్యాణి.

"ఎందుకే అమ్మా-ఏడుస్తున్నట్లున్నావు?"

"ఏమీలేదు."

"ఎవరే ఆయన?"

"మీ నాన్నగారి స్నేహితుడు.

"పాపం!" అంది కళ్యాణి.

వీధిలో బండి నిలిచింది.

అధికారి, కొండయ్య, మరోయిద్దరు ఆ బండిలో వెళ్ళి పోవడం చూశారు- తల్లీ, కూతురు.

అరుణ, గదిలోంచి యివతలికొచ్చి, మేడ మెట్లకేసి చూసింది. లోపలికెళ్ళి, తలుపు వేసుకుంది.

కల్యాణి వెనకాలే వొచ్చింది-

"ఇదంతా నామూలాన జరిగింది" అంది. అరుణ ఏమీ మాట్లాడలేదు. కల్యాణిమూలాన జరిగిందో, కల్యాణికోసం జరిగిందో-ఆమెకే తెలియాలి.

నన్ను గురించి కథ వ్రాయవూ?

"నన్ను గురించి కథ వ్రాయవూ?" అని అడిగింది కుముదం. ఈ ప్రశ్న నాకు కొంత ఆశ్చర్యం కలుగజేసింది. ఎందుకంటే కొద్ది మార్పుతో ఇదే ప్రశ్న ఎనిమిది సంవత్సరాలక్రితం అడిగింది. నాకు బాగా జ్ఞాపకం. మా మేనమామగారింట్లో కుముదంతండ్రి కాపురం వుండేవాడు. అద్దెతీసుకు రమ్మని అప్పుడప్పుడు నన్ను పంపేది మా అత్తయ్య. ఆ రోజు సాయంత్రం కర్రకు మేకు దిగేసి, ఇనపచక్రం దొర్లించుకుంటూ, దొడ్లో పరుగులెత్తింది కుముదం. నా కప్పుడు పన్నెండో ఏడు. ఆమె నాకంటె రెండు సంవత్సరాలు చిన్నదని వాళ్ళమ్మ చెప్పింది. నేను అద్దెమాట మరిచి, కుముదంతో కబుర్లు చెబుతూ కూర్చునేవాడిని. చెట్టెక్కి జామపండ్లు కోసిపెట్టమని వేధించుకు తినేది. పూర్తిగా పండని జామపండు రంగులా వుండేది ఆపిల్ల ఛాయ. నే నేవో కల్పించి కథలకింద చెప్పేవాడిని. వీటిల్లో నాయికలు మా వూళ్ళో యిరుగుపొరుగు అమ్మాయిలు. ఈ కోతలు, అమాయికంగా చూస్తూ విన్నా, కుముదం కళ్ళల్లో ఎక్కడో యీర్ష్య మసగగా మెదిలినట్లు భ్రమించి, నేను గర్వపడేవాడిని. కోతలు కొయ్యడం కథకుడి జన్మలక్షణం కాబోలు! యథార్థవిషయాలు మానేసి, కల్పించి గాథలు చెప్పడం ఊహాసృష్టి లక్షణం అనుకుంటా. ఇవన్నీ కుముదం నమ్మినట్లుగానే, కొంటెగా నిట్టూర్పు విడిచేది. నేనూ, యీ వ్యక్తులు, ఘట్టాలు యథార్థాలుగా స్మరించుకుని, తెచ్చిపెట్టుకున్న మౌనంలో పడేవాడిని. ఆ నిశ్శబ్దంలో కుముదం కంఠం విని

పించింది. "నన్నుగురించి కథ చెప్పవూ?" అంది. ఆ ప్రశ్న వెయ్యకపోతే, ఆమె కథ మరొకరిదగ్గర చెప్పి వుందునేమో నాకు తెలీదు. నే అనుకోడం ఆమెకథ ఎవరికీనూ చెప్పి వుండను. ఎందుకంటే, ఆమె నిజంగా మనిషి — ఊహాలో వ్యక్తికాదు.

అదే ప్రశ్న మళ్లా అడగడం నాకు ఆశ్చర్యం కలగ జేసింది. ఐనా నేను కథలు వ్రాస్తానన్న సంగతి ఆమెకెట్లా తెలుసో నాకర్థంకాలేదు. నాకథలు, వొకటి రెండు తప్ప అచ్చుకాలేదు; వాటిని గురించి నే నెవ్వరికీనూ ముచ్చ టించలేదు. ఇరవై సంవత్సరాల యువక అజ్ఞానంలోవున్న నన్ను ఎన్నుకోతగ్గ రచయితగా హిందూసంఘం గుర్తించదని నా భయం. ముదుసలే జ్ఞాని కాగలడని భారతీయుల వెర్రి నమ్మకం. పెద్దలన్నా, ప్రాచీనులన్నా, పాతవిషయాలన్నా, మనవాళ్ళకి అంత గౌరవం. ఒక విషయం మంచిదా, చెడ్డదా అన్న తార్కిక సంశయాలకి మన సంఘంలో తావులేదు. ఎటొచ్చీ ఆ విషయాన్ని ప్రతిపాదించిన వ్యక్తి మృతుడై వుండాలి.

శక్తిగలవాళ్ళు ధనార్జనలోనూ, అదిలేనివాళ్ళు దైవం లోను లీనమైన యీ దేశంలో కథకుడికి విలువలేదని నే నా రోజుల్లో నమ్మేవాడిని. నేను వ్రాసి తగలపెట్టిన రచనలతో నన్ను మరో దేశంలో బ్రహ్మరథం పడుదురు; సంఘం గుర్తించదన్న భయ మొకటేకాదు, నేను కథలు వ్రాయక పోవడానికి కారణం; నా రచనావిధానానికి పరిపక్వం రాలేదని కూడా నే లోపల అనుకునేవాడిని. నా సృష్టిశక్తుల్ని రగిల్చి

నన్ను తన్మయుణ్ణిచేసి నా జీవితంపై వొత్తిడి కలిగించే వ్యక్తులు కాని, నా రచనల్ని చదివి, వాటిల్లోని లోతులకి దిగబ్రాకి తాత్కాలికంగానైనా ధన్యతచెందే వ్యక్తులుకాని, ఆనాటివరకూ లేరని నాకు తెలుసు. ప్రపంచాన్ని పరిశీలిస్తూ, వ్యక్తుల మంచి చెడ్డలని, వింతప్రవర్తనని, ప్రేక్షకుడుగా అనుభవించి అర్థంచేసుకుని, అల్లా సంపాదించిన ఆంతరంగిక జ్ఞానాన్ని నా వేదాంత దృష్టిలో మేళవించి, వార్థక్యంలో మహత్తర గ్రంథం వ్రాసి, మరణించాలని నా ఆదర్శం. ఈ రెంటిలో వొకటైనా జరిగి తీరుతుంది. మహత్తరగ్రంథం వ్రాయలేకపోవచ్చు; కాని మరణంమాత్రం తప్పదన్న ధైర్యం నాకో నూత్నవుత్సాహాన్ని ప్రసాదించింది. ఆరోజుల్లో, "నన్నుగురించి కథ వ్రాయవూ?" అనే ప్రశ్న స్త్రీనోటినుండి వినడం అదే మొదటిసారి. తన వ్యక్తిత్వాన్ని గుర్తించుకుని, దాని ప్రభావాన్ని ఇతరులకి తెలియచెయ్యాలన్న హిందూస్త్రీని, మొట్టమొదట కుముదంలో చూడగలిగాను. ఆమె వొక జీవి; ప్రత్యేకమైన వునికిగలది. ఆమెని తొలిగిస్తే ప్రపంచంలో కొంత పవిత్రమైన ఖాళీ ఏర్పడుతుంది. నే చూసిన స్త్రీలు, వివాహం జరిగిన రోజునే జన్మించినవాళ్ళు. భర్తని పొడిగిస్తే, స్త్రీ పోతుంది; యింకా పొడిగిస్తే భర్త సంతానంగా మారతాడు; అతను గతించగానే, ఆమె స్థూలజీవితం సమాప్తమౌతుంది. సృష్టిని ఆహ్వానిస్తూ తెరుచుకున్న తలుపులు భారతస్త్రీలు. తెరుచుకోని తలుపులు లేవు. ఏదైనా వొక తలుపు పాడై తెరుచుకోనినాడు, దాన్ని గురించి చెప్పుకుని, మరమ్మత్తు సంకల్పించాలి. మరమ్మత్తు చేసినా బాగుపడని తలుపులను నిర్మూలం చెయ్యాలా, లేక

వేగే పనులకు ప్రయోగించుకోవాలా అన్న సందేహాన్ని సంస్కర్తలు తీర్చాలి. కథకుడు, ఏం చెడిపోయిందో చెప్ప గలడు; వీలైతే మిగిలినదానితోనే తృప్తిపడుతూ, యితరులకు ఆ విషయం నేర్పగలడు; కాని బాగుచేసే విధానాలతో అతనికి నిమిత్తం లేదు.

"నీలో ఏముందని నిన్ను గురించి కథ వ్రాయనూ?" అన్నాను. అట్లా అన్నందుకు నేను చాలాసార్లు పశ్చాత్తాప పడినా, ఆ ప్రశ్న నా నమ్మకాన్ని, ఆశయాలనీ యథార్థంగా వ్యక్తపరుస్తుంది. ఆమెలో, కథావస్తువుగా వుండేటంతటి విశేషం వొక్కటికూడా లేదు. చూడడానికి చాలా సామాన్యంగా వుంటుంది; పల్చటిశరీరం; వేసంగిలో వర్షం కురిసేముందు దట్టంగా అల్లుకున్న మబ్బురంగు శరీరచ్ఛాయ; సంపూర్ణంగా వికసించని అవయవాలు; ఎవరో దువ్వినట్లుగావుండే జడకట్టు; వాసిన వొస్తువులు తనకోసం కానట్టు చాంచల్యంగా, మెరిసే బలహీనమైన కనురెప్పలకింద మంచులో కదిలిపోయిన కుందేలులా మెరిసే నేత్రాలు; కంఠంలో కొలవడానికి వీలుగావుండే పచ్చటి నాళాలు; నీడ కనిపించినట్లు స్ఫురించేవక్షం; శరీరంలో పైభాగాన్ని మోసేటందుకు వోపిక లేనట్టి అల్పమైననడుం. కుముదం సాధారణ స్త్రీ. ఎవరూ, తుదకి వాళ్ళమ్మకూడ ఆమె అందమైందని చెప్పుకోడం నే నెరగను. అందుకనే ఆమెలో నే నేమీ విశేషం చూడలేక పొయ్యానేమో!

"నాలో ఏముండాలి?"

"ఒక ప్రత్యేకత; అందరిలోనూ లేని వొక్క విషయం వున్నా సరే—"

వేలునున్న వుంగరాన్ని చూచి దాన్ని వేళ్ళతో తిప్పింది. పోతపోసి, పదునుపెట్టినట్లుగా చలించే వేళ్లు ఆమెవి. ఏ అవయవం కదిలినా, శరీరంలోని శక్తంతా దానిలో పూరించినట్లుగా వుంటుంది. ఒక వొస్తువు కేసి చూస్తున్నప్పుడు, పంచప్రాణాలు కళ్ళల్లోకి పరిగెత్తుకొచ్చినంత తీవ్రంగా చూస్తుంది. సిగ్గుపడితే రక్తం చెక్కిళ్ళలోనుంచి తొంగిచూస్తున్నట్లుంటుంది. కాని కుముదాన్ని వర్ణించినంతమాత్రాన కథౌతుందా?

"నీ పెండ్లికి నన్ను పిలవలేదేం?" అని అడిగాను.

"మా అమ్మ నీకూ శుభలేఖ పంపానంది—వొస్తే నలుగుర్నీ చూసి, ఏమన్నా వుంటే కథేనా వ్రాద్దువుగా" అంది.

"నేను తమాషాకి అనడంలేదు. సాధారణవ్యక్తులను గురించి వ్రాసేటందుకు ఏముంది? పదిమందీ వొకేలాగున్నప్పుడు వారిలో ఏ వొక్కర్ని గురించీ చెప్పాకోం. కాని, అందులో ఏ వొక్కడైనా, పదిమంది చేసినదానికి వ్యతిరేకంగా చేస్తే అతన్ని గురించి చెప్పుకుంటాను. అట్లాంటి వ్యక్తులని గురించి వ్రాయొచ్చు" అన్నాను.

"ఐతే, అందరూ చేసినదానికి విరుద్ధంగా చేసినవాళ్ళే మనుషు లన్నమాట......"

"నే అల్లా అనను. అట్లాంటివాళ్ళు చెప్పుకోదగ్గ మనుషు లంటాను."

ఎక్కడో ఎప్పుడో పుట్టడం. ఎవరో ఎవర్నో వొప్పగిస్తే వార్ని పెండ్లాడడం, ఎందుకో తెలీకండా పిల్లల్ని కనడం, ఎప్పుడో ఎక్కడో చచ్చిపోవడం—ఇది చాలా మంది చేస్తున్నది. దీన్ని గురించి కథగా చెప్పుకునేటందుకు ఏముంది?

ప్రత్యేకత, వ్యక్తిత్వం లేని యీ జీవితాలు ప్రశాంతాన్ని పొందుతున్నాయి; కాని, అది బురదగుంటలో పురుగు పొందే ప్రశాంతం. సంఘాన్ని ధిక్కరించి, సాంప్రదాయాలపై విప్లవం చేసి, ఎవరికీ అక్కర్లేని కొత్తవిలువని సాధించి పొందినవాడే ధన్యజీవి. వ్యర్థజీవులు సంఘం అల్లినవలలో చిక్కుకొని, మర్యాద పేరు చెప్పుకొని కుళ్ళిపోతారు. స్థాపితమైన ఆదర్శాలపై విప్లవం చేసినవాడు, సంఘాన్ని తనవైపుకి మరల్చ యత్నిస్తాడు. కాబట్టి సంఘాభివృద్ధి అల్లాంటివాళ్ళపై ఆధారపడుతుంది. కుముదంలో ఈ విప్లవచిహ్నం వొక్కటికూడా లేదు.

ఆమె చదువుకో లేదు; సంగీతం నేర్చుకో లేదు. కనీసం కూనిదీర్ఘాలు తీసినట్లుగానేనా కనిపించదు. జ్ఞానం వొచ్చిం తర్వాత ప్రేమించి చేసుకున్న పెండ్లికాదు; గొప్పస్థితిపరు రాలు కాదు; పోనీ బాగా బీదదీకాదు, సానుభూతి చూపేటందు కేనా; చక్కంది కాదు, పద్యాలు రాద్దామం టే; అనాకారీకాదు, వికృతాన్ని చిత్రిద్దామం టే; మంచివాళ్ళనిగురించి వ్రాయొచ్చు; చెడ్డవాళ్ళని గురించి వ్రాయొచ్చు; కాని సాధారణమైన వాళ్ళనిగురించి వ్రాయడం ఎంతో కష్టం. అసలు వ్రాసేటందుకు ఏముంది?

కొందరు వ్యక్తులు తల్లి దండ్రులచర్యలవల్ల ఖ్యాతికెక్కుతారు. కుముదం ఆ తెగకిచెందదు. వాళ్ళతండ్రి చనిపోయ్యాడు; తల్లి ఏవూళ్ళోనో కొడుకుదగ్గరవుంది. వాళ్ళ కుటుంబానికి చరిత్రలేదు.

"మీ ఆయన ఏం చేస్తున్నాడు?"

"ఎల్. టి. చదువుతున్నారు."

"స్కూల్‌మాస్టరవుతాడన్నమాట — ఏ పనీ దొరకని వారికి అదే శరణు. మంచివాడేనా?"

నవ్వింది. "మంచి అంటే ఏమిటో నాకేం తెలుసు! నీకు తెలియాలి, కథలురాసేవాడవు."

"ఓస్! చెప్పడంకాబోలు. అదికాదు కుముదం. అందర్లాగే కాపరానికెళ్ళి, పిల్లల్ని కంటే ఏం ప్రయోజనం? ఏదో నీ గొప్ప కార్యం సాధించాలి; సంఘాన్ని ముందుకు నెట్టాలి. ఇక్కడికే భారతమాత యీ సంతానాన్ని పోషించలేక పోతోంది."

"నాకింకా పిల్లలులేరు. ఐతే ప్రతి ఆడదీ పెళ్ళిచేసుకోకుండా కోర్టుముందు పికెటింగ్ చెయ్యాలంటావా?"

"పెళ్ళి వొద్దని నే ననడంలేదు. వివాహం స్త్రీ జీవితంలో ప్రధానఘట్టం. అందులో నువ్వు సాధించింది ఏముంది? ప్రేమా? సౌఖ్యమా? ఆధ్యాత్మికమా? దేశభక్తా? ఏదీలేదు" అన్నాను.

"పెండ్లిచేసుకున్న ప్రతిస్త్రీ భర్తను వొదిలేస్తే నువ్వు కథలు వ్రాస్తానంటావ్. అంతేనా?"

అంత పచ్చిగా అడగినందుకు నాకు రోషం వొచ్చింది.

"వొదిలేస్తే చాలదు–మరో గొప్పవిలువని సాధించాలి."

"అంటే?"

"ప్రేమలేని వివాహానికి విలువ లేదనుకుంటాను."

"నీకేం తెలుస్తుంది? నీకు పెళ్ళికాలేదు."

"ఆ విలువని సాధించగల్గితేనే వివాహానికి అర్థం

వుంటుంది."

అట్లాగైతే, ప్రతిస్త్రీ భర్తను వొదిలేసి మరొకడితో వుండాలందూ, ప్రేమను సాధించేందుకు?"

అట్లా అడిగినందుకు నాకు నవ్వొచ్చింది. "దానికోసం ఆ త్యాగం చెయ్యగలిగితేనే మెచ్చుకుంటాను" అన్నాను.

కుముదం మాట్లాడలేదు. ఈ భావాలు ఎంత వరకూ ఆమెని కలవరపెట్టాయో నాకు తెలీదు. స్త్రీ పకృతిపైన వొత్తిడి కలిగించేది, భావాలో, సహజమైన ఉద్రేకమో నేను చెప్పలేను. అది తెలిస్తే స్త్రీహృదయం అర్థం చేసుకున్నట్లే.

"కాని...కాని..." మాటలకోసం తడుముకుంటూ, నిదానించింది.

"ఏమిటి నీ సందేహం?"

"ఏమీ లేదు. నాకేదో చెప్పాలనుంది. ఎట్లా చెప్పాలో తెలీడంలేదు. నే చదువుకున్నదాన్ని కాదు. ఉండు, ఆలోచించనీ......"

నేను ఆమెకళ్లకేసి చూస్తూకూర్చున్నాను. నిదానించి చూస్తే ఆమె మొహంలో వొకచెప్పరాని ఆకర్షణ వుంది. వొంపులు, ఎత్తు పల్లాలు సూర్యరశ్మి సోకినప్పుడు తీర్చినట్లుగా విప్పారుకున్నాయి. ఆ కళ్లు ఆమెకి వుపయోగంలేవు కాబోలు, మనుషులకి ఆత్మ వుందో లేదో నాకు తెలీదు కాని, ఆమెకి మాత్రం లేనట్లు నాకనిపించింది. మరోలోకంలో ఆత్మని మరచిపోయి, శరీరాన్ని తనిష్టం లేకుండానే ఇక్కడికి రప్పించినట్లు చలిస్తుంది. ఈ ప్రపంచంలో మూసుగుని మరోలోకంలో తెరుచుకొన్న నేత్రాలు ఆమెవి. "కాని...కాని...సూర్యుడు,

చంద్రుడూ- ఎప్పుడూ చూస్తుంటాను, కాని ప్రతిసారి ఎందుకో క్రొత్తగా కనబడతాయి. మంచినీళ్లు రోజూ త్రాగుతాను" కాని ప్రతిసారి ఎంతో క్రొత్తగావుంటాయి...నక్షత్రాలు...;

నేను వెడతానని లేచాను.

"నక్షత్రాలు...ఉ...మంచిది..." ఆమెని గురించి ఏం కథ వ్రాయనూ?

* * *

క్రితంసారి నేం కలుసుకుని నాలుగేండ్లయిందని. నాకు కుముదంతో మాట్లాడుతున్న అప్పుడనిపించలేదు. ఈ సారి ఆ వూరు అద్దికోసమే వెళ్లలేదు. వేరే పనుండి వెళ్లాను. అది నే చెప్పదలచుకున్న దానికి అప్రస్తుతం కాబట్టి ఇక్కడ చెప్పను. మధ్యాహ్నం రెండుగంటలు దాటింది. నడి చేసంగి, ఎండ నన్ను నీడకి తరిమింది. పోస్టాఫీసు ప్రక్కనున్న మామయ్యగా రింటికి ఎప్పుడూ దొడ్డిదోవన వెళ్ళడం అలవాటుచొప్పున ఆనాడుకూడా అల్లాగే వెళ్లాను.

కుముదం మండువాలో గచ్చుమీద కూర్చుని అనాస పండు తరిగి వెండిపళ్ళెంలో వేస్తోంది. నారింజపండు రంగు చీర కట్టుకుంది; నన్ను చూచి లేవడంలో పమిటజారింది. నాకర్థమైనట్లు నవ్వి వెనక్కితిరిగి లోపలికెళ్ళి వొక కుర్చీ అమిర్చి కూచోమని సంజ్ఞ చేసింది. నే చూసినదృశ్యం నా కిదివరకులేని కొత్తి చనువు నిచ్చిందని వొప్పుకోకతప్పదు. మనిషి శీలానికి వ్యక్తిత్వానికి మొహం వొక్కటే నిదర్శనం కాదనుకుంటాను. కొన్ని ఆకస్మికదృశ్యాలు, జీవితకాలం పరిశీలించినా బోధపడని ఆంతరంగికాలని తేటపరుస్తాయి కాబోలు.

కుర్చీలో కూర్చోగానే పటుక్కుమంది పాతకుర్చీ. లేచి

సర్దుకున్నాను. కుముదం పమిటని పళ్ళమధ్య బిగించి నవ్వుని ఆపుకుంటోంది.

"అన్నికుర్చీలమాదిరి నిన్ను భరించి వూరుకోక, విరిగి, కొత్తదారి తీసింది చూచావా ! దానికథ వ్రాయవూ?..." అంది. నాకూ నవ్వొచ్చింది. చాపమీద కూర్చుని స్తంభానికి జార్లబడ్డాను.

"మనం కలుసుకుని దగ్గరదగ్గర నాలుగేళ్ళయింది. తెలుసా? నే నివన్నీ మరిచిపోయ్యాను. నీకింకా ఎట్లా జ్ఞాపకం వుంది?" అన్నా ప్రశ్నార్థంగా.

"ఏమో, నువ్వు జీవితాన్ని పరిశీలిస్తావు. నేను అనుభవిస్తాను. ఏమో," అన్నది.

ఆమెకి జీవితం అనుభవించడం అంటే ఏమిటో తెలీదని నా నమ్మకం. కాలం ఆమెపై ఎట్లాంటిమార్పూ తేలేకపోయింది. ఇదివరకు చూసినప్పటికంటె యీసారి ఎక్కువ ఛలాకీ, యువ్వనోద్రేకం చూపగలిగింది. ఆమెలో ఆకర్షణీయమైంది ఎడతెగని యవ్వనమేమో ననిపిస్తుంది. యవ్వనం వొక్కసారి తనశక్తిని ప్రకటించకుండా, నిలిపి నిలిపి ప్రజ్వలించినట్లుగా గోచరిస్తుంది. కొన్ని ఉపమానాలు మన నాగరిక సాంప్రదాయాలకి విరుద్ధమని జంకుతున్నాగాని, లేకపోతే ఆమె శరీరాన్ని గుఱ్ఱంపిల్ల కదలికలోని లావణ్యంతో పోల్చొచ్చు. లేడిగంతులో శృంగారం వుందికాని, బలంలేదు. కుక్కపిల్ల గంతులో కొంటెతనం వుందికాని శక్తిలేదు. మేకపిల్ల గంతులో వేగం వుందికాని, మృదుత్వంలేదు. ఇవన్నీ గుఱ్ఱంపిల్ల అలిగిన నాడు చేసిన నాట్యంలో వున్నాయి.

" నువ్వూ, మీ ఆయనా కులాసాగా వుంటున్నారా? " అన్నాను, ఏమనడానికీ తోచక.

" నీదయవల్ల. "

" ఇంకా నిన్ను గురించి బోలెడు వినాలనుంది. "

" నన్ను గురించి వినేందు కేముంది. మాది సామాన్య బ్రతుకు" అంది నీరసంగా. "అప్పుడే జీవితంపైన విసుగు పుట్టిందా?'' అన్నాను.

"ఈ ప్రశ్నలు నన్నింతవరకూ బాధించడంలేదు. నీమాట చెప్పు. ఏంచేస్తున్నావూ? ఎక్కడున్నావూ? ఎల్లావున్నావూ?..."

మన దేశంలో చదువుకున్న యువకుణ్ణి ఏం చేస్తున్నావూ? అని అడగడంకంటె ఎక్కువ అపచారంలేదు. పాపం అల్లా అడిగినవాళ్లందరూ మామేలు కోరే వారే ! కాని, దానికి సమాధానం చెప్పడంలో ఉద్యోగంలేని యువకుడు ఎంత బాధ పడతాడో పెద్దవాళ్లకి తెలీదు. ఏమి చేయ్యడంలేదని చెప్పడం నాకుచిన్నతనంగా తోచి " ఏమి లేదు—కథలు వ్రాయడం మొదలుపెట్టాను " అన్నాను.

" నన్ను గురించా? "

నవ్వుకున్నాను. పడుతూ, నడుస్తూ, పడుతూ, చంటి పిల్ల చక్కావచ్చి అర్థంలేకుండా ఏడవడం మొదలెట్టింది. నేనాశ్చర్యపడ్డాను.

"మాపాపాయి. ఇంక రెండునెల్లకి మూడో ఏడొస్తుంది." అంది కొద్దిగర్వంతో.

"నాకెప్పుడూ చెప్పలేదే! ఈ సంగతే తెలీదు" అని ఆశ్చర్యం దిగమింగుకోలేకపోయాను.

"నీకు తెలియజేసేటందుకు యిందులో ఏం విశేష ముంది? ఇది సాధారణంగా అందరికి జరిగే పనేకదా! నీ కీవిషయం వేరే నేచెప్పాలా?" అంది. ఆమె అంతవరకూ తన పిల్లనిగురించి చెప్పలేకపోడం చూస్తే నాకు మరీ ఆశ్చర్యం కలిగింది.

"దానికో పాపాయిపుడుతుంది. ఎప్పుడో. ఎక్కడో. అది ఎవర్నో, ఎక్కడో పెండ్లి చేసుకుంటే దానికి మరో పాపాయి, ఎప్పుడో, ఎక్కడో పుడుతుంది. అల్లాజరిగిపోతుంది. ఇందులో ఆశ్చర్యపడే అసాధారణం ఏముంది...?"

కుముదంలో మాతృత్వం తాలూకు చిహ్నలేవీ నాకు కనబడలేదు. పిల్లలని చూసుకుని తల్లులుపడే గర్వం ఆమెలో లేదు. ఆ ప్రశంస ఎత్తాలని ఆమెకు తట్టనేలేదు; ఆమె శరీర పటుత్వాన్ని చూస్తే, ఆమె యీపిల్లని కన్నదా అనిపించింది. పిల్లలూ, భర్తా, సంసారం,— యివేవీ ఆమె నిజశరీరాన్ని తాకి. పంచుకున్నట్లు లేదు.

"నీపోలికా, వాళ్ళ నాన్న పోలికా?"

"ఏమో నీకే తెలియాలి."

"నా కెట్లా తెలుస్తుంది. నేను వాళ్ళ నాన్నని చూడనే లేదుగా."

"వీధులో వున్నారు చూడకూడదూ?" వీధులో అరుగు మీద విద్యార్థులతో ఆయనపడుతున్న అవస్థ నాకువినపడుతూనే వుంది. వెళ్ళేటప్పుడు చూడొచ్చు ననుకున్నాను. కుముదం పిల్లని లోపలికి తీసుకెళ్లిపోయింది. ఆకులో అనాసముక్కలుంచి, మంచినీళ్ళు పెట్టింది.

"పాపం, ఎండలో వొచ్చావు. నీ మొహం మాడి పోయింది."

"నిజంగా?"

"మనం పెద్దవాళ్ళ మైపోతున్నాం కదూ?" "నామాట తెలీదుకాని, నువ్వుమాత్రం యింకా చిన్న దాననవుతున్నావు" అన్నాను.

"అది అబద్ధం. ప్రకృతి విరుద్ధం." కొంతసేపు ఎవ్వరం మాట్లాడ లేదు. ఎందుకో కొన్ని కొన్ని సమయాలలో ఆమెతో మాట్లాడుతున్నప్పుడు, బుర్ర ఖాళీ ఐపోతుంది. సిగరెట్టు పీలుస్తూ, చీట్లాడుకుంటున్న సమయంలో అమాంతం గదిలోకి చిరుతపులి వొచ్చినప్పుడు, బుర్ర ఎట్లా పని చెయ్యదో, అట్లాగే ఆమెతో సంభాషణ.

"దేశంలో సంతానం ఎక్కువై పోతున్నారు. యిట్లా పది సంవత్సరాలు జరిగిందంటే తినేందుకు తిండి వుండదంటున్నారు సాంఖ్యశాస్త్రవేత్తలు తెలుసా?" అన్నాను.

"అది నాకు తెలీదు. కాని మనం ప్రకృతికి దాస్యం చెయ్యడం తప్పదు. దాస్యం నేను సహించలేను. కాని అది తప్పదనుకుంటాను. నేను ఎదురు తిరగలేక కాదు; కాని నా కదిష్టం లేదు. జీవితానికి తలవొగ్గి, ప్రపంచాన్ని అంగీకరిస్తాను."

"అదే పొరబాటు. అంగీకారం ఆదర్శాలు లేని వ్యర్థజీవి విముఖత్వం."

"కావొచ్చు. సృష్టిలో నేనెంతఅల్పురాలనని తోటివాడవైన నీకే సామాన్యంగా కనుపించినప్పుడు, సృష్టిముందు నే నేం తిరుగుబాటు చెయ్యగలను. చెప్పు."

వెడతా నని లేచాను.

"అద్దె తీసుకురానా?" అంది. "నేను దానికోసం రాలేదు. మనియార్డరు చెయ్యొచ్చు."

పాపిష్టి డబ్బుని ఆమె చేతులు తాకటం నా కిష్టం లేదు. ఆమెభర్తని చూడడం కూడా మరచి, బైటకి నడిచాను. నన్ను కుముదం వెనక్కి పిలుస్తుందనుకున్నా. అట్లా పిలవలేదు. నా వెనకాల దొడ్డితలుపు గడియ మూసిన చప్పుడు వినిపించింది.

కుముదాన్ని గురించి ఏం కథ వ్రాయనూ!

♦ ♦ ♦

ఆరు సంవత్సరాలు గడిచాయి. రెండో ప్రపంచ సంగ్రామం ప్రారంభమైంది. అప్పటికి నా చదువు, ఉద్యోగ యత్నాలు పూర్తయ్యాయి—వొక్క యత్నం ఫలించ లేదు. మా మామయ్య నాకోసం పెట్టిన డబ్బు ఖర్చంతా వృథా ఐంది. పైగా, ఆయనా, మా అత్తయ్యా, ఇండియా అంతా యాత్రచేసి రావడంవల్ల ప్రావిడెంట్ ఫండంతా తరిగిపోయింది. నిరుద్యోగ సమస్యను గురించి బోలెడు కథలు వ్రాశాను. సమస్య పరిష్కారం కాలేదు; ఆంగ్లంలో యీ సమస్యను పరిష్కరించడానికి కొన్ని సలహాలిస్తూ వ్యాసాలు వ్రాశాను; ఎవరూ వాటిని గుర్తించినట్లు లేదు. కొన్ని సమయాలలో రాజకీయోద్యమంలో దిగి జైలు కెడదా మనిపించేది, అప్పుడు భుక్తికి లోటుండదు, కీర్తిదక్కుతుంది—పైగా జైలులో నేతల పెట్టినమహత్తర గ్రంథాన్ని రచించడానికి మంచి అవకాశా లుంటాయి. కాని రాజకీయాల్లలో దిగడం ఎట్లా? ఫరవా

లేదురా అబ్బీ, యుద్ధం వొచ్చింది. దేవుడి ధర్మమా అంటూ నీ కేదో వుద్యోగం దొరక్కపోదు' అని మామయ్య ఓదార్చేవాడు.

"నాకు నచ్చిన ఉద్యోగం వొకటి ఖాళీ వొచ్చింది మామయ్యా. దరఖాస్తుకి, ఇంటర్వ్యూకి వో ఏభై రూకలుంటే నాకు లభించొచ్చు." వెంటనే మామయ్యకి వో భావం తట్టింది.

"ఒకే! కుముదంగారింటికెళ్ళి, ఆరునెల్ల అద్దె, ముందుగా యిస్తారేమో కనుక్కురా" అని నన్ను సాగనంపాడు.

సూర్యుడు పడమటింట్లో గృహప్రవేశం అవగానే తలుపు వేసి, కిటికి కర్టెన్లు దగ్గరగా లాగడానికి సిద్ధపడినట్లు, మేఘాలు చురుగ్గా విహరిస్తున్నాయి. కుముదంగారి దొడ్లో ఎన్నో యిది వరకు చూడని కొత్త మొక్కలు, చెట్లు వున్నాయి. కొబ్బరి చెట్లు మేఘాలతో ఏకీభవిస్తున్నట్లు ఆకాశంలోకి పొడుచుకుని ఆడిపోతున్నాయి. జామచెట్టు వార్ధక్యం వొచ్చినదాని మల్లే ముడుచుకొంది. ఆ అల్ప ప్రకృతిలో వొక్కటీ నాగాక కుర్రించి నట్లులేదు. చెట్ల కొమ్మలకి ఉయ్యాల అమర్చబడి వుంది. నూతి పళ్ళెం వేపునుంచి వో పాపాయి పాకుతూ వొస్తున్నాడు. వాడితో ఏదో మాట్లాడాను; వాడి కేమి అర్థంకాక, జీవిత రహస్యం తెలుసుకోలేకపోయిన వేదాంతిలా, నిరర్థకపు ఏడ్పు మొదలుపెట్టాడు. చెట్ల గుబురు మధ్య కుముదం మేఘాలమధ్య నక్షత్రంలా కదిలింది. నక్షత్ర బృందంలోంచి విడిపోయిన పిల్లకాంతిలా మరోచిన్నపిల్ల పరుగులెత్తింది. కుముదం చేతిలో గునపాన్ని గిరవాటెట్టి పమిటని పళ్ళమధ్య బిగించి పైకిలాగి, చేతులోవున్న మొక్కని నాముందు పడేసింది.

"చూశావా, యీ ఆకుని ఎట్లా తినేస్తోందో యీ చిత్రమైన పురుగు! ఈపురుగు అందమైనదే, మొక్కా అందమైనదే. అందాన్ని చూచి అందం వోర్చలేదుకదూ!" నే నేమీ మాట్లాడలేదు.

"నువ్వొచ్చి ఎంతసేపైంది! పిలవలేక పొయ్యావా! లేక నా పేరే మరచిపొయ్యావా!" అంది.

"లేదు లేదు.—యీ తోటని చూస్తూ ఆశ్చర్యపడుతున్నాను."

"ఇందులో ఆశ్చర్యం ఏముంది? విత్తనం వేసి, నీళ్ళు పోస్తే మొక్క మొలుస్తోంది. ఇవన్నీ సాధారణమైన మొక్కలు" అని కొంటెగా నవ్వింది.

"మా పాపని చూశావా, పెద్దదైంది, నువ్వింక సంబంధాలు చూచిపెట్టే సమయం వొస్తోంది. వాడు మా రెండోవాడు. ప్రకృతం టే పడదు. అన్నింటిని ధ్వంసంచేస్తాడు. వీడు మా మూడోవాడు—వీడికి నాలా ప్రపంచంతో నిమిత్తం లేదు. పాపా! బకెట్ తీసుకురా..."

అమ్మాయి బకెట్ తీసుకొచ్చింది. కుముదం చిన్నప్పుడు జామపండు తింటున్న దృశ్యం జ్ఞాపకం వొచ్చింది.

"కొంచెం నీళ్లు తోడిపెట్టు. చేతులు కడుక్కుంటా" అంది.

నేను తోడాను. బకెట్‌లో సగంనీళ్లు నూతులోనే పడిపోయాయి.

"నీళ్ళు తోడడం తెలీకపోతే ఎట్లా? నీ భార్య జైటుంటే నువ్వే తోడుకోవాలి."

"నా కింకా పెండ్లి కాలేదు."

నమ్మలేనట్లు చూసి, మౌనంలో పడింది.

"నాకు ఉద్యోగం లేదు. ఎందుకు పెండ్లి?" అని స్వగతంలా చెప్పుకున్నాను.

నామాట వినిపించుకోలేదు. చీరని పాదాలపైకి తీసింది. ఆమె శరీరానికి మాతృత్వం పరిపూర్ణత నిచ్చింది. వయస్సు మొహానికి వైరాగ్యాన్నిచ్చినా, వార్ధక్యాన్నివ్వ లేకపోయింది. మట్టిలో నీళ్ళుకలిపిన వింత సువాసన నన్నావరించింది. మొహాన్ని పమిటతో తుడుచుకుంది. తడిసిన పమిట పర్వత శిఖరానికి ఎగబాకేవాడికి పట్టుదొరికినట్లు, వక్షాన్ని అదిమిపట్టుకుంది. సూర్యుడి కడసారి కిరణం, లోయలో నీడని ఒక్కసారి వెలిగించి మాయమైంది. సంధ్య అందాన్ని అనుభవించాలన్నవాడు కుముదంతో వుండాలి. సంధ్యలో నే నెన్నడూ చూడని ప్రత్యేక శోభని ఆనాడు చూడగలిగాను.

"రా, ఉయ్యాలమీద కూర్చో—వెనక విరిగినకుర్చీ యింతవరకూ బాగుచేయించనే లేదు...ఏదో ఒకటి వొస్తూనే వుంటుంది. తీరిక లేదు."

కుముదం గడ్డిలో కూర్చుంది. అమ్మాయి, వేదాంతిని ఎత్తుకుని లోపలి కెళ్ళింది. రెండోవాడు, ధ్వంసం చేసేందుకు ముక్కలు లేవన్నట్లు, గడ్డినే దిమ్మశాలా మర్దిస్తున్నాడు.

"మనం కలుసుకుని చాలారోజులైంది. తెలుసా."

"ఆహా, దగ్గరగా ఆరుసంవత్సరాలైంది."

"నువ్వు చాలా మారిపోయావు."

మంచికా చెడుకా అని అడుగుదా మనుకున్నాను.

నన్ను మాట్లాడనీకుండానే—"ఎక్కడెక్కడి కెళ్ళిందీ. ఏం చేస్తున్నదీ—అంతా చెప్పూ నిన్ను గురించి" అంది.

"ఉత్తర హిందూస్థానం వెళ్ళా — ఎక్కడా మంచి ఉద్యోగం దొరక లేదు. మామూలుగా ఇండియాలో మనిషి ఇరవై మూడేండ్లకంటే ఎక్కువకాలం జీవించడంటారు సాంఖ్య శాస్త్రకారులు. దాని ప్రకారం నేను తొమ్మిదేండ్లక్రితమే చని పోయి వుండాల్సింది. అల్పాయువుగలవాళ్ళు సుఖంగా వుండ గలరు యీ దేశంలో."

కుముదం సానుభూతిచూపి, జాలిపడుతుందని నా ఉద్రేకాన్ని ఎంతో కసితో భయంకరంగా ప్రకటించాను.

"వెధవ ఉద్యోగం లేకపోతేనేం? దానికోసం జీవితాన్ని తిట్టొచ్చా! ఉద్యోగంలో పడ్డావంటే, అదేలోకం, మరి ప్రపంచంతో సంబంధంవుండదు. ఎవరికో బానిసవై స్వేచ్ఛ పోగొట్టుకుంటాం. ఆడాళ్లకి వుద్యోగంచేసే బాధలేకపోవడం ఎంతో మెరుగు."

ఉద్యోగం చెయ్యనందుకు నన్ను అందర్లా ఆక్షేపిస్తూ, తిట్టకుండా, మెచ్చుకున్నందుకు నేను కుముదాన్ని కొంత గౌరవించాను.

"పాశ్చాత్య దేశాలలో స్త్రీలు, పొట్టకూటికోసం భర్తలకు మనవాళ్ళల్లా అమ్ముడుపోరు" అన్నాను. అప్రయత్నంగా రెండు గడ్డిపువ్వులను తెంచి జుట్టులో అమర్చుకుంది.

"మనకే ప్రపంచంలో ఎవరో వొకరికి దాస్యం చెయ్యడము తప్పదేమో ననిపిస్తుంది. దేవుడు సైతం భక్తుడికి దాసుడు కావడంలేదు?"

"నా కింతవరకూ ఉద్యోగం యివ్వని యీ సంఘాన్ని గౌరవించి, ఎందుకు సేవచెయ్యాలో నాకు తెలీడంలేదు."

"నీకు వుద్యోగం లేకుండావుంటేనే నువ్వు సుఖపడతావు. ఐనా నీ పిచ్చికాకపోతే, నీకు ఉద్యోగం ఎవరో యిచ్చేదేమిటి? నువ్వేదో గొప్పకార్యం చెయ్యడానికి పుట్టానని వెనక చెప్పావు. అది నేను నమ్ముతాను. అది చెయ్యి. స్వతంత్రించి, నచ్చినపని చెయ్యడమే మంచిది. నేను దాస్యం సహించలేను."

"దాస్యంలేకుండా, ప్రేమని సాధించటం ఎట్లా?" ఈ ప్రశ్న ఎందుకడిగానో నాకు తెలీదు.

"ఔను, మనుష్యులతో చేసే ప్రేమలో దాస్యంవుంది. సంసారంలో బంధనాలు; ప్రేమలో బంధనాలు; అసలు పుట్టడమే సృష్టికి దాస్యం. వీటికి దూరంగా వుంటే మంచిది."

కుముదం, హృదయానికి దగ్గరగావుండే విషయాలని గురించి ముచ్చటిస్తుంటే వినడం అదే మొదటిసారి. నేను అనుకున్నంతటి అమాయకురాలు కాదని స్పష్టమైంది.

"ప్రపంచంతో నిమిత్తం లేకపోతే, అసలు గొప్పకార్యం సాధించటం దేనికి?"

"సాధించటంతో మనుషులకు దాస్యం చెయ్యడంలేదు కాబట్టి, ప్రపంచాన్ని మనం ఏదేనాకోరి, ఆశిస్తే దాన్ని యివ్వదు. మనం దేన్నీ ఆశించకుండా, దూరంగావుండి చెయ్యగలిగిన పనిచేస్తుంటే ప్రపంచం మనపాదాలముందు వాల్తుంది. నువ్వు దేన్నిస్తే, దాన్నే పుచ్చుగుంటావు."

కుముదం, స్వతంత్రాన్ని అంత కాంక్షిస్తుందని నే

నెప్పుడూ అనుకోలేదు. భర్త, పిల్లలు, సంసారం, ఉద్యోగం— తుదకి ప్రేమ—యివన్నీ కూడా దాస్యమే నంటుంది. స్వతంత్రం లేని బ్రదుకు వృథాట. ఒక విలువని అంతగా కోరినప్పుడు, దాన్ని వారు పొందలేకపోతే, నా హృదయం బాధతో క్రుంగి పోతుంది. నా కుద్యోగం వొద్దు; ప్రేమవొద్దు; స్వారాజ్యం వొద్దు. కాని, కుముదం వున్న దేశానికి స్వారాజ్యంలేదంటే నా కెంతో చిన్నతనంగావుంది. జనసామాన్యానికి స్వేచ్ఛనిస్తే దుర్వినియోగం చేస్తారు. దానివిలువ తెలియనివాళ్ళకి అదివ్వడం మహాపాపం. కాని, దేన్నీ వుపయోగించుకోకుండా, కేవలం విలువల ఆరాధనతో తృప్తిపడే కుముదంలాంటి వ్యక్తులకి స్వేచ్ఛ లేకపోవడం, ప్రపంచానికి అనర్థం.

"నేను నువ్వైతే ఏంచేద్దునో తెలుసా? నదీతీరాన్ని చిన్న తాటియాకు పాక కట్టుకుంటాను. అందులోకూర్చుని, ఊరికే చదువు నేర్పుతానని చాటింపు వేయిస్తాను. మొదట ఏ పదిమంది పొలంకాపులో వొస్తారు. సాయంత్రం, వాళ్ళకి బోధించడం మొదలెడతాను. ఇరుగు పొరుగునుంచి, అనేక మంది కర్షకులు, కూలివాండ్లూ చదువుకోసం వొస్తారు. ఉత్త చేతుల్తో రాకుండా, వొకరు వుప్పు, చింతపండు, వొకరు పాలు—అల్లా నాకా—వల్సినవాటిని వాళ్ళే సిద్ధంచేస్తారు. వారు నా శిష్యబృందం. వాళ్ల కష్టసుఖాలు పంచుకుంటూ; వారి తగాదాలకి తీర్పు చెపుతా—అంతే, నాజీవితం వృథాఅనుకోను."

సూర్యుడు అస్తమించిన చిహ్నాలు పటమటి లోయలో సేదతీర్చుకుంటున్నాయి. ఓపిగలేక కదలలేకపోయిన మేఘ ద్వయం, దక్షిణగాలి పిలుపికి కదలిపోతున్నాయి. ఇది

నా రాజ్యం అన్నట్లు వొంటిననక్షత్రం కన్నుమీటింది. ప్రకృతిలో నిశీధకీటకాలు తన్మయ రొదసాగించాయి. మా సంభాషణ విని విని విసుగెట్టిన పుష్పాలు చీకటి ప్రశాంతంలో ముడుచుకున్నాయి. తూర్పుఆకాశం జడవిప్పుకుంది. కుముదం తలలో తెల్లవెంద్రుక మెరిసింది.

"తెల్లవెంద్రుక" అన్నా, వున్నచోట వేలు మెదుపుతూ,

"ఎన్నాళ్ళని యవ్వనానికి శరీరం దాస్యంచేస్తుంది? ఘానిదోవ అది చూచుకుంటుంది."

నాకళ్లు చెప్పలేని విచారంతో తడిసిన్నై. నేను అద్దెమాట అడగడం మరిచిపొయ్యాను. డబ్బుతో ఆతన్మయతతో బరువెక్కిన వాతావరణాన్ని పాడుచెయ్యడం నా కిష్టంలేకపోయింది.

వెడతానని లేచా; మంచిదంది; పోనీ, యీ రాత్రి యిక్కడుండి వెళ్ళకూడదా అంటుందనుకున్నా. కుముదానికి మర్యాదంటే ఏమిటో తెలీదు.

మరి నాలుగు సంవత్సరాలు గడిచిన్నై; యుద్ధం సాగుతోంది. నాకు మాత్రం ఉద్యోగం చిక్కలేదు. నేను దాన్ని గురించి విచారించే రోజులు వెళ్ళిపోయాయి.

రోజులు గడిచిపోతున్నాయి. నా తిండికి ఎట్లాంటి లోపమూ రాలేదు. పస్తున్న రోజు వొకటికూడా లేదు. దూబరా ఖర్చుకి, నాకే అలవాట్లులేవు. సిగరెట్లుకాల్చను. సినిమాల కెళ్ళను; పుస్తకాలు కొనుక్కోను ఇవంటే యిష్టం లేకకాదు. ఇవి నా అందుబాటులో లేవు. మా మామయ్య చనిపోయి ఆరునెలలైంది. మా అత్తతప్ప నాకు 'నా' అన్న

వాళ్ళు ఎవ్వరూ లేరు. ఇది కొంత నేలే. నామీద అధికారం చలాయించేటందుకు, వొక్కరూ లేరు. నాకీ సంఘం తిండిపెట్ట నక్కరలేదు. నా బ్రదుకు నన్ను బ్రతకనిస్తే చాలు. మా అత్తయ్య వున్నయింటికి అద్దె యిచ్చుకోలేకపోతోంది. తుదకి నిశ్చయించుకుంది. సొంత యింట్లో కెళ్ళి కాపరం పెట్టడానికి. ఖాళీచేయించే ఏర్పాట్లకి నన్ను పంపింది.

ఆనాడు ఆదివారం. రాత్రి ఎనిమిదిదాటింది. సన్న చంద్రుడు పల్చటి మేఘంవెనక దాక్కున్నాడు. కుముదంగారి యింట్లో వొడ్లో అంతా నిశ్శబ్దం. వీధులోకొచ్చాను. తలుపు తాళం వేసి ఉంది. ఎక్కడికెళ్ళారో నాకు బోధపడలేదు. కాసేపు అరుగుమీదకూర్చున్నా. తెలిసినవాళ్ళని కనుక్కుందామని వీధులోకి నడిచాను. అప్రయత్నంగా బజార్లోకి వెళ్ళాను. కిల్లీ దుకాణం ముందు బల్లమీద కుముదం పెద్దకూతురు పాపాయి నెత్తుకొని కూర్చుంది. నన్ను కేకేసింది.

"మా ఆఖరు చెల్లాయిని చూశారా! నాలుగోది— దీన్ని స్వరాజ్యం అని పిలుస్తుంది మా అమ్మ...చూడండి. వూ ఏడుస్తుంది...ఊరుకో నా చిట్టితల్లీ."

"ఇట్లా యిక్కడెందుకున్నావ్, మీ అమ్మ ఎక్కడ?"

"మా అమ్మ ఆస్పత్రిలోవుంది. ఇది ఏడుస్తుంటే ఆడించడానికి బైటికి తీసుకొచ్చాను. మా నాన్న హోటలికెళ్ళాడు."

స్వరాజ్యాన్ని బుజాన్ని వేసుగుని హాస్పిటల్‌కి వెళ్ళాం. కుముదం మంచంపై పండుకుంది. పైన తెల్లటిగుడ్డ కప్పివుంది. చిన్నబల్ల మంచం దగ్గరగా లాగి కూర్చున్నాను.

"ఏం జబ్బు?"

"న్యూమోనియా."

న్యూమోనియా అంత ప్రమాదకరమైన వ్యాధని నా కంతవరకూ తెలియదు. మాట్లాడేటందుకు ఏమీ కనుపించక, దిగులుగా కూర్చున్నాను. కుముదం నీరసంగా నవ్వడానికి యత్నించింది. మొహం మెలికలు తిరిగింది—పెదవులు పవిత్రంగా వొణికాయి.

"నన్ను గురించి కథ వ్రాయవూ?" అంది. నేనేం చెప్పను?

"ఈ జబ్బు విషయం నాకు తెలీనే తెలీదు. పోనీ వో వుత్తరం ముక్క వ్రాయించకూడదా? డాక్టర్లు ఏమంటున్నారు!"

"జబ్బు చెయ్యడం సాధారణమైంది. పదిమందితోనూ చెప్పుకునేందుకు అందులో ఏం విశేషముంది. ఫరవాలేదంటున్నారు డాక్టర్లు— కాని వాళ్ళకేం తెలుసు?" అని కళ్ళు మూసింది.

నా కక్కడినుంచి వెళ్ళిపోవా లనిపించింది. ఏదో చెప్పాలని వుంది. కాని నోరాడదు. నా శరీరం వొణికిపోతోంది. అనుకోకుండా, నా చెయ్యి ఆమె చేతిపైన ఆనించబోయ్యాను. అది వేలుకి వుంగరంవున్న చెయ్యి. వెంటనే చేతిని లాగేసుకుని తెల్లదుప్పటిలో దాచేసుకుంది.

"నువ్వెందుకు పెండ్లి చేసుకోలేదో నాకు తెలుసు— నాకోసం."

అంటూ మళ్లా కళ్ళుమూసింది. నాగుండె స్థూలత్వాన్ని పోగొట్టుకుని ద్రవంగా విడిపోయి, దోవ తెలియక తిరుగుతూన్న రక్తనాళాలగుండా, వుజ్వల వేగంతో ప్రవహిస్తూంది. కన్నీటిని

నా వేళ్ళతో తొలగించుకున్నాను. ఆమె పవిత్ర శరీరంపై నా కన్నీరు పడి మలినం చెయ్యడం పాపం అనిపించింది. మొహాన్ని పక్కకు తిప్పేసుకున్నాను. కిటికీ అద్దంలోనుంచి నిశీధి నల్ల త్రాచులా లోకాన్ని అల్లుకుంటోంది.

"నీ స్థితిచూస్తే నా కెంతో బాధగావుంది" అన్నా కన్నీరు దిగమింగుకుని.

"నాకు నిర్విచారం. ఈ ప్రపంచం నా దైతేగా విచారానికి. నువ్వుమాత్రం..." కళ్ళుమూసి మరి విప్పలేదు. ఈ లోకంలో మూసుకుని మరోలోకంలో తెరుచుకున్న నేత్రాలు కుముదానివి.

♦ ♦ ♦

ఆత్మని దిగవిడిచి వొచ్చినవ్యక్తి మళ్ళా దానిలోకే చేరుకుంది, చెట్లు, నదులు, మేఘాలు, చీకటి వెలుగుల మొదలైనవాటితో గిరగిరా తిరిగిపోతున్న విశ్వచక్రంలో కలిసి పోయింది.

నిశీధిలోకి నడిచి వెళ్ళాను. మహత్తర అనుభవం సంభవించినప్పుడు, తార్కికజ్ఞానం, విమర్శబుద్ధి పని చెయ్యవు. ఇంద్రియాలు శరీరాన్ని వూపి, కొత్త జన్మనిస్తాయి. భావోద్రేకంలో నిమగ్నుడై, చైతన్యప్రవాహంలో కొట్టుకుపోతున్న వ్యక్తి, వొక్కసారి సృష్టి రహస్యాన్ని, మెరుపులా ఛేదించి మరోఅవతారం దాలుస్తాడు. చచ్చి బ్రతకడంలాంటిది ఆ అనుభవం.

కుముదం నా వివాహాన్ని గురించిచెప్పిన కడసారిమాటలు నాలో అధోలోకాన్ని త్రవ్వి దాని దాపరికాన్ని నాకళ్ళ

ముందు ప్రదర్శించినట్లయింది. ఆమెకోసం పెండ్లి చేసుకోలేదట. మానసిక శాస్త్రజ్ఞులు, మానవుడి బుర్రలో అధోలోకం వుందంటారు. అక్కడ అతని రహస్యమైన కోర్కెలు, బైట చెప్పుకోలేని తీరని వాంఛలు అడవిమృగాలలా తిరుగుతా యట. అవి అన్ని సమయాలలోనూ బయటికి రాకుండా బుద్ధి కాపలా కాస్తుంది. అవి బైటికి రాలేకపోయినప్పటికీ, ఎప్పుడో, నిద్రలోనో, బలహీనమైన స్వప్నావస్థలోనో గర్జించి వాటి వుని కిని బాహ్యప్రపంచానికి వెల్లడిచేస్తాయట. ఇంతకాలం నా బుద్ధి వాటిని కట్టేసింది. ఆనాడు ఆమె చెయ్యిపైన చెయ్యివేసి నప్పుడు బుద్ధిని తొలిగించి వాంఛలు బైటికొచ్చినట్లు, కుముదం గ్రహించి, తన చేతిని లోపల దాచుకున్నట్లు వాటిని వెనక్కి నెట్టి నోరు నొక్కింది. ఆమెలో ఏమీ విశేషం లేదని సమాధాన పరుచుకున్నా, ప్రాకృతికమైన ఆకర్షణ లోపల దాగివుండి నా జీవితంపై అంత వొత్తిడి కలిగించినందుకు ఆశ్చర్యపడ్డాను.

తననిగురించి కథ వ్రాయమంది. ఆరుగంటల పరి చయంతో, ఆరువందలమాటలతో నా ప్రపంచాన్ని తలక్రిందులు చేసి, నా జీవితపరమావధినే తారుమారుచేసిన కుముదాన్ని గురించి ఏంకథ వ్రాయను ?

ఆమె చనిపోయిన ఆరుమాసాలకే, ఆమెనుగురించి నా అభిప్రాయం మార్చుకున్నాను. ఆమెలో ఎన్నుకొతగ్గవ్యక్తిత్వం, ఊహా, హృదయం, లేవనుకొని శరీరాన్నే చిత్రించాను. జీవితంపై వొక విచిత్ర వేదాంతదృష్టిని అలవరచుకున్న వ్యక్తి కుముదం. ఆ దృష్టి తార్కికజ్ఞానాన్నుంచిమాత్రం జనించ లేదు.

ప్రతి అనుభవం నేర్పిన పాఠాలని, ఎముకలసైతం పట్టించుకుని శరీరంలోని నాడులపై వాటి యదార్థం ఋజువుపరుస్తుంది. నాలుగువాక్యాలు ఆమె దృష్టిని వ్యక్తపరుస్తాయి.

'నువ్వు జీవితాన్ని పరిశీలిస్తావు. నేను అనుభవిస్తాను.' 'జీవితానికి తలవొగ్గి ప్రపంచాన్ని అంగీకరిస్తాను.' 'అసలు పుట్టడమే సృష్టికి దాస్యం.' 'మనుషులప్రేమలో దాస్యంవుంది. నే నది సహించలేను.'

వీటిని నేనుకూడా రక్తనాళాలపైన ఋజువు చేసుకోకుండా, ఆమెకథ వ్రాయగలననుకోడం ఆశ్చర్యంచన.

అనుకున్నంత యథార్థంగా ఈ కథ చెప్పలేక పోయ్యానని నాకు తెలుసు. వర్ణించేటందుకు ఏమీవిశేషం లేదుగనక, ఆమెని సరిగ్గా వర్ణించలేకపోయ్యాను. కొన్ని సమయాలలో ఆమె నా ఊహాపై కలిగించిన వొత్తిడిమాత్రం చిత్రించాను. ఆ వర్ణనలన్నీ నా ఉద్రేకాన్ని వర్ణించుగోటం అనుకుంటే, నేను ఖండించను.

కుముదం నిజంగా ప్రయోగించినమాటలు వ్రాశానని కూడా అనను. నిజానికి ఆ సంభాషణలన్నీ ఆమె చనిపోయింతర్వాతే జ్ఞప్తికి తెచ్చుకున్నవి. అంచేత అచ్చంగా మాట్లాడింది అనను.

కుముదం త్వరితంగా ముగిసిపోతున్న శతాబ్దానికి చెందిన స్త్రీ. ఈ యుద్ధానంతరం అట్లాంటిస్త్రీలు, మన సంఘంలో యింక వుంటారనుకోను. నేటి స్త్రీలోకంలో గొప్ప మార్పొచ్చింది. వారి భాష వేరు; వారి ఊహాలువేరు; వారి ఆశయాలు వేరు. నేటికాలంస్త్రీలలో, నన్ను ఎవరూ భర్తగా

అంగీకరిస్తా రనుకోను. 'అతనిలో విశేషం ఏముంది?' పొమ్మం టారు. నేను కుముదంలో ప్రత్యేకత చూడలేకపోయ్యాను; అట్లాగే నేటిస్త్రీలుకూడా, ప్రత్యేకత చూడలేరు. కాబట్టి నా మిగతా జీవితం బ్రహ్మచారిగా గడపాల్సిందే.

ఐతే వెనకటి శతాబ్దం స్త్రీలకీ నేటివారికీ ఏమిటిభేదం? తన శతాబ్దపు స్త్రీలను గురించి కుముదం చెప్పుకుంది. వారు "జీవితాన్ని అంగీకరిస్తారు." నేటికాలంవాళ్ళు "జీవితాన్ని తృణీకరిస్తా" రనొచ్చు. ఈ రెండుదృష్టులలో ఏది మంచిదో యేది సాధ్యమో నిర్ణయించేటందుకు తగిన వుత్సాహమూ లేదు, జ్ఞానమూ లేదు నాకు. అది నిర్ణయించి విలువ కట్టగానే నన్నుగురించి కథ వ్రాయవూ అని నేనే అడగాల్సి వొస్తుంది.

"దేశం నాకిచ్చిన సందేశం"

"ఏమైంది?"

"పోయింది."

"నే ననుకుంటూనే వున్నా. నాటకాలు, సంగీతాలు, ఆటలు పెట్టుకుంటే చదువులో స్తయ్యా?"

"ఇప్పుడు నేను ప్యాసవకపోతే దేశానికొచ్చిన అనర్థం ఏముందంటారు?" అని అడిగాను యువక ఆవేశంతో.

"దేశానికేం—దేశం హాయిగా వుంటుంది. నీ మంచి కోసమే. ప్యాసవుతే నాలుగురాళ్ళు గడించుకుంటావు. మీ నాయనగార్ని సుఖపెడతావు. పెళ్లానికి నగ లెడతావు. అంతే."

"నాలుగు రాళ్ళతోనే?"

ఆయన నా ప్రశ్న వినిపించుకోలేదు. వెళ్ళిపోయాడు. ఉత్తముడు; స్వార్థరహితుడు; ప్రపంచ శ్రేయోభిలాషి; సందేశం యిచ్చాడు; అవతారం చాలించుకున్నాడు.

ఇంటికొచ్చాను.

చేతులో పత్రికా, నా వైఖరీచూసి, మామగారు చతికిలపడ్డాడు. నేను తిన్నగా గదిలోకెళ్లాను. సుందరం గోళ్ళు కొరుక్కుంటూ మంచంపట్టిమీద కూర్చుంది. నన్ను భోజనానికి ఎవ్వరూ లేవమనలేదో, లేక, అంటే నేను వినిపించుకోలేదో, నా అంతట నేనే వెళ్ళి తినొచ్చాను.

సాయంత్రం క్లబ్బు కెళ్లాను.

"ఓరేయ్ బ్రదర్, నన్ను విడిచిపెట్టి నువ్వొక్కడవు ప్యాసవడం ఏం ధర్మంరా?" అన్నాడు మాధవరావు.

ప్యాసైనవాళ్ళు మనల్ని విడిచిపెట్టలేదు-?"

"వాళ్ళలో త్యాగం లేదురా. ఇంతకీ వాళ్ళందరికీ ఉద్యోగాలు సిద్ధంగా వున్నయ్యా?"

"ఉండాలన్న నిబంధన వుందా ?

"లేకపోతే ఎందుకూ ప్యాసవాలన్న వుబలాటం—నీలా, నాలా, హాయిగా ఫేలవకూడదూ?" అంటూ మాధవరావు మెల్లిగా పేకాట బల్లకేసి కదిలాడు. అమ్మయ్య, అనుకుని స్తంభానికి జార్లబడి నా చదువునుగురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను. నేను వొంటిగాణ్ణి అనే భయంపోయింది. నాతో నిమిత్తం వున్నవారూ, నా శ్రేయస్సు కోరేవారూ, ఎందరో వున్నారు. నేనోక ముఖ్యమైన వ్యక్తిని. నాచేష్టలు కోర్టు పని మీదవెళ్ళే పెద్దమనుషుల్ని నిలిపివేస్తాయి; మామగార్ని చతికిలపడేటట్లు చేస్తాయి. మాధవరావుల్ని సంతోషపెడతాయి; సుందరం కళ్ళల్లో కన్నీటిని రేపుతాయి. దేశం అంటే మాటలా! ఎవరో 'దేశం అంటే మట్టికాదోయ్, దేశం అంటే మనుషులోయ్' అని పాడుకున్నారు. దేశం అంటే, సందేశం.

"పోయిందిటగా..."

ఉలిక్కిపడ్డాను. రాజారావుగారు; తాశిల్దారు. నాన్నగారి ప్రాణస్నేహితుడు.

"అవునండి."

"నీ పరీక్ష ఫేలవడం ఏమిటయ్యా!"

"........"

"ఐ. సి. యస్. ప్యాసై, మా జిల్లాకి కలెక్టర్‌గా రావల్సినవాడవు..."

"........."

"ఈసారేనా బాగా చదువు, ఫస్టుగా పాసవాలి." అంతటిభారం నా నెత్తినపెట్టి చక్కాపోయ్యాడు రాజారావు గారు. నేనొక సామాన్యుణ్ణి అనుకోడానికి తావులేదు. నేను అసాధారణుణ్ణి; వొక మహత్తరవ్యక్తిని; లోకోద్ధారకుణ్ణి. దేశం తనపని కాసేపు మానేసి, నాకు సందేశం యిచ్చిందంటే, నే నెంతటివాణ్ణి అవాలో! దేశం సామాన్యమైనదా? 36 కోట్ల జనాభా—ఉత్తరాన హిమగిరులు, తూర్పున బంగాళాఖాతం; హారప్పా నాగరికత; ఎల్లోరాల శిల్పకళ; వాల్మీకి సంస్కృతి; కాళిదాసు ప్రతిభ. అనాదినుంచీ, కాంతి కాగడా ఆరిపోకుండా, పట్టుకుని నిలబడ్డ భారతమాత.

ఆవిడకి—నాతో నిమిత్తంవుంది. నాలుగురాళ్ళనుండి, ఐ. సి. యస్. వరకూ నాయిష్టమొచ్చినదాన్ని సంపాదించుకో మంది. ఇంకేం కావాలి?

పరీక్షలు ఫేలయినకొద్దీ నేనొక మహావ్యక్తినన్న నమ్మకము దృఢపడుతూ వచ్చింది. కావలసిన పరీక్షలు ఎల్లాగో ప్యాసయ్యాను. ఆ మహానుభావుడు ఏరోజు నన్నాడో, నాలుగు రాళ్ళా గడించడంకూడా జరిగింది. మొదట్లో మన సంఘానికి నా నాలుగురాళ్ల విషయం కొన్ని సందేహాలు రాకపోలేదు. నన్ను మొదట్లో పరామర్శించిన ఉత్తమ పురుషుడే, నిలేసి అడిగాడు.

"అవుతే, అబ్బాయి, నీకేమిస్తారు?"

"ఏవో నాలుగురాళ్లు" అన్నాను.

"అది సరే లేవోయి—అసలెంతిస్తారు?"

"చెప్పానుగా."

"చెబుదూ—పెద్ద చదువులు చదివావు, వుద్యోగం చేస్తున్నావు. ఎన్ని వెటకారంమాటలేనా అంటావు." ఆయన సందేహం తీర్చనందుకు ఆయనకు వ్వూ చిరాకు పుట్టుకొస్తోంది. సంఘం ఆయనచేత ఆ ప్రశ్న వేయించింది. ఆ ప్రశ్న వెనక, మన జాతీయత, నాగరకత, సంస్కారం దాగివున్నాయి. జాగు చెయ్యకూడదు. వెంటనే సమాధానం యిచ్చితీరాలి.

"నాలుగు రాళ్ళండీ" అన్నాను. ఆయనమీద నాకు బహిర్గతంకాని పగవుందో లేక నా ఆర్జన అల్పమైనదని చెప్పు కోడం చిన్నతనమో,—నేను ఆ జవాబే యివ్వడానికి కారణం అవాలి.

"అంటే నాలుగు రూపాయలా? హావ్వ!" అని నోరు నొక్కుకున్నాడు.

"మీ దీవన ప్రభావం" అన్నాను కొంచెం కసిగా.

"ఆ—యిప్పుడు తెలిసిందిలే—రోజుకి కాబోలు."

"కాదండి."

"వారానికి నాలుగా? గంటకి నాలుగా?"

"మీకంత వేళాకోళంగా వుంది."

"చంపక చెబుదూ."

చూడండి; ఆ సందేహం ఎట్లాంటిదో, ప్రాణంకూడా తీసేస్తుంది. ఆయన ఆ క్షణాన చచ్చిపోతే, నేను హత్యచేసిన వాణ్ణవుతాను. చెప్పితీరాలి.

"నాలుగు అంకెగల రెండంకెల సంఖ్య" అన్నాను. ఆయన తేమకున్నాడు. నాడి ఆడుతోంది. గుండెలు యథా

ప్రకారం కొట్టుకుంటున్నాయి.

"తొంభైనాలుగా?" అని అడిగాడు పూర్తిగా శ్వాస విడుస్తూ.

"నలభై తొమ్మిది కాగూడదూ?" అన్నాను.

"ఇంత చదువూ చదివి యింతే? కిల్లీకొట్టువాడు గడించు కుంటాడు. ఓవేళ ముందు ముందు పెద్ద దవుతుందేమో లే" అంటూ ఆయన్ని తీసుకుని సంఘం లేచిపోయింది.

కిల్లీకొట్లని చూస్తూ యింటి కొచ్చాను. నాలాంటి సంపాదనగల యితర వ్యక్తులను గురించి ఆలోచించడం మొదలెట్టాను. రిక్షావా డొకడు కనిపించాడు. మజ్జిగమనిషి—మోటారు నడిపేవాడు. ఏమో, వాళ్లింకా ఎక్కువ ఆర్జిస్తారేమోనన్న సందేహం బయలుదేరింది. ప్రతివాడింటికీ వెళ్లి కనుక్కుని వొక ఛార్టు తయారుచేస్తే? అట్లా చెయ్యడం వొక వుద్యోగం అవుతే ఎంత బాగుంటుంది?

భోజనాలదగ్గర మామగారికీ ఆ సందేహమే వొచ్చింది.

"ఎంతిస్తారేవిటి?"

నాకు మామగారిమీద కోపమొచ్చింది. వారమ్మాయికి ఉత్తరంలో ఆ విషయం వ్రాయనే వ్రాశాను. ఓవేళ యిందాక పరామర్శించిన వృత్తమవ్యాఖ్యాత ముందే యిక్కడి కొచ్చి, యీనకి 'కీ' యిచ్చిపొయ్యాడా!

"మీకు తెలుసుగా" అన్నాను.

ఆయన చిత్రంగా నవ్వడం మొదలెట్టాడు.

"అంటే వొచ్చే సంవత్సరానికి."

వారి అనుమానం ఇంక్రిమెంటు ఎంతని, అది కాస్తా

చెప్పిద్దామనే ఆయన సంకల్పం!

"ప్రొబేషన్ పూర్తవుతుంది" అన్నాను. ఆయన గడ సరి. మళ్ళీ ఆ విషయం ప్రస్తావించలేదు.

సాయంత్రం క్లబ్బు కెళ్ళాను.

"ఏరా బ్రదర్, ఎంత డ్రా చేస్తున్నావురా?" అని అడిగాడు, నాతో సమంగా ఫేలవుతూ వొచ్చిన నిజమైన సహాధ్యాయుడు, త్యాగి. సంఘానికి వొక సమాధానంలో గురిలేదు కాబోలు. ఆరాతీసి, సాక్ష్యులచేత వొప్పించి, నిజానిజాలు బుజువుచేస్తే కాని వూరుకోడు కాబోలు. ఈ స్వార్థరహితుడి చేత తన సందేహం యింగ్లీషులో చెప్పించింది. అది 'డ్రా' చెయ్యడం అంటే ఆవుని పాలుపిండినట్టు సంఘాన్ని పీడించి, బలాత్కారంగా లాక్కోవడం.

"నువ్వెంత 'డ్రా' చేస్తున్నావో నేను అంతే" అన్నాను.

"ఓరి ఫూలా, మనం యింకా డ్రాయింగూ గ్రీయింగూ లేదు. తెలీదు?'' అని నవ్వడం మొదలెట్టాడు యీ మహావీరుడు.

ఏం చెప్పను?

''అవుతే, నువ్వు 'డ్రా' చెయ్యడం మొదలెట్టినప్పుడు ఎంత 'డ్రా' చేస్తావో, అంత" అన్నాను. దెబ్బతో అదిరి పడ్డాడు. ధీరోదాత్తుడు గాయపడి, పేకాట బల్లకేసి కుంటు కుంటూ వెళ్ళాడు.

అడుగడుక్కీ యీ ప్రశ్న నన్ను ఎదుర్కొంటూనేవుంది. కనపడిన వ్యక్తిని ముందుగా నేనే అడిగిస్తే ఎల్లా వుంటుందో? ఎవరో వీపుమీద చరిచారు, వెనక్కితిరిగాను. రాజారావు

గారు; తాశిల్దారు. ఆయన కెంతిస్తారో?

"ఉద్యోగం దొరికిందటగా, ఏమిస్తారు?"

నన్ను గురించి తెలుసుకోవల్సిన విషయాలు ఎన్నో వున్నాయి. నా మనస్తత్వం, ఆంతరంగికం, ఆదర్శాలు, శృంగారజీవితం, రాజకీయాలపై అభిప్రాయాలు, యిన్నుండగా, నా జీతం వొక్కటేనా అడగవల్సిందీ?

"ఏదో—అందర్లాగే."

"అంటే?"

"మొదట్లో సాధారణంగా అందరికీ ఏమిస్తారో, నాకూ అదే."

చూపుడు వేలు చూపించి తల పంకించాడు.

నాకు వెంటనే అర్థం కాలేదు.

"వందా?" అన్నాడు.

"యించుమించు" అన్నాను.

"అయ్యో కర్మ! పందా లేదు?"

"రిటైరయ్యేటప్పటికీ రెండొందలుదాకా వెడుతుంది లెండి. మీకో?"

రాజారావుగారు నవ్వడం సాగించాడు. ఆయనకి నా మీదున్న అభిప్రాయం కొంత తగ్గినట్లు కనిపించింది. మా నాయనగారి ఆరోగ్యమేనా అడక్కుండా కదిలిపోయ్యాడు. నవ్వునుంచి చాలాసేపటివరకూ ఆయన తేరుకోలేదు. నాకాశ్చర్యము కలిగింది. జీవితం హాస్యాస్పదం కావడం అంటే యిదే కాబోలు. నా కొచ్చేజీతం అంతటి ఆనందాన్ని కలిగించింది.

♦ ♦ ♦

మూడేళ్ళు గడిచాయి.

నా జీతం ఎంతో ఎవరేనా అడిగినప్పుడల్లా, డైరీలో వొకగుర్తు పెట్టుకుంటున్నాను. అప్పటికి, రెండువందల యిరవై మూడుసార్లు యీ ప్రశ్న అడగడం జరిగింది. అది యించుమించు నే కలుసుకున్న వ్యక్తుల సంఖ్య. ఒక వ్యక్తి ఆ ప్రశ్న వేసి, సమాధానం తెలుసుకుంటే, ఆ సమాధానం తన కుటుంబంలో అందరికి తెలుస్తుందని భావిద్దాం. అప్పుడు. ఒకొక్క వ్యక్తి కుటుంబంలో, పదిమందేనా వుంటారని అనుకుంటే, రెండువేలమందికి పైగా నా జీతం గురించి తెలిసిందనుకోవచ్చు. అంటే యించుమించు నా జీవితంలో ఎంతమంది పరిచితు లవుతారో, అందరికీ తెలిసిపోయింది అమ్మయ్య—అని నిట్టూర్చాను. చింతలేకుండా ఆనాడు కాఫీతాగి, సినిమాకెళ్లాను. ఇంకెవ్వరూ, ఎప్పుడూ ఆ ప్రశ్న వెయ్యరు. ఒక పెద్ద సమస్య పరిష్కారం ఐపోయింది.

సుందరం బంధువులింట్లో వివాహానికి నేనూ వెళ్ళాను. రెండోనాడు పెండ్లివారింటో, రెండోసారి కాఫీలు వొచ్చే సూచనలు లేకపోతే, నేను హోటలుకేసి వెళ్ళాను. ఎదురుగుండా రంగనాథం కూర్చున్నాడు. చిరపరిచితుడే.

"అవుతే నువ్వు యిప్పుడెక్కడుంటున్నావు?"

ఫలానా చోటని చెప్పాను.

"అవునవును—జ్ఞాపకం వొచ్చింది, నీ కిప్పు డెంతిస్తున్నారు?" అని మొహం వింతగా చిట్లించాడు.

రంగనాథానికి యిదివరకొకసారి చెప్పడం జరిగింది. ఈవిధంగా అడిగినవాళ్ళే మళ్లా అడగటం లంకించుకుంటే, దీనికి

అంతుందా ?

"అదికూడా జ్ఞాపకం చేసుకో అన్నాను" నేను.

"వెనకోసారి చెప్పావు. నాకు మందమతిరా."

"నా మాటకేంగాని, నీ విషయంచెబుదూ. జీతం విషయం కాదు. మీ ఆవిడ ఆరోగ్యం ఎట్లావుంటోంది? ఆమధ్య చాలా జబ్బుచేసిందటగా?" అన్నాను ధోరణి తప్పిద్దామనీ, నిజంగా తెలుసుకుందామనీ.

"ఇప్పుడు నింపాదిగానే వుంది. న్యూమోనియా. రెండు నెల్ల జీతం వొదిలింది డాక్టర్లకి. ఐదా రొందలైంది" అని మౌనంలో పడ్డాడు, కష్టాలు స్మరించుకుంటూ. ఇంక ఆ మనిషిని కదపడం మంచిదికాదని తోచింది. ఎందుకంటే అతని జీతం ఎంతో నేను అడక్కుండానే నాకు చెప్పాలని వుబలాటపడి చెప్పేశాడు. తన జీతం తెలియబర్చిన వ్యక్తి అవతలవాడిదెంతో కనుక్కోకుండా వదలడని స్వానుభవం. మెల్లిగా లేచి బిల్లు చెల్లించి రాబోతున్నాను.

"ఉండు, నేను వొస్తున్నా" అని లేచి వొచ్చాడు.

రోడ్డుమీదికి రాగానే యీ ధీరోదాత్తుడు అడిగేశాడు.

"అవుతే నీ కెంతిస్తున్నారంటావు?"

"న్యూమోనియా చాలా ఖరీదైన వ్యాధన్నమాట!" అన్నాను.

న్యూమోనియాని వర్ణించాడు రంగనాథం. పందిట్లోకి చేరుకున్నాం. పన్నీరు జల్లేటందుకు రంగనాథాన్ని పిలిచారు. వెళ్లాడు. నన్ను-శాంతి ఆవరించింది.

ఎంతోసేపు లేదు.

బంధువులు, మిత్రులు, పరిచితులు, వో పదిమంది పోగయ్యారు. ఆడపెళ్లివారి పీనాసితనాన్ని చర్చిస్తున్నారు. చర్చలో పాల్గొన్నవారిలో ముఖ్యుడు, వోకాయన, పొడుగ్గా వుంటాడు, గిరజాలు, వెడల్పాంటి జరీకండువా, కోటుజేబు గడియారం అవీ వున్న ఆ పెద్దమనిషి, నా పక్కన కూర్చున్న కళ్లజోడు వ్యక్తిని సంబోధిస్తూ—

"మీా రెవరితాలూకు?" అని అడిగాడు.

కళ్ళజోడువ్యక్తి ఆడపెళ్లివారి తాలూకే నని తేలిపోయింది.

"ఏం చేస్తున్నారు?"

ఫలానా అని చెప్పాడు.

"మీా కేమిస్తారు?"

సభ సమాధానంకోసం, వర్షంకోసం తపిస్తూ మేఘాల కేసి చూస్తున్న కర్షకుడిమాదిరి నిశ్శబ్దంగా వేచివుంది.

కళ్లజోడు వ్యక్తి తటపటాయించాడు. మేఘాలు దట్టంగా అల్లుకుంటున్నాయి.

"ఎనభై" అన్నాడు—వడగళ్లవాన పడింది.

గిరజాల ప్రతిభాశాలి కుటిలంగానవ్వుతూ ఇల్లా అన్నాడు:

"మాా వాళ్ల తాలూకొకడు మీాదాంటోనే వున్నాడు. నలభై అని చెప్పాడే!" అన్నాడు.

సభలో కలకలం, ఆశ్చర్యం.

కళ్లజోడువ్యక్తి, అసత్యవాది—మోసగాడు, దొంగ—దొరికిపొయ్యాడు. సత్యాన్ని కాళ్లుచేతులూ కట్టేసి, గిరజాల అతితుడు అరిచేతిలో పెట్టి నొక్కుతున్నాడు.

"నలభైని రెండెట్టి గుణిస్తున్నారేం?" అని రెట్టించాడు. కళ్ళజోడు వ్యక్తి తన జీతాన్ని రెట్టించినట్లు.

కళ్ళజోడువ్యక్తి కడు చతురుడు.

"అంటే, అసలు జీతం—బేసిక్ పే—నలభయ్యే ననుకోండి. వార్ ఎలవెన్సు, సిటీ ఎలవెన్సు, తిండి ఎలవెన్సు ఆ ఎలవెన్సు, ఈ ఎలవెన్సు అన్నీ కలుపుగుని, ఏభై, ఏభైఐదు, అరవై, డెభ్భై, డెభ్భైఐదు దాకా దేకుతాయి" అన్నాడు. కాని, ఎన్ని కలిపినా, ఎనభైకి దేకందే! సభ అతన్ని చూసి జాలిపడ్డారు. కళ్ళజోడు వ్యక్తిని నిజంగా ఈ పరీక్షకు ఆగినందుకు రెండు నెల్లపాటు హాస్పిటల్లో వుంచాలనిపించింది.

గిరజాల భూతద్దం దృష్టి నామీాద ఎక్కడ పడుతుందో నని భయపడుతూనే వున్నాను. సత్యాన్వేషకుణ్ణి. ఎవరు అరికట్టగలరు? నామీాదకూడా పడ్డాడు.

''మిమ్మల్ని ఎక్కడో చూసినట్లున్నాను" అన్నాడు.

''అవునవును. మీాకు నా విషయం అంతా తెలుసు. జ్ఞాపకం చేసుకోండి'' అన్నాను.

''కాకినాడా?''

"ఇంకా సందేహమా" అనేశాను తెగించి.

"ఇప్పు డేం చేస్తున్నారు?"

"అప్పు డొటీ, ఇప్పు డొటీ వుంటుందా; ఎప్పుడూ వొకటే" అన్నాను.

సభికులలో కిలకిలలు.

"స్మరణకు రావడంలేదు" అన్నాడు గిరజాలభక్తుడు.

"తమ రేం చేస్తున్నారు?" అన్నాను. చూడండి—నలు

గుర్లో కెళ్ళి మాట్లాడడం అంటే నా కెంతో హడలు—అట్లాంటిది, సంఘం నాకెంత ధైర్యం ఇచ్చిందో!

"నేను రిటైరయ్యాను లెండి" అన్నా డాయన.

బాణంతో నే కూలాను.

కాసేపు సమాధిలో పడి తేరుకుని గిరజాల ప్రవక్త ఆగ్నేయాస్త్రం ప్రయోగించాడు.

"మీ రేమిస్తున్నారు?"

నేను సమాధానం చెప్పకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను.

"మీ పెన్షన్ ఏమాత్రం?" అన్నాను.

ఉద్రేకంతో తెల్లగిరజాలు వూగిసలాడాయి.

"మా దంతా ఐపోయింది. మీది వోల్డుస్కేలా, న్యూ స్కేలా?"

"మాది తులాభారం. భక్తితో తులసిదళంవేస్తే తూగిపోతాం" అన్నాను.

ఇద్దరు· ముగ్గురు సంతోషించారు. ఒకరు మెచ్చుకున్నారు కూడా.

"ఏదో పెద్దవాణ్ణి అడిగాను. చంపక చెప్పవయ్యా" అన్నాడు గిరజాల వ్యక్తి.

''చెప్పకపోతే, మరణమే నంటారు?'' అన్నాను.

''ఓరి నీ ఇది బంగారంగాను—చెబుదూ.''

గిరజాల వ్యక్తి నన్ను బుజ్జగించాడు. బెదిరించాడు, కోపించాడు. ఆజ్ఞాపించాడు—కాళ్ళా వేళ్ళా పడి బ్రతిమలాడాడు; ఏమిస్తారో చెప్పమని దీనంగా ప్రపంచాన్ని సంబోధించాడు.

"అనుభవజ్ఞులు — మీరే చెప్పుకోండి" అన్నాను. ఆయన జీవితంలో నేర్చుకున్న పాఠాలని వల్లెవేసుకుంటున్నాడు, -నందా ? నూట యాభయ్యా ? రెండువందలా ? ఏది ? అబ్బ, బాధ ! తట్టుకోలేను-చెప్పాలి. భూమి పాదాలకింద విడి పోయింది. ఆకాశం తలమీద కూలిపోయింది—చెప్పు. చెప్పా- నీ కెంతిస్తారు ? ఏమిస్తారు ? దేశం చెప్పిన సందేశం అది.

సభికులు విస్తుపోయారు.

కళ్ళజోడు వ్యక్తి ఆడదైతే నన్ను రాక్షసంగా వివాహం ఆడును—అంతటి సంతోషం ప్రకటించాడు. నేను సమాధానం ఇవ్వనందుకు నే నొక కథానాయకుణ్ణి అయ్యాను. సంఘం ఈ ప్రశ్న ఎందు కడుగుతుందో నా కర్థం కాలేదు. బ్రిటిషు వారు పాలించిన రోజుల్లో ప్రభుత్వం నడపడానికి, వారికి చాలా మంది గుమాస్తాలు కావల్సివొచ్చింది. మధ్యతరగతి కుటుం బాలు ఈ ఉద్యోగాలకి ఎగబడ్డాయి. వీరికి స్వయంగా కృషి చెయ్యడం గౌరవానికి లోటు. భూములను ఎవరికో వ్యవసా యాని కిచ్చి, జమీందారులా కూర్చునేటంతటి భూములూ లేవు. అంచేత వీరికి గుమాస్తాగిరి శరణ్యం. మొదట్లో గుమ స్తాలుగా చేరినా, బోలెడు ఆస్తులు సంపాదించగలిగేవారు— లంచగొండితనంవల్ల, మా ముత్తాతకి తన పేరు సంతకం చెయ్యడంకూడా రాదు. రెండిళ్ళూ, నలభై ఎకరం భూమీ, సంపాదించాడు—ఎనిమిది రూపాయల జీతంలో, అంతేకాదు; తాలూకా గుమస్తాగా చేరినా, ఆ రోజుల్లో నాలు గింగ్లీషు ముక్కలొస్తే గబగబ పెద్దపెద్ద వుద్యోగాలలోకి వెళ్ళేవారు. ఆ వుద్యోగాలకి పెద్ద జీతాలూ, హోదాకూడా వుండేవి.

హోదా వున్నవార్ని, ఎదురుగా వెళ్ళి జీతం ఎంతో అడిగే ధీమా ప్రజాసామాన్యానికి లేదు. అంచేత వారికి ఆ హోదాలో ఎంత జీతమో తెలుసుకోవాలని వుబలాట పడే వారు. ఆ సాంప్రదాయంలో పెరిగిన గిరజాల వ్యక్తులలాంటి వారు మన సంఘంలో ఎందరో వున్నారు. వారంతా అందు వల్ల ఈ ప్రశ్న అడుగుతున్నా రనుకుని సమాధాన పడేవాడిని. ఇది పెద్దవారి కుతూహలానికి సమాధానం కావొచ్చు. మిగతా వారి మాటేమిటి?

జీతం ఎంతో తేల్చకపోతే వారి బ్రతుకు తెరువు సాధ్యం కాదు. ఒక మృగం మరొక మృగాన్ని అడివిలో ఎదుర్కొం టుంది. తనకంటె బలమైనదైతే, అది శత్రువు; దాన్నుండి పారిపోతుంది, తనకంటె బలహీనమైనదైతే దాన్ని తినేస్తుంది. దానితో సమానమైనదైతే చెలిమి చేస్తుంది. మనుషులలోనూ అంతే. జంతువులలో బలాబలాలు నిర్ణయించేటందుకు తగి నంత పరికరా లున్నాయి—కోరలు, కొమ్ములు, జూలు, పంజాలు, ఎత్తు ఎగరడం, దూకడం. మనుషులలో ఈ వుప కరాలు లేవు—ఏ కొద్దిమందికో మోటారుకా ర్లుండొచ్చు. మిగత విషయాలలో ఇంచుమించు అందరూ ఒకేలా గుంటారు. పైగా నేడలకి, కార్లకీ, జీతానికి సంబంధం వుంది. అందుకని, అదెంతో కనుక్కుంటారు.

అవతలవారి జీతం తెలిస్తే మనం క్షేమంగా వుంటాం. అట్లా తెలిసిన తర్వాత, వారికో విలువకట్టేసి, సంఘంలో ఒక స్థానం ఇచ్చి మనం మరోచోట నిశ్చింతంగా వుంటాం. ఈ దేశంలో ఎన్నో మతా లున్నాయి. యుగాని కొకటి చొప్పున

ఆధునిక యుగంలో మరో మతం లేవదీశారు వీరు—వీరిది జీతాల మతం—పై అధికారీ, కిందధికారీ, మత ప్రచారకులు, ఇచ్చేవాడు దైవం. అదెంతో తెలుసుకునేవారు భక్తులు. జీతం లేనివారు అస్పృశ్యులు. ఈ తెగకి సహాయం చేసి, అస్పృశ్యతని తొలగించాలని, ప్రభుత్వం కృషిచేస్తూ వుంటుంది. ఇట్లా కాక, మరెట్లా సమాధానం పడటం !

♦ ♦ ♦

మరో మూడేళ్ళు గడిచాయి. నా ఉద్యోగం మారింది. పెద్దదైంది. జీతం మూడింతలైంది. ఈమూడేళ్ళలోనూ, జీతం ఎంత అని అడిగిన వారి సంఖ్య నూటఎనభై. వీరు కోరింది జీతం ఎంతనికాదు. "యిప్పు డెంతిస్తారు" అని. ఉద్యోగం మారడం. జీతం పెద్దదవడం ముప్పే ననిపించింది.

నీ జీతం తక్కువగా వున్నప్పుడు, చెప్పడానికి చిన్నతనం పడ్డావు కాని, యిప్పుడు నిర్భయంగా, దర్జాగా, అడక్కపోయినా చెప్పకూడదా అంటారేమో మీరు! దీనికి రెండు సమాధానా లున్నాయి. గవర్నర్ జనరల్నైతే తప్ప, నా మీద నాకంటె పెద్దజీతంవాళ్లు ఎందరో వుండనే వుంటారు. నీ జీతం ఎంత? అని ప్రశ్నించినవారికంటె నాది ఎక్కువ జీతమైతే, ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం చెప్పడం సులభమే. అంచేత నన్ను యీ ప్రశ్న అడగదల్చుకున్నవారు ముందు వారి జీతం ఎంతో చెప్పేసి నా సమాధానంకోసం ఎదురుచూడాలి. వారిది నా దానికంటె ఎక్కువైతే, సమాధానంరాదు. ఈ ఏర్పాటు ఎంద రంగీకరిస్తారంటారు? పైగా, "యిప్పు డేమిస్తారు?" అని అడగటంలో కొంత 'కసి'కూడా వుంది. అంటే, "ప్రస్తుతం నీ

జీతం గొప్పదైనా, మొదట్లో చిన్నదే లేవోయ్!" అన్న హేళనకూడా ఉందంటారా?

బజార్లో బాల్యస్నేహితుడు బలరామయ్య కనపడి, నన్ను వాళ్ళింటికి తీసుకెళ్ళాడు. తన యిద్దరి సంతానాన్నీ చూపించాడు. బలరామయ్య డబ్బున్నవాడు. ఉద్యోగంచేసే అవసరంలేదు. ఉద్యోగాలు, జీతాలు,—వాటి తఫిసీళ్ళని తెలుసుకోవాలన్న మన స్తత్వం కనపర్చినందుకు సంతోషించాను.

ఇప్పు డెల్లావుంది నీ కథ?" అన్నాడు. మొదట్లో బెదిరి పోయాను.

"అంటే?" అన్నాను.

"వొకటా, రెండా?..."

నాకు భయమేసింది.

"లేక నాలా రెండా!" అని వాక్యం పూర్తిచేశాడు.

"పిల్లలా?" అన్నాను.

"మరింకే మనుకున్నావు. ఉద్యోగంచేసి, రెండు మేడలు కడతా వనుకుంటూనా?" అన్నాడు.

"కట్టినవాళ్ళు లేరా?" అన్నాను గర్వంగా.

"వెనకటి రోజుల్లో వున్నారేమో." విషయం తప్పించే టందుకు అతని పిల్లల ఆరోగ్యం కనుక్కున్నాను.

మీా అబ్బాయి పెద్దయింతర్వాత ఏం చేస్తాడు?'' అని అడిగాను.

"అమ్మాయిని వేతుక్కుంటాడు'' అని నవ్వుకున్నాడు. ఇంతలో అతన్ని స్నానానికి పిలిస్తే వెళ్ళాడు.

ఇద్దరు పిల్లలూ సిరాబుడ్డి తీసుకుని ఆడుకుంటున్నారు

పెద్దవాడు వాళ్ళమ్మ పిలిస్తే లోపలికెళ్ళాడు. రెండోవాడు సిరా తెచ్చి నా చొక్కాన రాశాడు.

పెద్దవాడు గ్లాసులో కాఫీ తెచ్చి బల్లమీదపెట్టాడు. గుమ్మం వెనక నిలబడ్డ ఆమె, వాళ్ళమ్మ.

ఆవిణ్ణి నే నెరుగుదును. ఆవిడపేరు సూరమ్మ. వెనక నాకిచ్చి వివాహం చెయ్యాలనుకున్నారు. నాకు తగినంత ఆస్తి లేదని విరమించారు. సూరమ్మకి తగినమొగుడు ఆ జిల్లాలో లేరనుకొన్నారు—ఏ వుత్తర హిందూస్థానంనుంచో రావాలిట! అంత చక్కందని ప్రతీతి.

"ఎక్కడుంటున్నారు?" అంది సూరమ్మ నీరసించిన కంఠంతో—ముగ్గురు సంతానం కలిగాక కంఠంలో మార్దవం ఎక్కడుంటుంది.

ఫలానాచోటని చెప్పాను. ఏం చేస్తున్నారంది; ఫలానా అన్నాను. "ఏమిస్తారు?" అంది.

నాకు మతిపోయింది. ఆ పల్చటి పెదవులు, చీకటి రహస్యాన్ని ఛేదించే ఆ నేత్రాలమెఱుపు, భౌతికప్రపంచానికి అతీతం కావల్సిన ఆ సూరమ్మ అనాదిసౌందర్యం, అదా నాకివ్వవల్సిన సందేశం!

"రోజులు గడుస్తాయి" అన్నాను చమత్కారంగా. సూరమ్మ గాజుల జతలు మోచెయ్యిదాకా వున్నాయి; దుద్దులరాళ్ళు మెరుస్తున్నాయి.

"నెలకింతా అని లేదూ?" అని రెట్టించింది.

"మీ రెండోవాడు, భలే అల్లరిచేస్తాడుకాదు?" అన్నాను. నే వేసే ప్రశ్నలో నాకే విశ్వాసం కుదరడంలేదు.

"పిల్లలా!" అంది.

"అమ్మయ్యో" అని, లోపల అనుకోవల్సింది. పైకి అనేశాను, ఆవేశంలో.

"అంటే?" అని, సూరమ్మ తెల్లబోయింది. ఆశ్చర్యంతో కనుబొమ్మలు మృదువుగా ముడుచుకున్నాయి.

"లేరు" అన్నాను.

"మీ ఆవిణ్ణి వోమారు తీసుకురా మాయింటికి. జీతం ఎంతో చెప్పకపోతే మానెలే" అంది.

"వాడి జీతం కథ కనుక్కుంటాగా" లోపలనుంచి బలరామయ్య కంఠం.

ఏం, తను రాకూడదూ? భాగ్యవంతులైతే, వారింటికి నా భార్యని తీసుకెళ్ళాలి! తీసుకెళ్ళి ఉద్యోగం వయసం అంతా బైటపెట్టి వినోదించి, మళ్లా తిరిగి నాకు వొప్పచెపుతారా! సరే అన్నాను ఆ సమయంలో—లోపల పంపకూడదని నిశ్చయించుకున్నాను. సౌందర్యం, భాగ్యం—రెండూ సూరమ్మ విషయంలో గర్వకారణాలే. కాకపోవొచ్చు. నాకల్లా కనిపించింది. ఏం చెయ్యను? నా మనస్సు తప్పితే, నా కింకే యదార్థం వుంటుంది?

ఇంతట్లో బలరామ య్యొచ్చాడు.

"అబ్బో నువ్వొక్కడ! పెద్ద వుద్యోగస్తుడ వయ్యావు. నువ్వు మీ ఆవిణ్ణి తీసుకొస్తావూ?" అన్నాడు వెటకారంగా. వెటకారంగా అన్నా, అతనన్నది నిజమేనని లోపల స్ఫురించింది. ఆలోచించండి. పెద్దజీతంవాడు, చిన్నజీతం వాడింటికి సామాన్యంగా వెడతాడూ! వెడితే వాళ్ళగృహం పావనం చేసి

నట్లు భావిస్తాడు. చిన్నజీతంవాడు, పెద్దజీతం వాడింటికి వెడితే చిన్నతనం అనుకుని వెళ్ళడు. మొత్తంమీద వొకడింటికి యింకోడు వెళ్ళడు. బాల్యంలో ఎంత స్నేహితులైనా, యిద్దరి మధ్యా ఒక గోడ లేస్తుంది. మొదట్లో కేవలం యిటికలగోడ- మధ్యమధ్య శుభకార్యాలూ, పండుగలూ, అనే కంత లుంటాయి. ఈ కంతలుగూడా కొంతకాలమే. వారివారి భార్యలు రాగానే, కంతలుపూడ్చి, సిమెంటు చెయ్యడం జరుగుతుంది.

"ఏం. మాట్లాడవేం?" అని బుజంమీద చరిచాడు. కంగారుపడి లేచాను. అవుననీ, కాదుకాదనీ, నవ్వేశాను. ఆడ దానికి కన్నీరు, మొగాడికి నవ్వూ, అవాంతరాలలో అభయం.

''నువ్వూ, సూరమ్మా మా యింటికి రాకూడదూ?" అన్నాను. బలరామయ్య ఆశ్చర్య పడ్డాడు.

"మా ఆవిడ పేరు నీ కెట్లా తెలిసింది?" అని అడిగాడు.

"శుభలేఖలో వుండదూ?" అన్నాను.

"ఓర్—నీ కింకా జ్ఞాపకం వుందా?"

"మందమగవు భాగ్యవంతుడి శీలంలో మణిలాంటిది" అన్నాను హాస్యధోరణిలో.

"బీదార్పు లారుస్తున్నావు—నీ జీతం ఎంతేమిటి?" అని అడిగేశాడు. నా తెలివితక్కువని నిందించుకుని నాలిక కొరుక్కున్నా.

"చెప్పవేం?"

"నాలో సంస్కారాన్ని బట్టి. నా జీతం నువ్వే నిర్ణయించొచ్చు" అన్నాను నిగూఢంగా.

"జీతాన్ని బట్టి సంస్కారాన్ని నిర్ణయిస్తే, జమీందారులు గొప్ప సంస్కారం గలవాళ్ళవాలి" అన్నాడు బలరామయ్య.

"నువ్వు చెప్పింది తొంభై పాళ్ళు నిజం. కాని చిన్న భేదం వుంది. జమీందార్ల ఆదాయాన్ని జీతం అనను. అది ఆర్జించని రాబడి. అదే మన నాగరికతకి, కళకి; విజ్ఞానానికీ, సంస్కారానికీ, పునాది—వెన్నెముక" అన్నాను. తెచ్చిపెట్టుకున్న ఆవేశంతో.

"స్వార్జితం కాని రాబడిగలవాళ్ళకి తప్ప మిగతా వాళ్ళకి సంస్కృతి లేదంటావు?"

"లేదన్ను. వారి సంస్కృతియొక్క పరమాణం, జీతాన్ని బట్టి నిర్ణీతమౌతుంది."

"ఒప్పుగుంటాను మహానుభావా. అవుతే, నీ సంస్కృతిని బట్టి, జీతం వెయ్యిరూపాయలని నాకు స్ఫురించింది' అన్నాడు బలరామయ్య హేళనగా.

"జీతాన్ని బట్టి నిర్ణీతమయ్యేది వొక్క సంస్కృతే కాదు. అజ్ఞానంకూడా ఎదుగుతూ వుంటుంది" అన్నాను. బలరామయ్యకి అది నచ్చలేదు. ఓ విధంగా నాకూ్కడా నచ్చలేదు.

"పోనీ సరేనంటాను. అజ్ఞానాన్ని బట్టిచూసినా, నీజీతం పన్నెండు వొందలకి తక్కువ కాకూడదు" అన్నాడు బలరామయ్య, నవ్వుతూ.

"బాగుంది. అజ్ఞానంలోంచి, సంస్కృతి తీసెయ్యి" అన్నాను.

"ఉండు, వుండు...తీసివేతలూ, భాగారాలూ మనకి

బాగా రావు—ఆ...రెండువొందలన్నమాట" అన్నాడు.

"సరిగ్గా అంతే కాదనుకో...ఆ చుట్టుపక్కల..."

"హస్త సాముద్రికంలాంటి కొత్తఫక్కీ కనుక్కున్నావే! సరిగ్గా ఎంత జీతమో ఎట్లా తెలుసుకోవాలో, ఏదైనా మార్గం పట్టుకుని, వో పుస్తకం వ్రాసి పారెయ్యకూడదూ?" అన్నాడు నవ్వుతూ.

"సరియైన అంకె రావాలంటే ఓమార్గంవుంది. దానికి తికమకలున్నాయి. జీతగాడి భార్యయొక్క అజ్ఞానం, సంస్కృతీ కూడా నిర్ణయించి భర్తకీ, భార్యకీ వున్న వ్యత్యాసం ఎంతో, అది సరియైన సంఖ్య."

"గొప్పగావుంది. దీన్నిబట్టి నా జీతం ఎంతో చెప్పు" అన్నాడు.

"నీది జీతంకాదు. ఆర్జించని ఆస్తి" అన్నాను.

"చంపేశావు. పోనీ స్త్రీలకి జీతం లేదుకదా, వారి సంస్కృతిని నిర్ణయించడం ఎట్లా?" అని అడిగాడు.

"వారి సంస్కృతి చక్కదనాన్నిబట్టి నిర్ణీతమౌతుంది. మొగాడికి జీతం అవకాశాలు కల్పించినట్లుగానే, ఆడదానికి చక్కదనం అవకాశాలు కల్పిస్తుంది."

"ఈ సిద్ధాంతం ప్రకారం, చక్కదనంకొద్దీ ఎక్కువయ్యేది అజ్ఞానమా, సంస్కృతా?"

"అవకాశాలు" అన్నాను.

"అంటే?"

"భాగ్యం యిష్టం వొచ్చినట్లుగా జీవించే అవకాశాలు కల్పిస్తుంది. విశ్రాంతి, అదనంగా డబ్బు—రెండూ వుంటేనే

సంస్కృతి వుంటుంది, స్త్రీకి, యీ రెండూ చక్కదనంతో వొస్తాయి అంటే, యీ రెండూ వున్నవాడు ఆమెకు లభిస్తాడు."

"ఆగు, ఆగు, లభించింతర్వాత, మొగుడికి ఆ రెండూ పోతే?"

"ఆ విషాదగాథలు సాంఘికజీవితంలో కల్లోలాలకీ, సారస్వత అభివృద్ధికీ కారణాలు."

"మరోటి, కర్మవశాత్తు వొక అందమైన ఆడదానికి యీ రెండూ లేనివాడు లభిస్తాడనుకో, అప్పుడు?" అని అడిగాడు.

"అవకాశాలుండనే వుంటాయి. తన చక్కదనంవల్ల, మొగుడికి ఆ రెండూ లభ్యమవచ్చుకూడా" అన్నాను. బలరామయ్య ఎందుకో ఆలోచనలోపడ్డాడు. మనిషి మొహంలో 'కళ' తగ్గింది. నా వ్యాఖ్యానం సూరమ్మకు అన్వయించి బాధపడుతున్నాడా! ఏమో! సెలవుతీసుకుని నే వెళ్ళిపొయ్యాను. ఆ మర్నాడు ఆదివారం సాయంత్రం అతడు మాయింటికొచ్చి, సుందరాన్నిచూసి, కొంత తేరుకుని వెళ్ళిపొయ్యాడు. నాకదొక అపూర్వమైన అనుభవం.

ఆవేశంలో, అనేక సిద్ధాంతాలు చేసేశాను. నాగరికతపై విప్లవం చేసే శక్తి అందరికీ వుండదు. వంటింట్లో విప్లవం చాలా సులభం. మూడు సంవత్సరాలైం తర్వాత, బలరామయ్య, సూరమ్మని విడిచిపెట్టేశాడని విన్నాను. ఎందుకో, వివరంగా తెలిసిందికాదు. నా జీతం ఎంతో అడక్కపోతే, సూరమ్మ జీవితం అట్లాగె వుండదేమో ననిపించింది. 'జీతం', 'జీవితం'—అక్షరాలు, అర్థం, ఎంత దగ్గిర!! సృష్టిరహస్యం

అర్థం కాకుండా, వొక్క అక్షరం అదనంగావుంది!

♦ ♦ ♦

మరో మూడు సంవత్సరాలకి నాజీతం మూడింతలైంది. నా సమకాలికు లందరికీ జీతం ఎంతో తెలిసిపోయింది. మరో తరం బైలుదేరింది. వారందరికీ మేం పెద్దలం; ఆదర్శవ్యక్తులం; మార్గదర్శకులం. మా జీతాలతో వారికంత నిమిత్తంలేదు; మా కంత గౌరవం వుంది సంఘంలో.

అలవాటుచొప్పున నా సమకాలీకులలో కొందరు యింకా నిలేసి నా జీతం ఎంతో అడిగిన వాళ్ళు లేకపోలేదు. ఏం చేస్తారు? అడిగేటందుకు వారికి మరో ప్రశ్న కనబడలేదు పాపం! ఇచ్చేటందుకు మరో సందేశంలేదు.

భార్య ఆరోగ్యం?
పిల్లలు కులాసా?
ఇంక్రిమెంటొచ్చిందా?
ట్రాన్స్ఫరైందిటగా !
రిటైరైతే పెన్షనెంత ?
ఇది-వారు పాడుకునే భావగీతం.

నా కొడపిల్లలులేరు. అంచేత అల్లుడులేడు. ఉంటే వారు చేసే గానంవేరు.

అల్లుడి కేమిస్తారు.
అబ్బాయి కేమిస్తారు.
పెద్ద కుటుంబాలైతే ఖండకావ్యం ధోరణివేరు.
మొదటివాడికి రొండొందలా ?
రెండోవాడికి వందా ?

మూడ్డోవాడికి, చిత్రం, మూడ్డొందలుటగా?

చిన్న చదువుకి పెద్దజీతం.

అజ్ఞానానికి సున్నా.

అయ్యోపాపం! జ్ఞానానికి అరసున్నా!

ఆ రోజుల్లో నా జీతం అడిగేవారు, యించుమించు నా గడింపే కలవారు. వీరు ప్రశ్నించే ఫక్కీ-వేరు—అదొక కళ. వీరు హైరోడ్డుమీద నడవక సందులమ్మట పడతారు.

రామనాథం, నేనూ రైల్లో ప్రయాణం చేస్తున్నాం. మేం యిద్దరం ఎరుగున్న కుటుంబరావునుగురించి మాట్లాడు కుంటున్నాం.

"పాపం కుటుంబం—" అన్నాడు.

"అవునవును" అన్నాను వినిపించుకోకుండా.

"ఆ జీతంతో నా సిగరెట్లు గడవ్వు" అన్నాడు. నిజానికి నాకు, రామనాథాని కెంతిస్తారో తెలీదు. పెద్ద జీతమైవుండాలి.

"నువ్వేమాత్రం ఇన్సూర్ చేశావు?" అని అడిగాడు.

"ఏమీ చెయ్యలేదు."

రామనాథం ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

"పోనీ బాంకులో ఏమాత్రం?"

"సున్నా"

కొయ్యబారాడు.

"ఏంకథ, గుర్రం పందాలా,..లేక..."

"......?"

ఏమోలే...అల్లా అనుకోవలసివొస్తోంది."

"   "

"మరి జీతం అంతా ఏమౌతోంది ?"

"ఎంతచెట్టుకు అంతగాలి" అన్నాను.

"నీ చెట్టు సైజు ఏమాత్రం?"

అదీ నాగరీకుల మార్గం. మొహాన పేడనీళ్ళు జల్లడు— అందులో కాస్త పన్నీరు కలిపి మరీ జల్లుతారు.

"మాట్లాడవేం ?"

"చెట్టు ఎంత పెద్దదైతే అన్ని కొమ్మలు" అన్నాను.

"పిల్లల కవుతోందన్నమాట!"

"నీ కెందరు?" అని అడిగాను.

వివరాలు చెప్పాడు. పెద్దవాడు రంగూన్‌లో వున్నాడు. వాడి జీతం మూడొందలు. అదృష్టవశాత్తు రైలు నిలిచింది. నేను దిగి ప్లాట్‌ఫారంమీదికి నడిచాను. రాజారావుగా రబ్బాయి, రంగారావు కనిపించాడు. నా చేతిలో బాగ్ తీసుకున్నాడు.

"ఏమండోయ్—విన్నారా—నా కుద్యోగం దొరికింది." అన్నాడు. వుత్సాహంతో

"సంతోషం."

"ఆరంభంలో నూరు, మీ కెంతండీ? అని అడిగాడు. బాగ్ లాక్కుని గబగబ నడిచిపొయ్యాను.

మరోతరంవారు, వేరన్నాను యిందాకా. ఇందులో, నే పొరబడ్డాను. వారి సందేశం యిదే-అని కించపడ్డాను. ఎందులో సమానత్వంలేని యీ దేశానికి యిందులో ఐక్యత కుదిరింది. సమానత్వంఅనేది మానవుడి స్వప్నంగా వుండాల్సిందే కాని యథార్థం కాదేమో !

నా కాపూరు కొత్త. జబ్బుచేసింది. మంచాన పడ్డాను. సుందరంకూడా నలతగానేవుంది. ఓ మిత్రుడు వొక డాక్టర్ని తీసుకొచ్చాడు. ఆయన అన్నీ పరీక్షచేసి మందు పంపించాడు. రెండు రోజులైంది. నయం కాలేదు.

"మలేరియా—రెండురోజుల్లో తగ్గుతుంది" అని హామీ యిచ్చాడు.

"ఇది సీజన్. చైర్మన్‌కీ యిదే జబ్బు, నా ట్రీట్మెంటే. మొన్న సబ్ కలెక్టర్ మామగారు వైరిస్తే వెళ్ళాను, మలేరియా" అవన్నీ వర్ణించాడు డాక్టర్.

"మీరు యీ వూరికి కొత్త. ఏంచేస్తున్నారు?"

ఫలానా అన్నా.

"ఏమిస్తారు?"

సబ్‌కలెక్టర్‌కీ, చైర్మన్‌కి ఏమిస్తారో ఆయనకి తెలుసు. మరి నా విషయమో! తెలిస్తేగాని, తను అల్లుకున్న వలలో నన్ను యిమడ్చలేడు. చేపలవలలో బురద పాము పడితే ఎట్లా? నాకు నీరసం, దిగులు. మాట్లాడిస్తాడు, ఆ ప్రశ్నకి సమాధానం యిచ్చి నేను కళ్ళుమూస్తే బిల్లు పంపకపోయినా ఆయనకి చింతలేదు.

నేను కళ్ళు మూసుకున్నాను. నాకు కోపంరాలేదు. జాలేసి ఏడుపొస్తోంది. సమాధానం యివ్వనంతవరకూ. ఆయన పాదాలకింద ధ్వసించే భూకంపాన్ని నేను సమాధానం యిచ్చి మరీ చావమంటుంది సంఘం.

"బిల్లు పంపించండి" అంది సుందరం.

ఆయన పంపలేదు. మళ్ళారాలేదు.

మరో మూడేళ్ళు గడిచాయి. ఏళ్ళు గడవడం కథల్లోనే కాకుండా జీవితంలోంచికూడా సులభం. గడిచిపోటం గురించి ఆలోచిస్తేనే జీవితం అంతా వొక దుస్వప్నంలా గుండటo, సృష్టి అంతా మాయగా తోచడం జరుగుతుందేమో! ఎంత దూరం, ఎంతకాలం ప్రయాణంచేసినా, అక్కడే వున్నాను— అద్దంలో చూచుగుంటే ప్రయాణం బడలిక కొంచెం కనబడొచ్చు. సంఘానికి నా జీతంగురించి పరామర్శలు తగ్గాయి. కొత్త వ్యక్తులను కవ్వించడానికి పోయింది. సంతాన నిరోధక మార్గం మన దేశంలో ప్రచారం కాకపోవడంవల్ల నాకు జరిగిన వుపకారాలలో యిదొకటి. కొత్తగా జన్మించిన వారి జీతాల పస కనుక్కుంటుంది మరి :

నా జీతం పెద్దదైంది. ఇంకంతకంటె పెద్దదయ్యే అవకాశాలు లేవు. దేశానికి స్వాతంత్ర్యం కూడా వొచ్చింది. అందుచేత నాకు మరో అంతకంటే పెద్ద వుద్యోగం, 'కేంద్రంలో' దొరకడం అసంభవంకాదు. నా అభిప్రాయాలు చాలావరకూ స్థిరపడిపోయ్యాయి. మంత్రులందరూ జీతాలకట్టలలో కనబడతారు. సంఘం అంటే ఎంత? అని అడిగే వొకధ్వని. 'స్త్రీ' అంటే జీతాన్ని మాయంచేసే వొకశక్తి: 'స్త్రీ' జీతాన్ని తగ్గించగల్దు: హెచ్చించగల్దు. అసలులేకుండా మాయం చెయ్యగల్దు. సత్యం అంటే జీతం ఎంతో కనుక్కోవడం. సౌందర్యం జీతం ఎంతో అందంగా అడగడం. సంస్కారం అంటే అదే చమత్కారంగా అడగడం; 'కళ' అంటే అదెంతో చెప్పక పోవడం—యీ విధంగా నా మనస్తత్వం తయారైంది. నేనేం చెయ్యను?

నేనే యింకొకరికి జీతాలిచ్చే ఏర్పాటుంటే—అప్పుడు నన్ను "మీరేమిస్తారు?" అని అడిగే మహానుభావు లుంటారు. ఆ ఏర్పాటు లేదు; అంచేత వొక్కటేమార్గం వుంది; సన్యాసం పుచ్చుకోవాలి—సన్యాసి యివ్వడు, పుచ్చుకోడు—పుచ్చుగుంటే. ఎప్పుడేనా, పాలు, పళ్లు. యిస్తే, ఎప్పుడేనా కాస్తంత బూడి దిస్తాడు..

సుందర్గం మనస్సుకూడా స్తిమితంగాలేదు. ఏదో మూగ బాధ; నాకేసి చూళ్లేదు; నాతో మాట్లాడలేదు. నెమ్మిగా చూస్తుంది; స్వప్నంలో సంచారం; మేం ఒకరికొకరు దూరమై పోతున్నాం. పిల్లలు చెయ్యి చెయ్యి కలుపుతున్నారు. వేళ్లు నెప్పెట్టి ఒదిలేస్తాం. శరీరాలు విడిపోయి, ఆత్మలు రెండూ ఏకమౌతున్నా యనుకోవాలి, ఏమిటో అదంతా భ్రమేమో! శరీరాలు భ్రమైతే, ఆత్మలు కాకూడదా ఏమిటి?

విశాలానంద స్వామిని ఒకరి దర్శనం చేశాం. ఆయన గొప్పయోగి; ఆయన్నిగురించి వింతగా చెప్పుగున్నారు. ఒక ప్రశాంతత హృదయాన్ని ఆవరించుకుంటుం దన్నారు. వొందలకొలది జనం వెళ్ళి ఆయన్ని చూచి వొస్తున్నారు, మాక్కూడా ప్రశాంతత కావాలి.

ఉదయం ఎనిమిదైంది. ఆశ్రమంలో వో పదిమందికంటె ఎక్కువ జనంలేరు. వెళ్ళి గచ్చుమీద సమస్కారంచేసి కూర్చు న్నాం నేనూ, సుందరమూ.

విశాలానందస్వామి నిండైన విగ్రహం. విశాలమైన నుదురు. పెద్దకళ్లు. వెడల్పాటినోరు. లావాటి మెడ—నాట కంలో విగ్గులేని భీముడి వేషంలా వుంటుంది. నిమీలితనేత్రుడై

ధ్యానంచేసి, కొంతసేపటికి తేరుకున్నాడు. చిత్రంగా నవ్వి. దగ్గరగా జరిగిన నలుగుర్నీ కుశలప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు. చనువుగా మాట్లాడాడు. నాకు భయంపోయింది. కొందరు యోగులు మాట్లాడరని వినికిడి. ఈన అట్లాకాదు. నాకు సంతోషం కలిగింది. నా సందేహాలన్నీ తీర్చుకోవచ్చునని, పరమానంద భరితుణ్ణయాను.

నేను ఎక్కడనుంచి వొచ్చిందీ అడిగా రాయన.

నమ్రతతో చెప్పాను.

ఏం చేస్తున్నదీ అడిగారు.

ఇంకా నమ్రతతో ఫలానా అని చెప్పాను.

"ఏమిస్తారు!" అన్నా రాయన.

నేను స్తంభించిపోయాను. చావడం సులువైవుంటే, చనిపోదునుకూడా. సమాధిలో పడ్డాను. ఒకగొప్ప తేజస్సు నాలో లేచింది. ఎవరో హృదయాన్ని బైటికితీసి, కడిగి మళ్ళీ స్వస్థానంలో వుంచినట్లయింది. చర్మం వెనక్కి తిరిగినట్లుంది ఆ అనుభవం. జ్ఞానోదయమైంది; సత్యాన్ని తెలుసుకున్నాను. ఆత్మశుద్ధి జరిగింది. ఆత్మ పవిత్రమైంది. సందేహాలు, సంశయాలు నశింపయ్యాయి. ఆత్మబోధచే, సత్ చిత్ ఆనందాలు జీవాత్మగా మారి పరమాత్మలో ఐక్యమయ్యాయి. అదీ యీ దేశం నాకిచ్చిన సందేశం.

దాని ఫలితం !

నేను వుద్యోగాన్నుంచి విరమించాను.

గోదావరి నదీతీరాన్ని చిన్న పాకేసుకున్నాను.

ఒక ఆవుని తెచ్చుకున్నాం.

సుందరం నదిలో స్నానంచేసి, పాలు పితుకుతుంది.

ఇద్దరం త్రాగి, విశ్వాన్ని తిలకిస్తాం.

ఎవరేనా వొస్తే, కాసిని పాలిస్తాం.

గడ్డిపోచల్ని కోస్తుంది సుందరం—నేను వొాక్క-వొాక్క-టే నదిలో వొాదిలి అలలమీాద వాటి ప్రయాణం పరిశీలిస్తాను.

సంధ్య వెలుగులో ఎట్లనై గడ్డిపూచ నీటిని పచ్చగా కలవరపెట్టి, నిశ్చితంగా కదిలి, నా మనస్సులో నిలిచిపోతుంది.

అదీ, అది నా కిచ్చిన సందేశం.

